

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ НАПН УКРАЇНИ

Н.М. ОСТРОВЕРХОВА

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ
УПРОВАДЖЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СТАНДАРТІВ ЗАГАЛЬНОЇ
СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Монографія

КИЇВ –2014

УДК 373.5.091.214.18(083.74)-048.22

ББК 74.202.3

Рекомендована до видання рішенням Вченої ради Інституту педагогіки НАПН України, протокол № 12 від 29 грудня 2014 р.

Рецензенти: **Падалка О. С.**, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, проректор з організації навчально-виховної роботи і економіки Національного педагогічного університету імені М. П. Дрогоманова.

Дічек Н. П., доктор педагогічних наук, професор, завідувач лабораторії історії педагогіки Інституту педагогіки НАПН України.

Островецька Н. М. *Теоретичні засади організаційних механізмів впровадження державних стандартів загальної середньої освіти:* Монографія. – К.: Педагогічна думка, 2015. – 225 с.

Висвітлено емпірико-аналітичні результати дослідження стану підготовки суб'єктів управління ЗНЗ до впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти; розкрито сутність поняття «організаційний механізм», його різновиди, шляхи реалізації в діяльність загальноосвітніх навчальних закладів.

Презентовано науково обгрунтовані теоретичні засади впровадження ДСЗСО, які інтегрують дві складові – *теоретичну і прикладну*. Теоретична складова включає: наукові підходи, принципи, концепції впровадження організаційних механізмів реалізації ДСЗСО. Прикладна складова охоплює класифікацію *пріоритетних* організаційних механізмів, умови їх реалізації, критерії та технології оцінювання готовності внутрішньошкільних суб'єктів управління до реалізації організаційних механізмів впровадження ДСЗСО. Для кожної складової (*теоретичної та прикладної*) розроблена система параметрів, інтеграція яких розкриває їх сутність і уможливорює оцінювання стану ефективності їх реалізації в практичній діяльності керівників ЗНЗ. Практичну значущість мають результати емпірико-аналітичного дослідження стану підготовки внутрішньошкільних суб'єктів до впровадження ДСЗСО та умов підвищення їх ефективності (*соціальні, навчально-методичні, матеріально-технічні*); технологія оцінювання стану готовності суб'єктів реалізації організаційних механізмів до впровадження ДСЗСО.

ISBN 978-966-644-438-0

ЗМІСТ

ВСТУП	5
Розділ 1. Теоретичні засади організаційних механізмів впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти	7
1.1. Організаційні механізми управління освітою: сутність і стан висвітлення проблеми в літературі	7
1.2. Наукові підходи до реалізації організаційних механізмів впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти	19
1.3. Концепції реалізації організаційних механізмів впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти	45
1.4. Теоретико-прикладна модель системи організаційних механізмів впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти	56
Література до 1 розділу	63
Розділ 2. Суб'єкти реалізації організаційних механізмів впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти	67
2.1. Зовнішні суб'єкти впливу на реалізацію організаційних механізмів впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти	67
2.2. Система внутрішньошкільних суб'єктів реалізації організаційних механізмів впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти	86
2.3. Принципи добору та реалізації організаційних механізмів впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти	107
2.4. Пріоритетні організаційні механізми впровадження змісту Державного стандарту загальної середньої освіти	120
2.5. Емпірико-аналітичне дослідження стану підготовки суб'єктів впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти	129
Література до 2 розділу	139
Розділ 3. Виховний потенціал змісту Державного стандарту загальної середньої освіти та організаційні механізми його реалізації	141
3.1. Соціально-педагогічні засади реалізації виховного потенціалу змісту Державного стандарту загальної середньої освіти	141

3.2. Організаційні механізми реалізації мети виховання учнів у процесі впровадження змісту Державного стандарту загальної середньої освіти	146
3.3. Організаційні механізми реалізації принципів виховання учнів у процесі впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти.	166
3.4. Пріоритетні організаційні механізми виховання учнів в процесі впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти.	170
3.5. Технологія реалізації виховного потенціалу змісту Державного стандарту загальної середньої освіти	173
Література до 3 розділу.	180
Розділ 4. Організація та технологія дослідження стану підготовки суб'єктів впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти.	182
4.1. Факторний аналіз результатів дослідження стану підготовки суб'єктів до впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти.	182
4.2. Критерії та технологія оцінювання стану підготовки суб'єктів до впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти.	189
4.3. Аксіологічний аспект впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти.	197
4.4. Організаційні механізми планування роботи школи на навчальний рік в умовах впровадження ДСЗСО	201
4.5. На старті впровадження Державного стандарту загальної початкової освіти (з досвіду роботи експериментальних шкіл).	208
Література до 4 розділу	222

ВСТУП

Актуальність окресленої проблеми зумовлюється неперервним науково-технічним прогресом світової науки і практики, принципово новими суспільно-політичними і соціально-економічними умовами розвитку України як суверенної, незалежної держави. У цьому складному процесі особливого значення набуває розвиток освітньої галузі як важливого вектора розвитку країни на даному етапі і в майбутньому. Розвиток системи освіти в країні стимулюється формуванням інформаційного суспільства, управлінням глобалізаційними процесами, необхідністю підвищення рівня ефективності управління соціально-економічними та педагогічними системами, в т. ч. загальноосвітніми навчальними закладами.

З-поміж актуальних проблем розвитку системи освіти в країні нині є надзвичайно важливою соціально-педагогічною проблемою – впровадження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. Керуючись статтею 31-ю Закону України «Про загальну середню освіту» Кабінетом Міністрів України прийнято Постанову «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» (від 23 листопада 2011р. №1392), який впроваджуватиметься в частині базової загальної середньої освіти з 1 вересня 2013 р., а в частині повної загальної середньої освіти – з 1 вересня 2018 р. У Постанові наголошується, що цей Державний стандарт ґрунтується на Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», на засадах особистісно зорієнтованого, компетентнісного і діяльнісного підходів, які реалізовані в освітніх галузях і відображені в результативних складових змісту базової і повної загальної середньої освіти.

Загальна середня освіта покликана забезпечити самовизначення дитини як особистості, її нахилів, здібностей, талантів, трудову підготовку, професійне спрямування, національно-культурні потреби, формування загальнолюдської моралі, засвоєння обсягу знань про природу, людину, суспільство і виробництво, екологічне виховання, фізичне вдосконалення. Повна загальна

освіта в країні є обов'язковою і надається у різних типах закладів освіти. Основним з-поміж них є середня загальноосвітня школа трьох ступенів: I – початкова школа (1-4 класи), що забезпечує початкову загальну освіту, II – основна школа (5-9 класи), що забезпечує базову середню освіту, III – старша школа (10-11 класи), що забезпечує повну загальну середню освіту.

Впровадження ДСЗСО потребує врахування специфіки кожного ступеня навчання, організаційно-змістових особливостей та наукових підходів, закладених у його змісті. Зокрема, *особистісно зорієнтований підхід* забезпечує спрямованість навчально-виховного процесу на взаємодію і плідний розвиток особистості педагога та учнів на основі рівності у спілкуванні й партнерства у навчанні. *Компетентнісний підхід* спрямовує навчально-виховний процес на досягнення результатів, якими є ієрархічно підпорядковані ключова, загальнопредметна і предметна (галузева) компетентності. *Діяльнісний підхід* закладає основи розвитку умінь і навичок учня, застосування здобутих знань у практичних ситуаціях, пошуку шляхів інтеграції до соціокультурного та природного середовища.

Виконане дослідження зумовлено необхідністю розроблення теоретико-прикладних засад організаційних механізмів упровадження ДСЗСО, соціально-педагогічних, економічних умов і технологій їх реалізації, оцінювання ефективності. У результаті розроблено теоретичні засади окресленої проблеми, які інтегрують такі наукові підходи як системний, діалектичний, синергетичний, компетентнісний, інформаційний; принципи раціонального добору та технологій реалізації організаційних механізмів впровадження ДСЗСО; їх класифікацію та умови ефективної реалізації. Розроблено та апробовано в практичній діяльності керівників експериментальних ЗНЗ концепцію добору та реалізації організаційних механізмів впровадження ДСЗСО; синергетичну модель теоретико-прикладних засад організаційних механізмів впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти в практику управління діяльністю загальноосвітнього навчального закладу.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ ВПРОВАДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

1.1. Організаційні механізми управління освітою: сутність і стан висвітлення проблеми в літературі

Система освіти особливо важливу роль відіграє у забезпеченні подальшого прогресу розвитку соціально-політичної, науково-технічної, економічної та освітньо-культурної сфери України як суверенної держави. Заклади освіти покликані забезпечити формування самодостатньої та конкурентоспроможної особистості, яка прагне культурно-освітнього самовдосконалення та розвитку суспільства. Тому цілком закономірним є процес періодичної модернізації змісту загальної середньої освіти з метою забезпечення особистісних потреб сучасної учнівської молоді з огляду на вимоги сьогодення, закладання підвалин для набуття професійної освіти та її розвитку у майбутньому. У зв'язку з цим цілком правомірно та своєчасно Кабінетом Міністрів України прийнято Постанову «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» (від 23 листопада 2011р. №1392) [1], який передбачає просування освіти на щабель вище в освітньому та загальнокультурному сенсі.

Вивчення та аналіз стану дослідження окресленої проблеми, висвітлення її в літературних джерелах, реалізації в практичній діяльності уможливило зробити висновки про те, що концептуальні засади механізмів *державного управління* певною мірою висвітлено у працях вітчизняних і зарубіжних учених. Зокрема тлумачення окремими авторами дефініції «механізм державного управління» свідчить про її різноаспектність і варіативність. Однак, з-поміж них можна виділити і трансформувати в умови управління процесом

упровадження ДСЗСО в ЗНЗ визначення поняття «механізм», яке подано В. Малиновським. На його думку: «Механізми...управління – це сукупність засобів впливу на розвиток керованих об'єктів із використанням відповідних методів управління, спрямованих на реалізацію поставленої мети [2,с.27].

І. Булесєв вважає, що механізм управління – це сукупність форм, методів та інструментів управління [3,с.32-34]. Окремі вчені тлумачать це поняття як спосіб організації управління. Зокрема, О. Любчук зазначає: «Потребують аналізу та удосконалення моделі організаційного механізму державного управління системою неперервної освіти в Україні відповідно до вимог суспільства знань; розбудови інформаційного освітньо-професійного простору країни та формування вміння вчитися впродовж життя. Постановка завдання полягає у з'ясуванні сучасного стану розробок організаційного механізму державного управління неперервною освітою в Україні та подальше його удосконалення на основі атрибутивного підходу» [4,с.3].

Я. С. Клейнер розглядає механізм управління як штучно створену систему управлінських засобів, за допомогою яких здійснюється прийняття науково обґрунтованого управлінського рішення і досягається ефективна його реалізація [5,с.340-344]. Є раціональне зерно у визначенні організаційного механізму управління соціальними системами О. В. Амельницьою. Вона тлумачить його як організаційну структуру управління, якій притаманна форма упорядкованості служб і підрозділів суб'єкта господарювання, що забезпечує відповідність їх взаємодії. Автор виокремлює такі види механізмів управління: інструментальний апарат управління, організаційний та процесуальний механізми управління, механізм вироблення менеджменту цілей [6,с.14-15].

В. В. Остапчук аналізує можливість використання ринкових механізмів в освіті послуг, створення індустрії сучасних способів навчання [7,с.8]. Автор обґрунтовує поняття «організаційний механізм державного управління» особливостями неперервної освіти, який передбачає: державне управління безперервною освітою, управління з боку навчального закладу, управління процесом навчання з боку самих суб'єктів навчання. На думку Я. С. Клейнера,

механізм управління може включати більше десяти «елементів» – це: цілі, управлінський процес, систему управління й управлінських відносин, кадри, ресурси, методи, принципи, закони і закономірності, критерії, соціальні й правові норми, способи визначення цілей, органи і зміст управління [5,с.340 - 345].

Проблемі класифікації механізмів державного управління присвячено дослідження О. Федорчук. Автор зазначає, що у науковій літературі термін «механізм управління» є широко вживаним, однак його зміст і структуру різні науковці й практики тлумачать по-різному [8]. Концептуальні засади механізмів державного управління висвітлено у працях вітчизняних та зарубіжних учених в галузі управління (В. Авер'янов, О. Амосов, Г. Остапова, Г. Атаманчук, В. Бакуменко, І. Булеєва, П. Єгорова, О. Єрьоменко-Григоренко, В. Князева, О. Ковалюк, В. Коломийчук, О. Коротич, М. Круглов, А. Кульман, М. Лесечко, В. Малиноський, О. Машков, Н. Мойсеєв, Н. Нижник, О. Оболенський, Г.Одінцов, Р. Рудніцька, З. Рум'янцева, Ю. Тихомирова та ін.).

Аналізуючи науковий доробок зазначених вище учених у дослідженні проблеми механізмів державного управління освітою та визнаючи його позитивним, О. Федорчук наголошує, що актуальним нині є удосконалення механізмів управління в місцевих органах виконавчої влади. Для нашого дослідження, яке обумовлюється складними системними взаємозв'язками, підпорядкованими ієрархічними ускладненнями у процесі впровадження Державного стандарту загальної і повної середньої освіти, важливою є думка автора щодо сутності поняття «механізм», яке охоплює різноманітні *інструменти, важелі, засоби, стимули управління* [8,с.14].

Має певну наукову вагу і практичне значення структура механізму державного управління, розроблена Р. Рудніцькою. Автор виділяє такі його головні елементи: *політика, методи, важелі, інструменти*. На її думку, політика поєднує такі складові як економічна, соціальна, фінансова, культурна, промислова; передбачувані *методи* – організаційні, економічні, психологічні, соціальні; *важелі* – економічні, фінансові, правові; *інструменти* – технології,

програми [9,с.17].

З-поміж багатьох визначень поняття «організаційний механізм», є найбільш прийнятним, на нашу думку, (зважаючи на особливості управління освітою) формулювання В. Малиновського: «Механізм управління – це сукупність способів організації управлінських процесів та способів впливу на розвиток керованих об'єктів із використанням відповідних методів управління, спрямованих на реалізацію поставленої мети програми» [2,с.23].

Внаслідок аналізу літератури, у якій висвітлюються загальні питання проблеми удосконалення організаційних механізмів державного управління неперервною освітою в контексті розбудови суспільства знань в Україні, зроблено наступні висновки:

- низка визначень поняття «організаційний механізм» управління освітою недостатньою мірою відповідають його сутності і тому потребують уточнення;
- виникає потреба у більш чіткому визначенні складових організаційного механізму впровадження ДСЗСО, розкриття їх сутності та специфіки;
- не окреслені та науково не обґрунтовані теоретичні засади й організаційно-педагогічні умови реалізації організаційних механізмів впровадження ДСЗСО;
- відсутні обґрунтовані параметри, критерії та технології оцінювання стану ефективності реалізації організаційних механізмів впровадження ДСЗСО в системі управлінської діяльності керівника ЗНЗ та в діяльності педагогічних колективів у цілому.

Усунення прогалин у проблемі наукового обґрунтування організаційних механізмів впровадження ДСЗСО в практичну діяльність ЗНЗ можливе за умови осмислення та практичного використання *філософських і соціально-педагогічних засад*, сутність яких подається нижче.

У сучасному суспільствознавстві існують різні філософські напрями, наукові школи, течії, на засадах яких здійснюється управління галуззю освіти, діяльністю закладами освіти, навчальним процесом. Пріоритетними з-поміж них є *гуманізм* як система поглядів, що визнає цінність людини як особистості,

її право на свободу, щастя, розвиток і виявлення здібностей. В органічній єдності з гуманізмом має діяти *прагматизм* як філософська течія, яка виходить із того, що інтелектуальні й моральні якості особистості закладено в її унікальній природі і пов'язані з індивідуальним досвідом людини. Напрямок *природовідповідності* закладається у змісті та способах реалізації технологій управління навчальним процесом. З-поміж них чільне місце посідають *психологічні* основи технологій реалізації організаційних механізмів управління навчальним процесом (біогенні, соціогенні, психогенні та ідеалістичні). Окреслені наукові позиції є підґрунтям організаційних механізмів управління навчальним процесом у загальноосвітньому навчальному закладі.

Важливе місце у розробленні та реалізації організаційних механізмів управління процесом впровадження ДСЗСО посідає *технологія*, теоретичною складовою якої обов'язково є *концепція*. Ця позиція визнається вченими багатьох країн світу, в т. ч. вітчизняними. Так О. М. Пехота зазначає: «...педагогічна технологія об'єднує і нові концепції процесу навчання, і проблему взаємовпливу нових засобів та методів навчання, і використання системного підходу до організації навчання» [10,с.14]. У сучасній теорії й практиці найбільш поширеними є особистісно орієнтовані технології, що базуються на теорії особистісно орієнтованого навчання, центральною фігурою якого виступає особистість, її самобутність і самоцінність. У цьому плані вченими і практичними працівниками галузі освіти визнаються три моделі особистісно орієнтованої педагогіки: соціально-педагогічна, предметно-дидактична та психологічна [11].

Соціально-педагогічна модель особистісно орієнтованої педагогіки виступає як засіб виховання особистості з попередньо заданими якостями. Освітні інститути суспільства створюють типову структуру такої особистості, а школа покликана наблизити кожного учня до її параметрів як носія масової культури.

Предметно-дидактична модель особистісно орієнтованої педагогіки пов'язана з предметною диференціацією, яка забезпечує індивідуальний підхід

у навчанні. Технологія предметної диференціації будується на врахуванні складності та обсягу навчального матеріалу (завдання заниженої та підвищеної складності). Ця технологія не торкається духовної сфери – національних та світоглядних відмінностей, які значною мірою визначають зміст суб'єктивного досвіду учня [11,с.18-28].

Психологічна модель особистісно орієнтованої педагогіки, на думку В.В. Серікова, базується на таких засадах: пріоритеті індивідуальності, самоцінності, самобутності дитини як активного носія суб'єктивного досвіду; для конструювання та реалізації освітнього процесу потрібна особлива робота вчителя для виявлення суб'єктивного досвіду кожного учня; в освітньому процесі відбувається «зустріч» суспільно-історичного досвіду, що задається навчанням, та суб'єктивного досвіду учня; взаємодія двох видів досвіду учня має відбуватися не по лінії витіснення індивідуального, наповнення його суспільним досвідом, а шляхом їх постійного узгодження, використання всього того, що накопичене учнем у його власній життєдіяльності; розвиток учня як особистості (його соціалізація) відбувається не тільки шляхом оволодіння ним нормативною діяльністю, а й через постійне збагачення, перетворення суб'єктивного досвіду як важливого джерела власного розвитку; головним результатом учіння має бути формування пізнавальних здібностей на основі оволодіння відповідними знаннями та уміннями [12]. Важливою в плані розробки і реалізації особистісно орієнтованої технології навчання є характеристика особистості дитини через її функції. Зокрема, В. В. Серіков виділяє такі: функція вибірковості (здатність людини до вибору); функція рефлексії (особистість повинна оцінювати своє життя); функція буття, що полягає в пошуках сенсу життя та творчості; формувальна функція (формування образу «Я»); функція відповідальності («Я відповідаю за все»); функція автономності особистості (у міру розвитку вона дедалі більше стає вивільненою від інших чинників) [12,с.78]. Особистісно орієнтована технологія навчання забезпечує умови повноцінного розвитку цих функцій. Основні чинники, які закладено в педагогічних технологіях і зумовлюють їх принципіву

відмінність, є їхнім базисом – теорією і концепцією. Саме цим пояснюється їх різноманітність, яка розкривається вітчизняними вченими у наукових та науково-методичних працях. До них належать технології: людинотворення, кооперованого навчання, проєктивна технологія, інформаційні освітні технології, мистецтво життєтворчості тощо [13]. Теоретичні засади технології людинотворення розкриваються В.О. Огнев'юком. Він зазначає: «Соціально-економічні та духовно-культурні тенденції у розвитку суспільства зумовлюють нову парадигму розвитку освіти, яка покликана стати базою сталого людського розвитку. Освіта має забезпечити підготовку громадянина до подолання кризових явищ у суспільстві, сприяти в досягненні сутнісних успіхів в якості людського життя, забезпечити прорив нашого інтелектуального й виробничого потенціалу на світовий ринок високих технологій» [13,с.58]. Концепція технології людинотворення полягає в тому, що навчання, яке здійснюється на основі найсучасніших інформаційно-комунікаційних технологій, створює передумови для формування принципово нової культури організації освітнього процесу; впровадження відповідних матеріальних та педагогічних концепцій; створення необхідного програмного забезпечення курсів і предметів; сумісності персональних комп'ютерів у локальних мережах та глобальній мережі Internet [13,с.59-60].

Зміст технології кооперованого навчання ґрунтується, на думку Г. С. Сазоненко, на новій філософії конструктивізму й постмодернізму, яка стає методологічною основою освітньої політики, філософією людства у XXI столітті. Основні ідеї цієї філософії зводяться до необхідності підготовки відповідальних, творчих, активних людей, які шанують діалог культур і спільне навчання викладачів та учнів [13,с.65]. Американський учений Д. Джонсон зазначає, що коопероване навчання («навчальне використання малих груп») дає змогу учням працювати разом з максимальним засвоєнням матеріалу. Суть цієї концепції полягає в тому, що вона вміщує необхідні компоненти ефективних ситуацій (базових елементів) кооперованого навчання: позитивна взаємозалежність, взаємодія підтримки «пліч-о-пліч», індивідуальна

відповідальність, уміння спільно працювати у малій групі, групова обробка результатів [14]. Підтримуючи ідею кооперованого навчання, К. Левін пише: «Легше змінити особистості, що зібрані в групу, ніж кожен особистість» [15,с.76]. На його думку, в групі відбуваються процеси полегшення виразу емоцій, поява відчуття належності до групи, можливість саморозкриття, апробація нових видів поведінки, поділ із призначеним лідером відповідальності за керівництво групою. Технології певною мірою детермінуються формами групового навчання: круглий стіл, кути, графіти, галерея «мозковий штурм», група дослідження, Т-група (група тренінгу), лото (складанка), триступеневе інтерв'ю, «важкі ситуації» або «ситуації із життя», віртуальна схематизація, «Смітник», кроки ефективного лідера, «Сніжка» тощо.

В основу проєктивної технології покладено погляди відомого американського філософа і педагога Дж. Дьюї. Їх сутність полягає в тому, що здібності дитини закладено природою, а школа повинна створити умови для їх розкриття; знання мають слугувати пристосуванню людини до оточення й повинні мати практичне спрямування. Він пише: «Важливо підпорядкувати зміст навчання розв'язанню практичних проблем, які відповідають силам, підготовці та інтересам дитини» [16,с.34-42].

Вітчизняними вченими розроблено низку обов'язкових критеріальних вимог до сучасного тлумачення проєктивної технології – це: наявність освітньої проблеми, складність та актуальність котрої відповідає навчальним запитам та життєвим потребам учнів; дослідницький характер пошуку шляхів розв'язання проблеми; структурування діяльності відповідно до класичних стадій проєктування; моделювання умов для виявлення учнями навчальної проблеми самодіяльний характер творчої активності учнів; практичне та теоретичне (але в будь-якому випадку практичне) значення результату діяльності (проєкту) та готовність до застосування (впровадження); педагогічна цінність діяльності (учні здобувають знання, розвивають особистісні якості, оволодівають необхідними способами мислення та дії) [13,с.118]. Проєкти класифікуються за певними параметрами: складом учасників проєктивної діяльності, характером

партнерських взаємодій між учасниками проєктивної діяльності, мірою реалізації міжпредметних зв'язків, характером координації проєкту, метою та характером проєктивної діяльності. Проєктивні технології ілюструються змістовним, оригінальним практичним матеріалом (з досвіду проведення ігор у ліцеї бізнесу м. Київ, директор Л. І. Паращенко), зокрема: «Підприємство в умовах ринку», «Біржа», «Вапк Ехес» тощо. Проводяться також проблемні ігри, технологія яких передбачає оволодіння ліцеїстами проєктивним методом роботи.

Визначення поняття «особистісно орієнтована технологія» дають автори В. Й. Корпухіна та О. А. Гомоляко: «Особистісно орієнтована технологія – це освітня технологія, головною метою якої є взаємний та плідний розвиток особистості педагога і його учнів на основі рівності в спілкуванні й партнерства у спільній діяльності. Її основне завдання – надання допомоги учневі у визначенні свого ставлення до самого себе, інших людей, навколишнього світу, своєї професійної діяльності» [13,с.303]. Автори підкреслюють, що розуміння поняття «педагогічна технологія» вчителем має вирішальне значення у розв'язанні проблеми технологізації процесів навчання, виховання і розвитку особистості учня, тому що саме вчитель є практичним реалізатором змісту освіти і педагогічних технологій, які він адаптує до особливостей навчального предмета, стилю педагогічної діяльності, умов протікання уроку, особливостей учнів класу (їх вікових психофізіологічних характеристик, рівня навчальної компетентності, освітніх потреб та інтересів). Особистісно орієнтовані технології ставлять у центр всієї шкільної освітньої системи особистість дитини, забезпечення комфортних умов її розвитку, реалізації її природних психофізіологічних, інтелектуальних, душевних і духовних задатків.

З огляду на це складним і важливим для особистості кожного учня є мистецтво життєтворчості, життєве проєктування. Автори цього аспекту проблеми І. Г. Єрмаков і Л. В. Сохань зазначають: «Свідоме творення особистістю свого життя передбачає розробку життєвої стратегії. Життєва стратегія – це модель побудови й здійснення особистістю свого життя з урахуванням перспективи, в якій втілюються ключові цілі особистості,

суперечності між суспільними та її особистісними цілями, а також цілями та реальними можливостями їх здійснення» [13,с.392]. Автори розкривають поняття життєвої стратегії особистості, моделі життєвих стратегій, розглядають повноту самореалізації як орієнтир життєвої стратегії, життєвий проект особистості.

У науково-методичних працях висвітлюється чимало авторських теорій, концепцій та технологій навчання, виховання і розвитку учнів. Серед них: гуманно-особистісна технологія Ш. А. Амонашвілі; технологічна система навчання Є. М. Ільїна; технологія інтенсифікації навчання на основі схемних і знакових моделей навчального матеріалу В.Ф. Шаталова; технологія перспективно-випереджувального навчання з використанням опорних схем при коментованому управлінні С. М. Лисенкової; технологія рівневої диференціації та індивідуалізації навчання (Інге Унт, А.С. Границька, В.Д. Шадріков); педагогічна технологія проведення системи ефективних уроків (А. А. Окунев); ігрові технології; технологія програмованого навчання; комп'ютерні технології; технології на основі дидактичного удосконалення і реконструювання програмного матеріалу; технології управління авторською школою (М. П. Гузик, Б. А. Бройде, А. М. Захаренко, Н. М. Островерхова, А. Н. Тубельський, Є. А. Ямбург та ін.).

Отже, психолого-педагогічні теорії та практика підтверджують, що у навчально-виховному процесі цілком природно інтегруються теоретичні засади технології організаційних механізмів впровадження змісту ДСЗСО.

Концептуальні засади механізмів державного управління певною мірою висвітлено в працях вітчизняних та зарубіжних учених в галузі управління (В. Авер'янов, О. Амосов, Г. Атаманчук, В. Бакуменко, І. Булеєва, П. Єгоров, О. Єрмоменко-Григоренко, В. Коломийчук, О. Коротич, М. Круглова, А. Кульман, М. Лесечко, В. Малиноський, Н. Мойсеев, Н. Нижник, О. Оболенський, Г. Одінцова, Р. Рудніцька, Ю.Тихомиров, Л. Юзьков).

Вивчення та аналіз літератури з проблеми удосконалення організаційних механізмів державного управління неперервною освітою в контексті розбудови

суспільства знань в Україні, уможливило зробити наступні висновки:

– у розробленні організаційних механізмів управління діяльністю *закладу освіти* та технологій їх реалізації має бути відображений його специфічний, відносно локальний характер як самостійної системи з урахуванням його типу за ступенями навчання, спеціалізацією закладу освіти; формою власності, особливостей підрозділів та основних аспектів діяльності школи тощо;

– особливості «організаційних механізмів» управління навчальним процесом і технологій їх реалізації, як органічної його складової, полягають у врахуванні перш за все особливостей змісту освіти (державний стандарт освіти; навчальний план, за яким працює школа, затверджений Міністерством освіти і науки, модернізований чи авторський; специфіка навчального предмета та програми, за якою працює вчитель; підручники та навчальні посібники, які використовує вчитель у навчальному процесі тощо).

Наразі важливим аспектом роботи школи є з'ясування умов і засобів реалізації організаційних механізмів упровадження ДСЗСО, розробка методики і технології оцінювання стану ефективності їх впровадження в системі управлінської діяльності керівника ЗНЗ та педагогічного колективу. Тому необхідно, перш за все, дати науково обгрунтоване поняття «*механізму впровадження ДСЗСО*» в діяльність загальноосвітніх навчальних закладів.

Такий підхід обумовив пошуки *спільного й загального, одиничного й відмінного* у різноманітності визначень поняття «механізм управління» різними авторами. З цією метою нами проаналізовано наукові праці 23 авторів (18 наукових праць) і зроблено вибірку окреслених ними компонентів поняття «механізм управління» (табл.1.1).

Аналіз даних табл.1.1 дає підстави для висновку: такі компоненти поняття «організаційного механізму» як методи, засоби, форми складають 57% від загальної кількості балів названих складових; 27% – це способи, важелі, цілі – решта компонентів (правові норми, інструктаж, принципи, закономірності, процедура) складають 16% від загальної кількості. Неважко помітити, що мізерну долю складають теоретичні засади організаційних механізмів, які

Таблиця 1.1

Результати малої вибірки компонентів поняття «механізм управління» в освіті

№ п/п	Компоненти	правові норми	методи	способи	засоби	форми	інструктаж	процедура	принципи	важелі	закономірності	цлі	Всього
	Автори												
1.	В. Авер'янов	+											1
2.	О. Амосов		+			+							2
3.	Г. Остапова			+	+						+	+	4
4.	Г. Атаманчук				+								1
5.	В. Бакуменко В. Князєв			+	+	+							3
6.	А. Гладишева В. Іванов В. Патрушев		+			+	+						3
7.	І. Булеєв		+			+	+			+			4
8.	П. Єгоров Ю. Лисенко		+			+							2
9.	О. Єр'оменко- Григоренко		+	+		+				+			4
10.	О.Ковалюк			+	+								2
11.	В. Коломийчук		+					+				+	3
12.	О. Коротич		+					+				+	3
13.	М. Круглов		+		+							+	3
14.	В. Малиновський		+		+								2
15.	Н. Нижник		+		+								2
16.	О. Оболенський		+		+				+	+			4
17.	Г. Одінцева							+				+	2
18.	З. Рум'янцев		+		+	+				+			4
	Всього	1	12	4	9	7	2	3	1	4	1	5	49

потребують наукового обґрунтування та способів їх практичної реалізації.

Для дослідження проблеми організаційних механізмів упровадження ДСЗСО, яка детермінована складними системними зв'язками, підпорядкованими ієрархічними ускладненнями зовнішнього та внутрішнього характеру, важливим є уточнення і розкриття сутності поняття «організаційний механізм упровадження ДСЗСО».

Дотримуючись тієї думки, що організаційні механізми визнані вченими як важливий чинник підвищення ефективності управління галуззю освіти, закладом освіти, навчальним процесом, нами уточнено та введено у науковий обіг наступну дефініцію: *організаційні механізми управління впровадженням Державного стандарту загальної середньої і повної освіти – це органічна сукупність: а) наукових підходів, принципів, концепцій; б) методів, способів, засобів, стимулів впливу на суб'єкти управління навчальним процесом; в) технологій і критеріїв оцінювання ефективності їх реалізації.*

За наявності синергетичного визначення сутності поняття «організаційний механізм впровадження ДСЗСО», яке вміщує *теоретичну складову* (наукові підходи, принципи, концепції) цілком правомірним є розкриття сутності кожної із них, виявлення спільного і відмінного у їх змісті, специфіки технологій їх реалізації в управлінській діяльності керівників ЗНЗ як основних суб'єктів реалізації ДСЗСО.

1.2. Наукові підходи до реалізації організаційних механізмів впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти

На певних етапах розвитку суспільства і освітніх систем як його складової в суперечках та гострій боротьбі народжуються нові, прогресивні педагогічні ідеї, теорії, концепції, наукові підходи. Зокрема, науковий підхід передбачає розгляд, дослідження тих чи інших явищ і процесів з позиції конкретної теорії. У широкому розумінні «теорія» – це система уявлень і понять про світ, які

формується в процесі пізнавальної діяльності людини і включає в себе всю сукупність абстрактних пізнавальних образів, що обслуговують практичну діяльність людини. У вузькому значенні «теорія» – це система наукових знань про будь-яку сукупність об'єктів, яка дозволяє пояснити та передбачити явища конкретної предметної галузі [17,с.146]. Наукові теорії досить різноманітні за своїм онтологічним змістом. У гносеологічному відношенні всі теорії являють собою розвинену форму систематизації наукових знань і є способом ідеалізованого розкриття об'єктивної реальності та засобом пояснення її закономірностей. Наукова теорія не є єдиною формою пізнання світу. Від усіх інших форм (абстракцій, аналогій, гіпотез та ін.) вона відрізняється як своєю будовою, так і пізнавальною цінністю [17,с.147]. Процес формування наукової теорії реалізується в кінцевому результаті як компроміс між логікою і досвідом через встановлення певної динамічної рівноваги між ними. Звідси випливає, що будь-який науковий підхід має базуватися на певній науковій теорії. В основу системного підходу, наприклад, покладено теорію систем, діалектичного – закони діалектики тощо. До найбільш поширених наукових підходів у соціально-педагогічних дослідженнях та освітній практиці належать: *системний, діалектичний, синергетичний, компетентнісний, інформаційний*. У нашому дослідженні вони розглядаються з позиції об'єктивного взаємозв'язку і доцільності їх використання в реалізації організаційних механізмів впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти.

Системний підхід як методологічна основа розвитку пізнання оточуючої дійсності передбачає розгляд об'єкта, явища, процесу як цілісної динамічної складної системи. Ідею «загальної теорії систем» започаткував австрійський учений Людвиг фон Берталанфі (1937 р.), реалізуючи її у підході до розвитку філософсько-методологічної концепції біологічного організму. Поняття і сутність цілісних систем ґрунтовно розкриті у філософській, соціологічній та психолого-педагогічній літературі (В.Г.Афанасьєв, І.Б.Блауберг, А.Д.Сараєв, А.І.Уйюмов та ін.). Так А.І.Уйюмов сутність поняття «система» розкриває як «множину об'єктів, на яких реалізується заздалегідь визначене відношення з

фіксованими якостями, і, по-друге, як «множину суб'єктів, котрі володіють заздалегідь визначеними якостями з фіксованими між ними відношеннями» [18,с.21]. І.В. Блауберг під системою розуміє «сукупність елементів, які пов'язані взаємодією і в силу цього виступають як одне ціле по відношенню до оточуючого середовища» [19,с.48]. А.Д. Сараєв розглядає систему як «сукупність елементів, які знаходяться у відношенні один до одного, необхідному і достатньому для виконання функцій даної сукупності елементів» [20,с.49].

Отже, поняття «система» визначається вченими через наявність елементів і відношень між ними, або наявність елементів і взаємодії між ними. Суть системи обумовлює структуру і функціональну спрямованість її елементів. За характером зв'язки між елементами системи бувають різними: вони можуть виражати відношення, взаємодію, побудову, функціональну спрямованість.

Організаційно-педагогічні системи належать до типу соціальних систем, тому що їм притаманні всі характерні ознаки соціальної системи, а саме: наявність сукупності елементів, об'єктивно існуючих зв'язків між елементами системи, притаманність ознак цілісності системи, ієрархічна підпорядкованість елементів системи, зв'язок системи з зовнішнім середовищем, наявність мети функціонування системи. Елемент педагогічної системи слід розглядати як мінімальний компонент або максимальну межу її розчленування. Кожен елемент системи виступає у сукупності з іншими як такий, що може бути розкладений на певні компоненти даної системи. Структуру системи зумовлює сукупність і характер зв'язків між елементами, які забезпечують збереження її основних властивостей. «Цілісність системи, – підкреслює В. Г. Афанасьєв, – не створюється людиною в процесі пізнання, а лише відтворюється у формі чуттєвих образів чи логічних категорій. . . Пізнати ціле – означає розкрити: його сутність, якісну специфіку, притаманні йому системні, інтегративні якості; його склад, кількісну та якісну характеристику частин, компонентів, їх координацію і субординацію, головну із частин; його структуру, тобто внутрішню організацію, взаємозв'язок компонентів; його функції, активність,

життєдіяльність, функції частин (якщо останні працюють на загальні функції); його інтегративні, системні фактори, механізми, що забезпечують цілісність системи, її вдосконалення і розвиток; його комунікації з зовнішнім середовищем, в тому числі зв'язок з більш широким цілим, частиною якого воно само є; його історію, початок і джерело виникнення, становлення, тенденції і перспективи розвитку, перетворення в якісно нову цілісну систему» [21,с.17-18].

В. П. Кузьмін з позицій системного підходу розрізняє три типи найбільш загальних об'єктів природи і суспільства: окремий предмет – цілісна система – сукупна різнооб'єктна дійсність. Такий підхід зумовлює типологічні форми пізнання. Перша передбачає розгляд окремого предмета («предметоцентризм»); друга – «вид», «рід», що становлять систему, в якій окремий предмет виступає як компонент системи («системоцентризм»); третя – складну дійсність, що являє собою множину різноманітних систем («поліцентрична надсистемна єдність») – соціалізм, капіталізм, група суверенних держав, що розвиваються [22,с.30].

Низка вітчизняних та зарубіжних учених з системних позицій досліджують проблеми навчання. Польський педагог В. Оконь зазначає: «Під системою навчання будемо розуміти упорядкований за часом хід подій, що включає дії вчителя та учнів, спрямовані відповідними цілями і змістом, а також враховують такі умови і засоби навчання, які сприяють прояву відповідних змін в учнів» [23,с.142]. Відомий український учений у галузі дидактики В. О. Онищук писав: «Процес навчання ми розглядаємо як складну цілісну систему, тобто як упорядковану сукупність, об'єднання взаємопов'язаних і розміщених у певному порядку елементів цілісного утворення» [24,с.34].

Отже, організаційні механізми як складові технології реалізації змісту ДСЗСО у навчальному процесі теж мають системні ознаки. При цьому важливу роль відіграють принципи їх добору залежно від змісту навчального матеріалу (цілеспрямованості, науковості, канонічності, гнучкості, функціональної належності, диференціації, інтеграції). *Цілеспрямованість* організаційних

механізмів реалізації змісту освіти передбачає: постановку мети його реалізації, модифікацію залежно від типу уроку, логіко-структурних особливостей теми навчального матеріалу, ступеня підготовки учнів до його сприйняття. Забезпечення *науковості* технології організаційних механізмів реалізації змісту освіти пов'язане з обов'язковим визначенням тих теоретичних засад, які покладено в основу її розроблення. *Канонічність* технології їх реалізації полягає в алгоритмізації інструментарію, оцінювання його ефективності, взаємного спілкування суб'єктів навчального процесу. *Гнучкість* полягає в тому, що вона допускає можливість корекції організаційних механізмів у процесі спілкування суб'єктів навчального процесу. Принцип *функціональної* належності технології реалізації організаційних механізмів допускає пріоритетність окремих із них у процесі навчання залежно від акцентуації функції навчання (освітньої, виховної, розвивальної), на якій концентрується увага в процесі уроку. *Диференціація* технології реалізації організаційних механізмів детермінується змістом навчального матеріалу, особливостями учнів класу, концентрацією їх уваги на основному, істотному у змісті матеріалу. Принцип *інтеграції* організаційних механізмів реалізації ДСЗСО базується на синергетичному підході, який передбачає реалізацію міжпредметних зв'язків на уроці, триєдиної функції навчання (освітньої, виховної, розвивальної), змістових підсистем уроку (організаційної, дидактичної, психологічної, виховної, санітарно-гігієнічної), взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу.

Аналіз літератури з проблеми організаційних механізмів упровадження ДСЗСО дає підставу для висновку щодо доцільності диференційованого їх використання з урахуванням: а) філософських напрямів і течій; б) психолого-педагогічних теорій, науково-педагогічних підходів, концепцій, принципів; в) науково обґрунтованої технології визначення ефективності реалізації організаційних механізмів упровадження ДСЗСО.

В основу системного підходу до реалізації організаційних механізмів упровадження ДСЗСО покладено «системоцентризм» – ідею бачення об'єкта

дослідження як цілісної складної динамічної системи, яка об'єктивно інтегрує зовнішні та внутрішньосистемні чинники її функціонування. Універсальність системного підходу пояснюється тим, що «...системна якість, – як пише С. Г. Устич, – є однією з основних рис суті об'єктів, явищ і процесів об'єктивної реальності, які значною мірою визначають їхню якісну самотутність» [25,с.4]. Слід зауважити, що нині помітно активізується його використання у дослідженнях проблем різних науково-педагогічних напрямів, в т. ч. проблем управління освітою (В.І.Бондар, Л.І.Даниленко, Г.В.Єльнікова, О.І. Зайченко, Б.С.Кобзар, В.І.Маслов, Н.М.Островерхова та ін.). Наприклад, В. І. Бондар розкриває сутність системного підходу до управління процесом навчання на основі вичленування системи дидактико-управлінських знань і умінь директора школи: директивно-методологічних, нормативно-законодавчих, загально-теоретичних та методичних, організаційно-педагогічних, діагностико-прогностичних, організаційно-регулятивних, контрольних-оцінних [26,с.47-53].

Теоретичною основою монографічного дослідження соціально-педагогічних умов управління загальноосвітньою школою (Н. М. Островерхова, Л.І. Даниленко) виступає системний підхід, який інтегрує дві підсистеми (зовнішню і внутрішню) та розкриває їхні сутнісні характеристики і вплив на якість управління школою [27,с.16-22].

Про системність у педагогіці К.Д.Ушинський писав: «Педагогіка – не наука, а мистецтво, – найбільше, найскладніше з усіх мистецтв. Мистецтво виховання спирається на науку. Як мистецтво, складне і обширне, воно спирається на безліч обширних і складних наук...» [28,с.205]. Основою системи виховання А.С.Макаренка є розроблена ним теорія виховання особистості в колективі і через колектив. Він надавав особливого значення у вихованні кожної особистості засобам впливу здорового колективу і громадської думки [29,с.93].

Сповідуючи ідею гуманного виховання громадянина своєї Батьківщини, В.О.Сухомлинський всебічно розглядав систему взаємодіючих впливів на особистість: дисципліну і самодисципліну, фізичну і психічну культуру

підлітка, розумове виховання і становлення моральності, емоційне. естетичне і трудове виховання. Системність у вихованні дитини він вбачав також у взаємовпливі та взаємозв'язку дитини з оточуючим середовищем. «На очах дитини, – пише автор, – йде життя роду людського, воно по крихітці відбивається в її пам'яті, інколи обминаючи свідомість, немовби проскакуючи в тайники пам'яті без уваги» [30,с.299].

Л.І. Новікова розглядає «виховну систему» як таку, що включає: мету і завдання виховання, зміст і пріоритетні аспекти виховання, методи і форми виховання, наявність матеріальної бази, педагогів-вихователів. Щодо виховних чинників шкільного середовища, то автор виділяє такі: сім'я, трудові колективи дорослих, «вулиця» – неформальні колективи, предметне середовище, аудіовізуальне середовище [31].

Сутність системи національного виховання Г. Ващенко обґрунтовує як таку, в основі якої лежать загальнолюдські та національні цінності. Він писав: «Не слід думати, що виховний ідеал нації може бути відображений лише в педагогічних системах, або інакше в творах педагогів. Він відбивається і в звичаях народу, і в його пісні, і в творах письменників. Він твориться віками і за традицією переходить від старших поколінь до молодших, що його доповнюють і удосконалюють. Такий традиційний ідеал поряд з іншими народами має і народ український» [32,с.101].

Наріжним каменем проблеми виховання нової генерації молоді України є національне виховання, яку з позицій сучасних наукових підходів досліджують вітчизняні вчені: І.Д.Бех (особистісно орієнтований підхід), В.М.Гнатюк, П.Р.Ігнатенко, М.Ю. Красовицький (системний підхід), П.П.Кононенко (ідея родинного виховання), В.Г.Кузь, І.В.Мартинюк, Ю.Д.Руденко, Б.М.Ступарик, М.Г.Стельмахович, А.М. Фасоля (світоглядні засади національного виховання). Нині важливою проблемою є створення принципово нової системи навчання, виховання й розвитку учнівської молоді, яка б раціонально поєднувала зміст, форми і методи впливу на формування особистості. Це особливо важливо і тому, що на сучасному етапі реформування школи сформувалася нова

парадигма навчання і виховання, яка базується на засадах особистісно орієнтованого підходу, тобто визнання людської особистості абсолютною цінністю, забезпечення оптимальних умов для її інтелектуального і морального розвитку. У розвиток теорії особистісно орієнтованого виховання вагомий доробок внесено І.Д. Бехом [33].

Низкою вітчизняних та зарубіжних учених з системних позицій досліджуються не лише проблеми виховання учнівської молоді, а й дидактичні системи та організаційні технології їх реалізації. Так український дидакт В.О. Онищук писав: «Процес навчання ми розглядаємо як складну цілісну систему, тобто як упорядковану сукупність, об'єднання взаємопов'язаних і розміщених у певному порядку елементів цілісного утворення» [24,с.34].

Аналіз вітчизняної і зарубіжної літератури з проблем упровадження змісту освіти в процесі навчання дає підставу для висновку, що вітчизняні та зарубіжні вчені визнають його системний характер, розкривають його складові та взаємозв'язки між ними. У наукових працях та освітянській практиці визнано також різновиди системного підходу до педагогічних явищ і процесів, зокрема: системно-структурний, системно-функціональний, системно-діяльнісний, системно-компонентнісний. Так Т.А. Ільїна вводить поняття «системно-структурного підходу», виходячи з розуміння системи як «...множини взаємопов'язаних елементів, об'єднаних загальною метою функціонування та єдністю керування, що виступають у взаємодії із середовищем як цілісна система» [34,с.10].

Системно-структурний підхід до соціально-педагогічних систем (об'єктів, явищ, процесів) передбачає з'ясування будови системи, основою якої є її складові та внутрішні зв'язки між ними. Його доцільно використовувати при аналізі структури змісту ДСЗСО, окремого курсу навчального предмета, теми навчального матеріалу, структурування навчального матеріалу, структурних компонентів в їхньому взаємозв'язку та взаємозумовленості. Цей підхід доцільно застосовувати також при аналізі структури ДСЗСО, навчального матеріалу окремого курсу предмеа, визначенні вузлових тем

програмного матеріалу тощо [35,с.28].

Системно-функціональний підхід до педагогічних явищ і процесів передбачає розгляд взаємопов'язаних і взаємозумовлених функцій суб'єктів навчального процесу в їх єдності та взаємодії. Його реалізація спрямована на виявлення нероздільності навчання, виховання і розвитку учнів, підпорядкування їх змісту формуванню цілісної та всебічно розвиненої особистості. З огляду на це системно-функціональний підхід забезпечує реалізацію принципу єдності триєдиної функції навчання: освітньої, виховної, розвивальної. Щодо реалізації функцій суб'єктів навчально-виховного процесу (вчитель, учень), то вона базується на чіткому усвідомленні їх специфіки і гармонії взаємовідносин у спільній діяльності в процесі навчання.

Системно-діяльнісний підхід до реалізації організаційних механізмів впровадження ДСЗСО передбачає встановлення наявності взаємопов'язаних та взаємозумовлених видів діяльності суб'єктів педагогічного процесу (вчителя, учнів), що дозволяє вивчити й оцінити її специфіку, способи взаємодії, результативність кожної з них та в інтеграції [35, с.35- 36].

Системно-компонентнісний підхід до добору та реалізації організаційних механізмів впровадження ДСЗСО передбачає виокремлення об'єктивно існуючих компонентів основних підсистем та виявлення практичних взаємозв'язків між ними. Його можна подати у вигляді наступного алгоритму:

- вичленування структурних та змістових компонентів організаційного механізму, окреслення його функцій і взаємодіючих чинників їх реалізації;
- встановлення між структурними і змістовими компонентами організаційного механізму об'єктивно існуючих взаємозв'язків, взаємозалежності та взаємодії;
- окреслення системи оцінних параметрів реалізації організаційних механізмів впровадження ДСЗСО та можливості використання в оцінці їхньої внутрішньої будови [35,с. 36-37].

Діалектичний підхід базується на засадах діалектики, яка тлумачиться як наука про найбільш загальні закони розвитку природи, суспільства і мислення,

взаємозв'язок предметів і явищ, загальний рух, розвиток, логіку і теорію пізнання [35,с.37-44]. Діалектика є матеріалістичною тому, що при розв'язку основних завдань філософії виходить із первинності матерії, буття і вторинності свідомості. Як науці, їй притаманні принципи, категорії, закони. Основні закони діалектики, які виступають теоретичними засадами соціально-педагогічних систем, в т. ч. систем організаційних механізмів впровадження ДСЗСО – це : закон єдності і боротьби протилежностей, закон переходу кількісних змін у якісні, закон заперечення, причинності тощо. Діалектичний підхід ґрунтується на філософському методі дослідження природи і суспільства, за допомогою якого можна зрозуміти складний, повний протиріч шлях становлення об'єктивної істини, зв'язок на кожному ступені розвитку науки елементів абсолютного і відносного, усталеного і змінного, переходи від одних форм узагальнення до інших. Головною категорією матеріалістичної діалектики є суперечність як рушійна сила і джерело будь-якого розвитку. В ньому криється ключ до всіх інших категорій і принципів діалектичного розвитку [36,с.111-112]. Діалектичний і системний підходи взаємозв'язані і діють в органічній єдності. Так В.Г. Афанасьєв пише: «Діалектика цілісних систем знаходить своє вираження у відношеннях цілого і частин, а також частин системи одна до одної. Очевидно, що частини і ціле єдині, взаємодіють один з одним, причому важливо, що основою цієї єдності, взаємодії є ціле» [21,с.15].

Характерні риси діалектичного розуміння зв'язків між організаційними механізмами знаходять своє вираження у системному підході, яке полягає в об'єктивності зв'язків між явищами, їх незалежності від свідомості, об'єктивності існування систем, зокрема, матеріальних, які існують також незалежно від людської свідомості; сутності зв'язків між явищами: річ завжди існує в будь-якій системі, поза системою об'єкти існувати не можуть; різноманітності типів зв'язків, які зумовлюють відповідну різноманітність типів підсистем, створених завдяки цим зв'язкам; розгляді зв'язку компонентів системи як взаємозв'язку, що означає: на одному й тому самому субстраті

можуть бути побудовані принаймні дві системи, відмінні одна від одної; універсальності взаємозв'язків як детермінатора універсальності систем, тобто будь-які об'єкти можуть бути представлені як певні системи з відносним характером зв'язків. Перераховані ознаки діалектико-матеріалістичного розуміння зв'язків між об'єктами системи притаманні й системі організаційних механізмів упровадження ДСЗСО. Відношення цілого і частин набуває таким чином характеру взаємодії, основою якої є ціле. Але, підпорядковуючись цілому, частини є відносно самостійними, певною мірою вільними. «Важливий прояв відносної самостійності частин цілого полягає в тому, що кожна з них має свої специфічні властивості, відмінні як від властивостей цілого, так і від властивостей інших частин. Нерідко частина виконує в цілому свою особливу, специфічну функцію. Всі частини служать цілому, але кожна з них служить по-своєму, по-особливому, вона відповідає переважно не за все, а за певні риси, властивості цілого [21,с.17-18].

Теоретико-прикладне значення діалектичного підходу до організаційних механізмів впровадження ДСЗСО як складної динамічної системи полягає у:

- розумінні сутності діалектичного підходу до вивчення соціально-педагогічних явищ, процесів оточуючої дійсності, законів природи і розвитку суспільства, в т. ч. системи освіти як її складової, механізмів реалізації змісту освіти в практичну діяльність ЗНЗ;

- озброєнні методами наукового пізнання, науково-пошукової діяльності в процесі впровадження організаційних механізмів реалізації змісту ДСЗСО;

- використанні принципу діалектико-матеріалістичної теорії пізнання, сутність якого полягає у сходженні від живого споглядання до абстрактного мислення, а від нього – до практики добору і реалізації організаційних механізмів впровадження ДСЗСО;

- забезпеченні в процесі використання організаційних механізмів діалектичних принципів: єдності чуттєвого і раціонального, конкретного і абстрактного, емпіричного і теоретичного у змісті ДСЗСО ;

- виявленні та розкритті сутності причинно-наслідкових зв'язків у явищах,

процесах, об'єктах вивчення, організаційних механізмах реалізації ДСЗСО;

– розкритті діалектичної істини, яка полягає в тому, що явища оточуючого світу не існують ізольовано, в т. ч. в окремих конкретних науках і змісті ДСЗСО, а перебувають у тісному взаємозв'язку, залежно від добору організаційних механізмів їх реалізації;

– добір організаційних механізмів реалізації принципу зв'язку теорії з практикою, навчання з життям, який спирається на методологічні постулати про єдність освітньої теорії і практики, зумовленість навчання соціальними процесами, що сприяє перетворенню знань у переконання, намірів у вчинки.

Синергетичний підхід – один із пріоритетних наукових підходів, який широко використовується в соціально-педагогічних дослідженнях. Його основою є відносно нова наука – синергетика. Семантичне значення терміну «синергетика» у перекладі з грецької мови означає: «sun» (з, разом, спільно), «ergon» (робота, діяльність) [37,с.639]. Згідно з цим у наукових працях поняття «синергетика» тлумачиться як «узгоджена дія», «спільна дія», «співробітництво».

Теоретичні основи синергетики, як нової наукової парадигми, розроблено групою фізиків у Брюсселі під керівництвом І.Пригожина. «Від буття до становлення – саме такою (за І.Пригожиним) є орієнтація нової парадигми, в контексті якої акцент переноситься з вивчення інваріантів системи, станів рівноваги на вивчення станів нестабільності, механізмів виникнення нового, народження та перебудов структур» [38,с.47]. І.Пригожин є автором низки наукових праць з проблем синергетики, зокрема: «От существующего к возникающему: Время и сложность в физических науках» (пер. с англ.); «Познание сложного: Введение» у співавторстві з Г. Ніколасом (пер. с англ.) [39]. У 90-х роках ХХ-го ст. вийшли у світ праці А.Ю.Лоскутова і А.С.Михайлова «Введение в синергетику» [40]. «У науковому розумінні, – пише Н. Булгакова, – синергетика – це теорія і методологія, що досліджує процеси самоорганізації, стійкості та відродження найрізноманітніших структур живої і неживої природи» [41,с.6].

Досліджуючи філософські аспекти нелінійної еволюції складних систем, В.С. Лутай використовує синергетичний підхід. При цьому синергетику він розглядає як сучасну наукову парадигму, що об'єднує знання про природу і людину, матерію і дух, на методологічних засадах якої створюється сутнісно нова картина світу. «Саме ця постнекласична наука спрямована на розкриття «складних механізмів виживання суспільства, на вирішення основного питання сучасної філософії» [42,с.100]. Автор вважає, що найважливішим здобутком синергетики є відкриття загальних закономірностей *самоорганізації* в розвитку всіх явищ буття, а також загальної тенденції до прогресу цієї самоорганізації. Згодом зроблено висновок, що в історії природи і суспільства існує закономірність створення все більш складно упорядкованих систем. Зокрема, підкреслюється важливе значення синергетики для розгляду світоглядів і різних культур. Він пише: «Синергетична парадигма вимагає деяких суттєвих змін у кожному з світоглядів та різних культур. Однак важливо, щоб ці зміни були не біофуркаційного, а еволюційного характеру, щоб вони здійснювалися шляхом неантогоністичної доброзичливої діалога-комунікаційної взаємодії між представниками різних суперечливих між собою типів і видів світогляду» [42,с.57]. Важливою є думка автора про те, що застосування досягнень синергетики до реформування освітніх систем наближає нас до всебічно розвиненої особистості, яка може гармонійно поєднувати свої інтереси з загальними.

Синергетичний підхід уможливорює здійснення міждисциплінарного дослідження лімінальності та «уможливлення» буття і мислення в контексті певних цілісностей (соціокультура буття людства на межі століть, комунікативний простір інформаційної культури, простір філософування як осмислення і становлення «можливого світ» та ін.). Отже, синергетична методологія вносить принципово нові сюжети у світоглядну теорію. Вона суттєво посилює позиції тих, хто діалектично сприймає та інтегрує світ, наголошує на таких фундаментальних принципах як взаємозв'язок і багатовекторний розвиток. Переваги синергетичного мислення полягають у

тому, що воно забезпечує цілісність світобачення. Синергетика є могутнім системоутворювальним підґрунтям розуміння світу взагалі, а й осмислення людської практики.

З огляду на сутність синергетики основними умовами саморозвитку і розвитку системи є: наявність елементів; відкритість системи, що забезпечує постійний приток енергії; зусилля відхилень від нестійких її станів і перевищення ними деяких критичних значень; нелінійність управлінь; кооперативна поведінка елементів системи. Принциповим тут є те, що галузь освіти розглядається як єдина самоорганізувальна і саморозвивальна система континіуму: «освіта-наука-виробництво».

Синергетика в останні роки ХХ ст. стала проникати у всі аспекти освіти, виховання та розвитку особистості. Тому цілком правомірно, що синергетичний підхід широко використовується в управлінні системою освіти та діяльністю школи, в т.ч. в упровадженні організаційних механізмів реалізації ДСЗСО.

Синергетичний підхід до організаційних механізмів упровадження ДСЗСО як педагогічної системи, аналізу його якості полягає в інтеграції системоутворювальних компонентів цього процесу, зокрема:

- знання і розуміння працівниками системи освіти сутності синергетики як нової освітньої парадигми, побудованої на інтеграції сучасних наукових ідей, теорій, принципів, концепцій і можливості їх застосування в реалізації організаційних механізмів упровадження ДСЗСО;

- раціональне визначення сукупності різновидів організаційних механізмів упровадження ДСЗСО на основі їхньої спорідненості за змістом та метою, виявлення їхньої специфіки;

- з'ясування зв'язків і споріднених ознак, які доцільно реалізувати при доборі та реалізації організаційних механізмів впровадження ДСЗСО.

- синергетика освіти та управління процесом впровадження її модернізованого змісту передбачає інтеграцію наук з глобальних проблем сучасної цивілізації.

- вичленування структурних та змістових компонентів, функцій і

взаємодіючих чинників їх реалізації;

– встановлення між основними структурними і змістовими компонентами об'єктивно існуючих взаємозв'язків, взаємозалежності та взаємодії;

– окреслення параметрів оцінки компонентів системи організаційних механізмів впровадження ДСЗСО та оцінки їх внутрішньої будови.

В умовах суттєвих змін у соціальній, інформаційній, технологічній сферах суспільного життя докорінно змінюється тип культури, для якої розуміння освіти як суми знань втрачає свою доцільність. Це пов'язано, по-перше, зі зміною феномена знання і його співвідношення з соціальною практикою: систематичне неперервне отримання інформації стає пріоритетним у професійній діяльності людини і умовою сучасного виробництва. По-друге, криза «знаннєвої» парадигми полягає в тому, що відпадає необхідність у завантаженні пам'яті дитини істинами «про запас», її треба лише навчити користуватися всіма джерелами інформації. «Пріоритет самостійності й суб'єктивності індивіда у сучасному світі вимагає зміцнення загальнокультурного фундаменту освіти, формування вмінь мобілізувати свій особистісний потенціал для рішення різного роду соціальних, екологічних та інших проблем, розумного морально-доцільного перетворення дійсності», – зазначають В.А.Болотов і В.В.Серікова [43,с.131].

Компетентнісний підхід є одним із пріоритетних у доборі та реалізації організаційних механізмів впровадження ДСЗСО. Успішне його використання можливе за умови зміни попередніх парадигм змісту освіти (предметно-галузевої, розвивального навчання, особистісно орієнтованого навчання тощо) на парадигму модернізованого змісту освіти, яка базується на *компетентнісній основі* (І.А.Зимняя, О. Овчарук, О. Сібіль, В.М. Слободчиков, С.Шишов, А.В.Хуторський та ін). Зміст освіти, сформований на компетентнісних засадах, не зводиться до знаннєво-орієнтованого компоненту, а передбачає цілісний досвід рішення життєвих проблем, виконання ключових (тобто тих, які належать до багатьох соціальних сфер) функцій, соціальних ролей, компетенцій. З огляду на це зміст освіти (державні стандарти) має включати:

реальні об'єкти дійсності, в т.ч. фундаментальні; освітні об'єкти (природа, культура, техніка, соціальні комунікації, реальні об'єкти освітніх галузей); загальнокультурні знання дійсності, уміння, навички, узагальнені способи діяльності; ключові освітні компетенції [44,с.2-3]. «Компетенція» в перекладі з латинської «competenti» означає коло питань, у яких людина добре обізнана, володіє пізнаннями і досвідом, тобто «компетентність» містить набір знань, навичок і ставлень, що дають змогу особистості ефективно діяти або виконувати певні функції, спрямовані на досягнення певних стандартів у професійній галузі або певній діяльності.

За визначенням А.В.Хуторського, «компетентність» – це володіння людиною відповідною компетенцією, що включає її особисте ставлення до неї і предмета діяльності [45,с.55-61]. *Компетентнісний підхід* ставить на перше місце не інформованість учня, а вміння розв'язувати проблеми, що виникають у процесі пізнання і пояснення явищ дійсності; оволодіння сучасною технікою і технологією; взаємостосунків між людьми, дотримання етичних норм, оцінки власних вчинків; у практичному житті при виконанні соціальних ролей громадянина, члена сім'ї, покупця, клієнта, глядача, виборця; у правових нормах і адміністративних структурах, у споживацьких і естетичних оцінках; у виборі професії та оцінці своєї готовності до навчання в професійному навчальному закладі з орієнтацією на ринок праці; у разі необхідності розв'язувати власні проблеми щодо життєвого самовизначення, вибору стилю і способу життя, способів розв'язку конфліктів.

Спроби вийти за рамки «зунівського» простору, реально орієнтовані на те, що існує «дві освіти»: перша програмна освіта, яка підлягає обов'язковому засвоєнню знань, друга – «прикрита освіта», яка є вторинним продуктом освітнього процесу (В.І. Слободчиков [46]). Отже, основою змісту освіти є не знання, а більш складна культурно-діалогічна структура – *цілісна компетентність*. Особливості компетентнісного підходу до навчання полягають у тому, що учнями засвоюються не «готові знання», кимось запропоновані для засвоєння, а «простежуються умови походження даних знань». За таких умов

навчальна діяльність учнів набуває дослідницького чи практико-перетворювального характеру. Психологічний механізм формування компетентності суттєво відрізняється від механізму понятійного «академічного знання». Компетентність є складним синтезом когнітивного, предметно-практичного і особистісного досвіду. Нині актуальною є розробка моделі компетентнісної освіти, яка пов'язана з переходом від загальнотеоретичної уяви про її зміст до побудови предметних освітніх програм та адекватних їм ситуаційно-моделюючих технологій і контрольних-вимірювальних матеріалів. Йдеться не тільки про наукові галузі, але й про певну сферу діяльності, про практику, про механізм рефлексії, що виявляється у своєрідному тестуванні ситуації і власної поведінки відповідно до її ціннісно-сміслових установок.

Компетентність як властивість індивіда існує в різних формах: як ступінь вміння, спосіб особистісної організації (звичка, спосіб життєдіяльності, захоплення), деякий підсумок саморозвитку індивіда або форми виявлення здібності та ін. На відміну від професійної компетентності, ключова (загальноосвітня) компетентність проявляється як рівень функціональної грамотності. Їх поєднує досвід, цілісність і конкретність сприйняття ситуації, готовність до отримання продукту. Гіпотетично в теорії визначаються загальні характеристики освітньої програми, орієнтованої на компетентнісну модель освіти: опис ознак очікуваного рівня компетентності в певній галузі; визначення необхідного і достатнього набору навчальних задач-ситуацій (потрібна експертиза спеціалістів), послідовність яких вибудована ростом повноти, проблемності, конкретності, новизни, життєвості, практичності, міжпредметності, креативності, ціннісно-сміислової рефлексії і самооцінки, гуманітарної експертизи рішень, необхідності поєднання фундаментального і прикладного знання; технологія процесу навчання, в т. ч. послідовність пред'явлення учням задач-ситуацій різних типів і рівнів; алгоритми і евристичні схеми, що спонукають до організації діяльності учня щодо визначення утруднених ситуацій; технологія супроводу, консультування та підтримка учнів у процесі проходження програми.

Для практичного втілення в діяльність шкіл компетентнісного підходу до вибору та реалізації організаційних механізмів впровадження ДСЗСО мають значення розроблені можливі варіанти моделей освіти: знанн'єво-академічна система, яка реалізується в початковій та основній школі; профільно-компетентнісна – в старшій; другий – передбачає одночасне функціонування двох елективних варіантів освіти: академічного і практико-орієнтованого, компетентнісного; третій – в навчальний план включаються інтегровані курси, у яких предметні галузі співвідносяться зі сферами компетентності.

З метою забезпечення ефективності організаційних механізмів впровадження змісту освіти та формування освітніх компетенцій важливого значення набуває виокремлення їх ключових видів, а саме:

– ціннісно-сміслова компетенція в сфері світогляду, яка пов'язана з ціннісними орієнтирами учня, його здатністю бачити і розуміти світ, орієнтуватися в ньому. Вона забезпечує механізм самовизначення учня у ситуаціях навчальної та іншої діяльності. Від неї залежить індивідуальна освітня траєкторія учня і програма його життєдіяльності в цілому;

– загальнокультурна компетенція передбачає обізнаність учнів в особливостях національної та загальнолюдської культури, духовно-моральних основах життя людини і людства; у питаннях культурологічних основ сімейних, соціальних, громадських явищ і традицій; у способах ефективної організації вільного часу тощо.

– навчально - пізнавальна компетенція – це сукупність компетенцій учня в сфері самостійної пізнавальної діяльності, зокрема: знання і уміння організації, цілепокладання, планування, рефлексії, самооцінки навчально-пізнавальної діяльності. В рамках даної компетентності визначаються уміння вирізняти факти від домислів, володіння вимірювальними навичками, використання вірогідних, статистичних та інших методів пізнання.

– інформаційна компетенція, за допомогою технічних засобів і інформаційних технологій, сприяє формуванню в учнів уміння самостійно шукати, аналізувати, добирати необхідну інформацію, організувати,

перетворювати, зберігати і передавати її;

– комунікативна компетенція включає знання необхідних мов, способів взаємодії з оточуючими людьми і подіями, навички роботи в групі, володіння різними соціальними ролями в колективі. Учень повинен уміти представити себе, написати листа, анкету, заяву, поставити питання, вести дискусію та ін.;

– соціально-трудова компетенція означає володіння знаннями і досвідом у сфері громадянсько-громадській діяльності (виконання ролі громадянина, спостерігача, виборця, представника), в соціально-трудовій сфері (права споживача, покупця, клієнта, виробника), у сфері сімейних відносин тощо;

– компетенція особистісного самовдосконалення спрямована на оволодіння способами фізичного, духовного, інтелектуального саморозвитку, емоційної саморегуляції і самопідтримки. Реальним об'єктом у сфері цієї компетенції виступає сам учень.

Психологічний аспект ключових компетенцій висвітлено певною мірою у літературних джерелах. Так І.А.Зимняя розмежовує три основні групи компетентностей: компетентності, що відносяться до самого себе як особистості, як суб'єкта життєдіяльності; компетентності, що відносяться до взаємодії людини з іншими людьми; компетентності, що відносяться до діяльності людини, які проявляються в усіх її типах і формах [47,с.40]. З психологічної точки зору перераховані компетентності автором наповнюються такими характеристиками: а) готовність до прояву компетентності (мотиваційний аспект); б) володіння знаннями щодо змісту компетентності (когнітивний аспект); в) досвід прояву компетентності в різних стандартних і нестандартних ситуаціях (поведінковий аспект); г) відношення до змісту компетентності та об'єкту її прикладання (ціннісно-смісловий аспект); д) емоційно-вольова регуляція процесу і результату прояву компетентності [47,с.41].

На думку зарубіжних експертів, компетентності є тими індикаторами, які дозволяють визначити готовність учня, випускника школи до життя, участі в житті суспільства й подальшого особистісного розвитку. Компетентнісно

орієнтований підхід до формування і реалізації змісту освіти є новим концептуальним орієнтиром шкіл, який дає можливість дитині орієнтуватись у сучасному суспільстві, інформаційному просторі, швидкоплинному розвитку ринку праці, подальшому здобутті освіти.

Загальнотеоретичні засади компетентнісного підходу до педагогічних систем взято за основу формулювання (гіпотетично) і розкриття сутності компетентнісного підходу до реалізації організаційних механізмів впровадження ДСЗСО. При цьому ми виходимо з того, що модель і специфіка національної освіти в країні (в т. ч. і ДСЗСО) є науково обґрунтованою, затвердженою Кабінетом Міністрів України і схваленою Міністерством освіти і науки України, практично готовою до реалізації в діяльності загальноосвітніх навчальних закладів.

За цих умов компетентнісний підхід до організаційних механізмів впровадження ДСЗСО полягає в оволодінні технологіями реалізації його змісту в інтегративній взаємодії зовнішніх і внутрішніх суб'єктів впливу на цей процес.

Інформаційний підхід до організаційних механізмів впровадження ДСЗСО як педагогічної системи зумовлений прогресуючою тенденцією інтенсивного формування інформаційного суспільства, інформатизації суспільних процесів, впідвищенням рівня інформаційних потреб суб'єктів управління. Інформатизація соціальної сфери передбачає перш за все формування національної інформаційної інфраструктури, тобто створення, розвиток та використання інформаційних систем різних типів, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, в т.ч. освітніх. У Законі України «Про інформацію» [48] та «Концепції інформатизації загальноосвітніх навчальних закладів, комп'ютеризації сільських шкіл» інформатизація освіти розглядається як упорядкована сукупність взаємопов'язаних організаційно-правових, соціально-економічних, навчально-методичних, науково-технічних та управлінських процесів, спрямованих на задоволення освітніх інформаційних, телекомунікаційних потреб учасників навчально-виховного процесу [49,с.9-10]. У сутнісному значенні інформатизація освіти – це передусім зміни в

навчальному процесі, формах і методах навчання, зумовлені використанням інформаційних засобів. У зв'язку з цим переглядаються наукові концепції щодо розширення межі людського пізнання та світоглядних орієнтирів на засадах інформатизації. «Зміну світогляду на рубежі третього тисячоліття підготувала революція в галузі комунікацій та інформації. Інформація перетворилася в глобальний, у принципі невичерпний ресурс людства, яке вступило в нову епоху розвитку цивілізації – епоху інтенсивного освоєння інформаційного ресурсу й нечуваних можливостей феномена управління», – пише Р.Ф. Абдєєв [50, с.7]. Протягом другої половини ХХ століття видано низку наукових праць, у яких висвітлюються концепції інформатизації, сутність інформації, її види та функції (Б.Ю.Биков і В.Д.Руденко, М.В.Волькенштейн, В.М.Глушков, Т.А.Дейк, Н.І.Жуков, В.М. Мадзігон, М.І. Жалдак, В.З.Коган, М.І.Сєтров, А.Д.Урсул та ін.). Слід зазначити, що у визначенні поняття «інформація» спостерігається різноплановість, що пояснюється різними науковими підходами вчених до його тлумачення. Прихильники кібернетичного підходу розглядають поняття «інформація» як сигнал, що зменшує невизначеність у певній системі. Філософи використовують дві концепції у визначенні поняття «інформація» – атрибутивну і функціональну. З позицій атрибутивної концепції «інформація» визначається як властивість, яка притаманна всім матеріальним системам, в т. ч. об'єктам неживої матерії. Прихильниками функціональної концепції «інформація» розглядається як кібернетична категорія, що характеризує функціонування самоорганізованих систем. Одним із різновидів є соціальна інформація, яка розглядається як дані про відображення у суспільстві різноманітних природних і соціальних явищ. Соціальною є також інформація, яка стосується відносин між людьми, їхніх потреб та інтересів. Основними її видами є: світоглядна, правова, публіцистична, побутова, естетична, релігійна, технічна, економічна, педагогічна, технологічна тощо. Отже, педагогічна інформація є різновидом соціальної інформації, яку вітчизняні та зарубіжні вчені тлумачать як дані про педагогічну науку і практику, що надходять до одержувача і є основою прийняття управлінських рішень. Соціальна сутність

педагогічної інформації висвітлюється у працях В.М.Мадзігона [51], який розглядає її в контексті демократизації освіти в Україні, М.І.Жалдака [52] – педагогічний потенціал інформації навчального процесу.

Інформація, яка використовується в управлінні загальноосвітніми навчальними закладами як соціально-педагогічними системами являє собою сукупність та взаємодію складних інформаційних потоків – це: вихідна інформація, необхідна для вироблення й прийняття управлінських рішень; самі рішення чи управлінські команди, що зумовлюють організацію керуючих і керованих систем; регулююча інформація, яка представлена різного роду нормативними документами, законами, інструкціями, технологічними картами та ін.; оперативна інформація, що надходить у процесі функціонування систем і характеризує її стан; зовнішня інформація, яка надходить від інших систем, що комунікаційно пов'язані з даною системою (школою); контрольно-облікова інформація, що характеризує процес функціонування системи і його результати.

У контексті теми дослідження педагогічна інформація розглядається як відомості про стан функціонування організаційних механізмів впровадження ДСЗСО як педагогічної системи і управління нею. Йдеться про оперативну контрольно-облікову інформацію, яку можна отримати, спостерігаючи реалізацію організаційних механізмів безпосередньо в процесі навчання – це: про якість викладання навчального предмета; характер педагогічної діяльності вчителя, його професійний та фаховий рівень, творчий потенціал; якість викладання та засвоєння учнями програмного матеріалу; стан організації навчально-пізнавальної діяльності учнів, їх освітній, виховний та розвивальний рівень підготовки. При цьому слід враховувати, що інформація, яку отримує експерт, детермінується певними законами, нормативними документами, інструкціями тощо. Разом з тим її основна функція, як вихідної інформації, полягає у забезпеченні достовірного висновку про якість реалізації змісту ДСЗСО.

Забезпечення оперативної контрольно-облікової інформації про стан

навчального процесу досягає ефективності (необхідної якості та обсягу) за умови дотримання таких принципів: оперативності, достовірності, повноти, доступності, неперервності та динамічності, організації, забезпечення глибини аналізу і синтезу, використання математичних та імітаційних методів вироблення та прийняття управлінських рішень.

Оперативність одержання педагогічної інформації передбачає її своєчасне надходження до суб'єктів управління загальноосвітнім навчальним закладом (одержувача). Дотримання цього принципу забезпечує оперативність асиміляції чи заперечення одержаної інформації, її обробки та аналізу; вироблення на її основі та реалізацію управлінського рішення, тобто сприяє швидкому реагуванню та коригуванню діяльності педагогічного й учнівського колективів, попередженню недоліків у навчально-виховному процесі та управлінні ним.

Достовірність педагогічної інформації запобігає її неточності, суб'єктивізму відображення реального стану речей, матеріальних та духовних явищ, процесів, об'єктів; забезпечує адекватні результати її використання. За цих умов спостерігається економія енергетичних людських ресурсів та часу, які витрачаються на вироблення, прийняття й реалізацію управлінських рішень. Достовірність інформації про якість організаційних механізмів в реалізації змісту ДСЗСО у навчальному процесі є обов'язковою умовою для розробки керівником методичних рекомендацій щодо її поліпшення.

Повнота педагогічної інформації полягає в тому, що її кількість має бути мінімальною, але достатньою для оцінки ситуації і прийняття управлінського рішення відповідно до її характеру. В разі порушення цього принципу, тобто надходження інформації в переобтяженому для керівника загальноосвітнього навчального закладу обсязі, необхідно підходити до її відбору диференційовано за критеріями значущості та об'єктивної потреби в ній. У практичній діяльності школи повноту інформації про якість реалізації організаційних механізмів впровадження ДСЗСО може забезпечити інтеграція результатів адміністративного контролю та педагогічної експертизи результатів навчання учнів, яку здійснює експертна група вчителів-фахівців даного предмету на

громадських засадах. Для керівника школи важливо створити відповідні організаційно-педагогічні умови успішного експертного оцінювання результатів навчання учнів.

Доступність педагогічної інформації полягає в тому, що вона за своїм змістом і обсягом має бути простою, зрозумілою, викладеною у доступній формі. Наявність доступної інформації позбавляє керівника загальноосвітнього навчального закладу від необхідності її додаткової обробки та корекції, сприяє оперативності вироблення і прийняття управлінського рішення.

Неперервність та динамічність одержання педагогічної інформації про стан упровадження ДСЗСО передбачає постійне, систематичне, планомірне надходження відомостей до керівника школи. З поняттям неперервності надходження інформації тісно пов'язана її динамічність, суть якої полягає в тому, що будь-який процес характеризується параметрами, які змінюються під впливом зовнішніх і внутрішніх, об'єктивних і суб'єктивних факторів. Тому цей принцип допускає зміни параметрів системи, що характеризують інформацію у просторі та часі. Успішна його реалізація у системі здійснення внутрішньошкільного контролю стану впровадження ДСЗСО, своєчасна корекція (в разі необхідності), сприяє об'єктивності висновків і підведенню підсумків.

Організація інформаційного забезпечення управління загальноосвітнім навчальним закладом полягає у визначенні та використанні раціональних способів і методів отримання, переробки, аналізу, синтезу та трансляції інформації в формі управлінських рішень. При цьому важливу роль відіграють *способи і засоби* (а це організаційні механізми!) отримання інформації, методика її обробки, засоби зв'язку користувача з джерелами інформації, способи перевірки ефективності її використання. Реалізації цього принципу сприяє запропонована нами методика та технологія обробки інформації, отриманої під час спостереження навчального процесу, введення поняття «коефіцієнт ефективності» навчального процесу [53, с.351].

Глибина аналізу і синтезу педагогічної інформації про використання

організаційних механізмів впровадження ДСЗСО реалізується внаслідок розчленування її на окремі елементи, оцінку кожного з них окремо (аналіз), виявлення можливостей їхнього інтегрування на основі природних взаємозв'язків та взаємозумовленості, диференціації відбору відповідно до об'єктивних потреб користувача (синтез).

Принцип можливостей використання математичних та імітаційних методів вироблення і прийняття управлінських рішень на основі педагогічної інформації – це важливий крок до розвитку інформаційних систем, створення систем комплексної механізації обробки даних. Технічною базою таких систем є електронно-обчислювальні машини та спеціалізовані технічні засоби обробки окремих видів інформації. Комплексна механізація управлінських процесів, в тому числі й інформаційного забезпечення, підвищує продуктивність управлінської праці в середньому на 15 %, а для окремих працівників у два і більше разів [52,с.203]. «Будь-яке управління передбачає вплив на об'єкт, який здійснюється видаванням управлінських команд, розроблених на основі аналізу наявних інформаційних характеристик ситуації», – пише Ф.І.Хміль [53,с.195-196]. За характером, сферами виникнення, призначенням та формами закріплення (фіксації) інформацію автор поділяє на три класи: науково-технічну, управлінську, обліково-статистичну. Серед інших класифікаційних ознак інформації ним виділяються: змістова, організаційна, функціональна, рівнева [53,с.97]. Незалежно від їх специфіки обов'язковою є організація одержання інформації. Структурні компоненти бінарної підсистеми: «Джерело – Одержувач» інформації ілюструється графічно (рис.1.1).

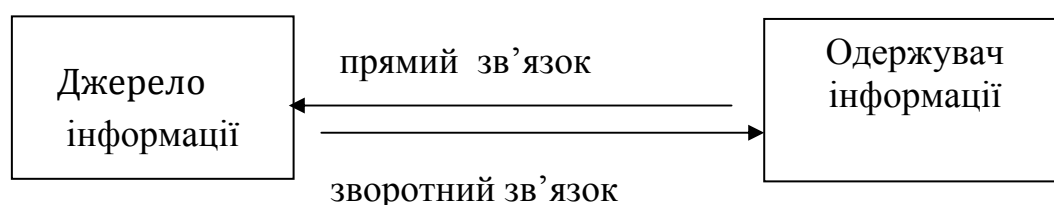

Рис.1.1.Структура організації підсистеми «Джерело – Одержувач» інформації
«Джерело інформації» як складна динамічна система – це відомості про

використання організаційних механізмів упровадження ДСЗСО, а «Одержувач інформації» – директор школи, заступник директора з навчально-виховної роботи, заступник директора з науково-методичної роботи, організатори методичних об'єднань вчителів, працівники органів управління освітою будь-якого рівня, представники громадських організацій.

У процесі спостереження доцільною є диференціація джерел інформації щодо упровадження організаційних механізмів впровадження ДСЗСО, зокрема: а) наукові підходи, принципи, концепції; б) пріоритетні організаційні механізми (способи, методи, засоби, стимули впливу; в) критерії й технології оцінювання ефективності впровадження ДСЗСО.

За цих умов можна отримати оптимальну інформацію щодо професійної компетентності вчителя: знання фактичного матеріалу з предмету; володіння загальними методами викладання навчального матеріалу (індукція, дедукція, аналіз, синтез, аналогія, занурення, мозковий штурм, аналіз ситуації, моделювання тощо); знання і вміння реалізувати адекватні змісту матеріалу методи навчання (бесіда, розповідь, евристична бесіда, дослідницькі методи, проблемний метод); знання і використання педагогічно доцільних форм організації навчання (фронтальна, групова, індивідуальна, змішана); знання і раціональне використання засобів навчання (підручник, посібник, наочні прилади, дидактичний матеріал, комп'ютер, медіа-теки та ін.).

Таким чином інформаційний підхід до використання організаційних механізмів упровадження ДСЗСО полягає в отриманні, обробці та аналізі інформації, прийнятті на її основі управлінського рішення щодо підвищення рівня ефективності функціонування суб'єктів навчального процесу та якості його результативності.

Слід зауважити, що жоден із існуючих в педагогічній науці і практиці наукових підходів, зокрема пріоритетних, розкритих нами вище, не дає бажаного оптимального результату ефективності його застосування в доборі та реалізації організаційних механізмів впровадження ДСЗСО. Необхідно визначати такий їх комплекс, який враховує ступінь науково-практичної

підготовки суб'єктів до його реалізації, особливості навчального закладу, ступеня навчання учнів, диференційованих потреб учнів у набутті знань, рівень навчально-методичного забезпечення та технічного оснащення навчального процесу.

1.3. Концепції реалізації організаційних механізмів впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти

У дослідженні проблеми організаційних механізмів упровадження Державного стандарту загальної середньої освіти базисною позицією послужило поняття «концепція» як система поглядів на ті чи інші явища, процеси та їх розуміння. Від науково обгрунтованої концепції значною мірою залежить ефективність добору та реалізації організаційних механізмів впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти. Про значущість цієї проблеми свідчать наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених. На їхню думку, провідне місце у розробленні та реалізації концепції організаційних механізмів посідає технологія як її теоретична складова. Ця позиція визнана вченими багатьох країн світу, в т. ч. вітчизняними. Так О. М. Пехота пише: «...педагогічна технологія об'єднує і нові концепції процесу навчання, і проблему взаємовпливу нових засобів та методів навчання, і використання системного підходу до організації навчання» [10,с.14]. У сучасній теорії та практиці найбільш поширеними є особистісно орієнтовані технології, що базуються на теорії особистісно орієнтованого навчання, центральною фігурою якого виступає особистість, її самобутність і самоцінність. Суб'єктивний досвід кожної дитини спочатку розкривається, а потім узгоджується зі змістом освіти. І. С. Якиманська виокремлює три моделі концепції особистісно-орієнтованої педагогіки: *соціально-педагогічну, предметно-дидактичну та психологічну* [11,с.18-28].

Соціально-педагогічна модель концепції виступає як засіб виховання особистості з попередньо заданими якостями. Освітні інститути суспільства

створюють типову структуру такої особистості, а школа покликана наблизити кожного учня до її параметрів як носія масової культури.

Предметно-дидактична модель концепції особистісно орієнтованої педагогіки пов'язана з предметною диференціацією, яка забезпечує індивідуальний підхід у навчанні. Технологія предметної диференціації будується на врахуванні складності та обсягу навчального матеріалу (завдання заниженої та підвищеної складності). Ця технологія не торкається духовної сфери – національних та світоглядних відмінностей, які певною мірою визначають зміст суб'єктивного досвіду учня.

Психологічна модель концепції особистісно орієнтованої педагогіки, на думку В. В. Серікова, базується на таких засадах: пріоритет індивідуальності, самоцінності, самобутності дитини як активного носія суб'єктивного досвіду. Щодо конструювання та реалізації освітнього процесу то потрібна особлива робота вчителя для виявлення суб'єктивного досвіду кожного учня. В освітньому процесі відбувається «зустріч» суспільно-історичного досвіду, що задається навчанням, та суб'єктивного досвіду учня; взаємодія двох видів досвіду учня має відбуватися не по лінії витіснення індивідуального, наповнення його суспільним досвідом, а шляхом їх постійного узгодження, використання всього того, що накопичене учнем у його власній життєдіяльності. Розвиток учня як особистості (його соціалізація) відбувається не тільки шляхом оволодіння ним нормативною діяльністю, а й через постійне збагачення, перетворення суб'єктивного досвіду як важливого джерела власного розвитку. Головним результатом учіння має бути формування пізнавальних здібностей на основі оволодіння відповідними знаннями та уміннями [12,с.18-30]. Важливою в плані розробки і реалізації особистісно орієнтованої технології навчання є характеристика особистості дитини через її функції. З-поміж них В. В. Серіков виділяє такі: функція вибірковості (здатність людини до вибору); функція рефлексії (особистість повинна оцінювати своє життя); функція буття, що полягає в пошуках сенсу життя та творчості; формувальна функція (формування образу «Я»); функція

відповідальності («Я відповідаю за все»); функція автономності особистості (у міру розвитку вона дедалі більше стає вивільненою від інших факторів) [12,с.78]. Особистісно орієнтована технологія навчання забезпечує умови повноцінного розвитку цих функцій. Основні чинники, які закладено в педагогічних технологіях і зумовлюють їх принципову відмінність, є їхнім базисом – теорією і концепцією. Саме цим пояснюється їх різноманітність, яка розкривається вітчизняними вченими у наукових та науково-методичних працях. Зокрема, до них належать такі концепції: людинотворення, кооперованого навчання, проєктивна технологія, інформаційні освітні технології, мистецтво життєтворчості тощо [13]. Теоретичні засади концепції людинотворення розкриваються В. О. Огнев'юком. Він зазначає: «Соціально-економічні та духовно-культурні тенденції у розвитку суспільства зумовлюють нову парадигму розвитку освіти, яка покликана стати базою сталого людського розвитку. Освіта має забезпечити підготовку громадянина до подолання кризових явищ у суспільстві, сприяти в досягненні істотних успіхів в якості людського життя, забезпечити прорив нашого інтелектуального й виробничого потенціалу на світовий ринок високих технологій» [13,с.58]. Концепція технології людинотворення полягає в тому, що навчання, яке здійснюється на основі найсучасніших інформаційно-комунікаційних технологій, створює передумови для формування принципово нової культури організації освітнього процесу; впровадження відповідних матеріальних та педагогічних концепцій; створення необхідного програмного забезпечення курсів і предметів; сумісності персональних комп'ютерів у локальних мережах та глобальній мережі Internet [13,с.59-60].

Концепція технології кооперованого навчання ґрунтується, на думку Г. С. Сазоненко, на новій філософії конструктивізму й постмодернізму, яка стає методологічною основою освітньої політики, філософією людства у ХХІ столітті. Основні ідеї цієї філософії зводяться до необхідності підготовки відповідальних, творчих, активних людей, які шанують діалог культур і спільне навчання вчителів та учнів [13,с.65]. Американський учений Д. Джонсон

зазначає, що коопероване навчання («навчальне використання малих груп») дає змогу учням працювати разом з максимальним засвоєнням матеріалу. Суть цієї концепції полягає в тому, що вона вміщує необхідні компоненти ефективних ситуацій (базових елементів) кооперованого навчання: позитивна взаємозалежність, взаємодія підтримки «пліч-о-пліч», індивідуальна відповідальність, уміння спільно працювати у малій групі, групова обробка результатів [14]. Підтримуючи ідею кооперованого навчання, К. Левін пише: «Легше змінити особистості, зібрані в групу, ніж кожен особистість» [15,с.76]. На його думку, в групі відбуваються такі процеси: полегшення виразу емоцій, поява відчуття належності до групи, можливість саморозкриття, апробація нових видів поведінки, поділ із призначеним лідером відповідальності за керівництво групою. Технології певною мірою детермінуються формами групового навчання: круглий стіл, кути, графіти, галерея «мозковий штурм», група дослідження, Т-група (група тренінгу), лото (складанка), триступеневе інтерв'ю, «важкі ситуації» або «ситуації із життя», віртуальна схематизація, «Смітник», кроки ефективного лідера, «Сніжка» тощо.

За основу концепції проєктивної технології взято погляди відомого американського філософа і педагога Дж. Дьюї. Її сутність полягає в тому, що здібності дитини закладено природою, а школа повинна створити умови для їх розкриття; знання мають слугувати пристосуванню людини до оточення й повинні мати практичне спрямування. Він пише: «Важливо підпорядкувати зміст навчання розв'язанню практичних проблем, які відповідають силам, підготовці та інтересам дитини» [14,с.34-42].

Вітчизняними вченими розроблено низку обов'язкових критеріальних вимог до сучасного тлумачення проєктивної технології – це: наявність освітньої проблеми, складність та актуальність котрої відповідає навчальним запитам та життєвим потребам учнів; дослідницький характер пошуку шляхів розв'язання проблеми; структурування діяльності відповідно до класичних стадій проєктування; моделювання умов для виявлення учнями навчальної проблеми самодіяльний характер творчої активності учнів; практичне та теоретичне (але

в будь-якому випадку практичне) значення результату діяльності (проекту) та готовність до застосування (впровадження); педагогічна цінність діяльності (учні здобувають знання, розвивають особистісні якості, оволодівають необхідними способами мислення та дії) [13,с.118]. Проекти класифікуються за певними параметрами: складом учасників проективної діяльності, характером партнерських взаємодій між учасниками проективної діяльності, мірою реалізації міжпредметних зв'язків, характером координації проекту, метою та характером проективної діяльності. Проективні технології ілюструються змістовним, оригінальним практичним матеріалом (з досвіду проведення ігор у ліцеї бізнесу м. Київ, директор Л. І. Паращенко), зокрема: «Підприємство в умовах ринку», «Біржа», «Вапк Ехес» тощо. Проводяться також проблемні ігри, технологія яких передбачає оволодіння ліцеїстами проектним методом роботи.

Визначення поняття «особистісно орієнтована технологія» дають автори В. Й. Корпухіна та О. А. Гомоляко: «Особистісно орієнтована технологія – це освітня технологія, головною метою якої є взаємний та плідний розвиток особистості педагога і його учнів на основі рівності в спілкуванні й партнерства у спільній діяльності. Її основне завдання – надання допомоги учневі у визначенні свого ставлення до самого себе, інших людей, навколишнього світу, своєї професійної діяльності» [13,с.303]. Автори підкреслюють, що розуміння поняття «педагогічна технологія» вчителем має вирішальне значення у розв'язанні проблеми технологізації процесів навчання, виховання і розвитку особистості учня, бо саме вчитель є практичним реалізатором педагогічних технологій, які він адаптує до особливостей навчального предмета, стилю педагогічної діяльності, умов протікання уроку, особливостей учнів класу (їх вікових психофізіологічних характеристик, рівня навчальної компетентності, освітніх потреб та інтересів). Особистісно орієнтовані технології ставлять у центр всієї шкільної освітньої системи особистість дитини, забезпечення комфортних умов її розвитку, реалізації її природних психофізіологічних, інтелектуальних, душевних і духовних задатків.

З огляду на це складним і важливим для особистості кожного учня є

мистецтво життєтворчості, життєве проектування як складові концепції індивідуалізації навчання. Прихильники цього аспекту проблеми І. Г. Єрмаков і Л. В. Сохань зазначають: «Свідоме творення особистістю свого життя передбачає розробку життєвої стратегії. Життєва стратегія – це модель побудови й здійснення особистістю свого життя з урахуванням перспективи, в якій втілюються ключові цілі особистості, суперечності між суспільними та її особистісними цілями, а також цілями та реальними можливостями їх здійснення» [13,с.392]. Автори розкривають поняття життєвої стратегії особистості, моделі життєвих стратегій, розглядають повноту самореалізації як орієнтир життєвої стратегії, життєвий проект особистості.

У науково-методичних працях висвітлюється чимало авторських теорій, концепцій та технологій навчання, виховання і розвитку учнів. Серед них: гуманно-особистісна концепція Ш. А. Амонашвілі; технологічна система навчання – Є. М. Ільїна; технологія інтенсифікації навчання на основі схемних і знакових моделей навчального матеріалу В. Ф. Шаталова; технологія перспективно-випереджувального навчання з використанням опорних схем при коментованому управлінні навчання С. М. Лисенкової; технологія рівневої диференціації та індивідуалізації навчання (Інге Унт, А. С. Границька, В. Д. Шадріков); педагогічна технологія проведення системи ефективних уроків (А. А. Окунєв); ігрові технології; технологія програмованого навчання; комп'ютерні технології; технології на основі дидактичного удосконалення і реконструювання програмного матеріалу; технології управління авторською школою (М. П. Гузик, А. М. Захаренко, Б. А. Бройде, А. Н. Тубельський, Є. А. Ямбург, Н. М. Островерхова та ін.).

За основу розроблення Державного стандарту загальної середньої освіти взято науково обгрунтовану концепцію, яка побудована на засадах пріоритетних наукових підходів: *особистісно зорієнтованого, компетентнісного, діяльнісного.*

Сутність концепції, побудованої на засадах особистісно зорієнтованого підходу полягає у забезпеченні якісної середньої освіти з урахуванням освітніх

потреб і здібностей кожної людини; формування функціональної освіченості учнів, життєствердного образу світу, здатності до багатогранного інтелектуального і духовного самовираження, стимулювання ініціативності і підприємливості; надання пріоритетності особистісному розвитку, виявленню і підтримці різних видів обдарованості особистості [10,с.2], тобто в її основі має стати соціально-педагогічна модель випускника загальноосвітньої школи, яка відображає кінцеву мету загальної середньої освіти.

Реалізація концепції, сформованої на засадах компетентнісного підходу, сприяє раціональному добору організаційних механізмів формування ключових і предметних (галузевих) компетентностей. Згідно з міжнародними домовленостями до ключових компетентностей відносяться: уміння вчитися, спілкування державною, рідною та іноземними мовами, інформаційна, соціальна і громадянська, загальнокультурна, підприємницька, здоров'яформувальна тощо. Предметні (галузеві) компетентності відображають змістові сфери конкретної освітньої галузі чи предмета і описуються в термінах: «знає і розуміє, вміє і застосовує, виявляє ставлення і оцінює».

Сформована концепція на засадах діяльнісного підходу до реалізації ДСЗСО забезпечує формування умінь і навичок учня застосування здобутих знань у практичних ситуаціях, пошуків шляхів інтеграції до соціокультурного та природного середовища. Кожен із цих підходів має закладатися у відповідних навчальних програмах і курсах, тобто у змісті освіти і освіченості випускника загальноосвітнього навчального закладу.

Таким чином теорія та практика підтверджують, що у навчальному процесі органічно інтегруються теоретичні засади, концепції та технології реалізації організаційних механізмів упровадження Державного стандарту загальної повної середньої освіти.

Концепція дослідження проблеми організаційних механізмів впровадження ДСЗСО ґрунтується на визначенні та розкритті сутності поняття «організаційного механізму» як об'єктивно інтегрованого утворення на засадах системно-диференційованого підходу та ідеї його декомпозиції на основні

складники, кожен із яких може функціонувати як відносно самостійний. При цьому об'єктом домінувального застосування, аналізу та оцінювання ефективності його реалізації виступатимуть *способи, методи, засоби, форми і стимули* та наукові підходи до їх реалізації, обґрунтування педагогічної доцільності застосування, модифікації параметрів і технологій і критеріїв оцінювання їх якості.

Теоретико-методологічні засади, інтеграційно-диференційовані особливості організаційних механізмів упровадження ДСЗСО потребують обґрунтування на *теоретичному, методологічному і технологічному рівнях наукового пошуку*.

Теоретичний концепт дослідження становлять:

–провідні ідеї, теорії, методології, концепції добору та аналізу організаційних механізмів упровадження ДСЗСО;

–розроблення та обґрунтування теоретико-прикладної моделі управління цим процесом;

–технології реалізації наукових підходів (системного, діалектичного, синергетичного, компетентнісного, інформаційного);

– розроблення параметрів оцінювання реалізації наукових підходів з урахуванням їх особливостей.

Сутність системного підходу, як складової концепції добору та реалізації організаційних механізмів впровадження ДСЗСО, передбачає взаємозв'язок та взаємозалежність між ними, узгодженість доцільності і практичної у процесі реалізації змісту навчального матеріалу, оцінюванні навчальних досягнень учнів, рівня їхньої вихованості, соціалізації конкурентоспроможного випускника ЗНЗ.

Концепція добору і реалізації організаційних механізмів впровадження ДСЗСО, побудована на засадах діалектичного підходу, забезпечує: розкриття сутності його змісту під час вивчення явищ, процесів навколишньої дійсності, законів природи і розвитку суспільства; формування в учнів наукового світогляду, засвоєння ними методів наукового пізнання, науково-пошукової

діяльності в процесі вивчення основ наук; використання принципу наочності навчання у ракурсі діалектико-матеріалістичної теорії пізнання; забезпечення єдності чуттєвого і раціонального, конкретного і абстрактного, емпіричного і теоретичного; виявлення та розкриття сутності причинно-наслідкових зв'язків у явищах, процесах, об'єктах вивчення; формування в учнів наукових поглядів на природу, впевненості у можливості її пізнання, умінь виявляти причинно-наслідкові зв'язки, функціональні залежності між фактами, явищами, процесами; типізацію навчальних досягнень учнів за ознаками виявлення загального, окремого, одиничного; розкриття діалектичної істини, яка полягає в тому, що явища навколишнього світу не існують ізольовано, а перебувають у тісному взаємозв'язку; реалізацію принципу зв'язку теорії з практикою, навчання з життям, який ґрунтується на методологічних положеннях про єдність теорії і практики, зумовленості навчання соціальними процесами, що сприяє перетворенню знань учнів у переконання, намірів у вчинки.

Концепція реалізації організаційних механізмів впровадження ДСЗСО, побудована на засадах синергетичного підходу уможливорює більш повну реалізацію основних дидактичних умов організації та здійснення навчального процесу на принципах науковості, систематичності, єдності конкретного й абстрактного, зв'язку теорії з практикою. Його втілення передбачає: розуміння сутності синергетики як нової освітньої парадигми, побудованої на засадах інтеграції основ наук, як міждисциплінарної науки; визначення змісту навчального матеріалу на основі інтеграції інноваційних ідей, теорій, понять окремих галузей наук; виявлення і реалізацію міжпредметних зв'язків; активізацію навчальної діяльності учнів засобом залучення їх до процесу навчання, формування вмінь і навичок самонавчання; набуття учнями системних знань через реалізацію міжпредметних зв'язків; формування синергетичного мислення учнів, яке забезпечує цілісність світобачення, розвиток діалектичного сприйняття світу на принципах взаємозв'язку і багатовекторного розвитку; реалізацію виховних елементів навчального процесу; досягнення триєдиної мети навчання – освітньої, виховної,

розвивальної; набуття учнями відповідних освітніх компетентностей. У цьому випадку увага зосереджується на оцінюванні якості засвоєння учнями загальноосвітніх компетентностей, зокрема: ціннісно-сміслової компетентності (здатність сприймати і розуміти навколишній світ, орієнтуватися у ньому, визначати свою роль і місце у соціумі); загальнокультурної (обізнаність у питаннях національної і загальнолюдської культури, досвід культурологічного розуміння світу); навчально-пізнавальної (знання й уміння організації, цілепокладання, планування, аналізу, рефлексії, самооцінювання навчально-пізнавальної діяльності); інформаційної (формування в учнів умінь самостійно здійснювати пошукову роботу, аналізувати, відбирати необхідну інформацію, зберігати, передавати і використовувати); комунікативної (знання мов, способів взаємодії з людьми і подіями, вміння працювати в колективі); соціально-корисної (знання і досвід учнів у сфері трудової і громадської діяльності, сімейних взаємин, економіки і права, професійного визначення); особистісного самовдосконалення (оволодіння способами духовного, етично-морального, фізичного й інтелектуального саморозвитку).

Концепція, в основу якої покладено інформаційний підхід до організаційних механізмів реалізації ДСЗСО, зумовлює тенденцію інтенсивного формування інформаційного суспільства, інформатизацію суспільних процесів, підвищення рівня інформаційних потреб суб'єктів навчального процесу. Її втілення передбачає: отримання інформації у процесі реалізації змісту навчального матеріалу та його результативності; обробку й аналіз отриманої інформації; розроблення і прийняття управлінського рішення з оперттям на цю інформацію з метою підвищення рівня ефективності функціонування суб'єктів навчального процесу та його якості (результативності їхньої спільної праці). Оптимальність інформації про засвоєння змісту навчального матеріалу у межах ДСЗСО забезпечується раціональним вибором об'єкта домінуючого спостереження в процесі навчання, кожний з яких має свою специфіку, оцінні параметри. Ним може бути одна із основних сумативних чи діяльнісних підсистем процесу навчання.

Методологічні основи розкритих концепцій дослідження відображають головні положення теорії пізнання і теорії систем про об'єктивність і закономірність розвитку освіти як складової соціуму, ієрархізацію цілей її функціонування, діалектичну єдність традиційного й інноваційного в педагогічній науці та освітянській практиці; освітній процес як цілісну, поліструктурну й динамічну систему; принципи науковості й історизму, взаємозв'язку теорії і практики управління соціально-педагогічними системами; взаємодію зовнішніх і внутрішніх чинників освітнього середовища та їх вплив на розвиток особистості.

З огляду на інтегративний характер педагогічних систем, що об'єктивно синтезують сумативні та діяльнісні підсистеми, окреслено методологічні засади його функціонування, зокрема: теорію моделювання соціально-педагогічних систем; системно-диференційований підхід до розкриття сутності змісту навчання як системи та аналізу її якості.

Якість з філософського погляду тлумачиться як категорія і педагогічна проблема, як сутнісна визначеність предмета чи явища, що і забезпечує єдність його процесуального і результативного аспектів; як сукупність порівняно усталених його властивостей, від яких залежить відповідність процесу і його результатів стандартам, еталонам, встановленим вимогам. Теорія якості освіти як продукту процесу навчання містить дві ознаки: а) наявність у неї властивостей, що характеризуються конкретними параметрами; б) розгляд цінності освіти не з позиції «виробника», а з позицій «споживача» (учня, батьків, суспільства).

Технологічний концепт дослідження ґрунтується на розумінні сутності «технології» як сукупності знань про послідовність процесів, способів обробки матеріалів; еволюції поняття «педагогічна технологія» та її різновидів; технологізації «інтелектуального виробництва», яким є освіта; закономірного способу підвищення ефективності навчання, виховання і розвитку учнів.

Різноманітність і варіативність педагогічних концепцій добору та реалізації організаційних механізмів впровадження ДСЗСО, як атрибутивної

частини технології, зумовлені *освітніми теоріями, науковими підходами, принципами та специфікою змісту основних субсистем і компонентів навчально-виховного процесу.*

На основі теоретико-методологічних засад нами розроблена та науково обґрунтована модель організаційних механізмів впровадження ДСЗСО.

1.4. Теоретико-прикладна модель організаційних механізмів впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти

Безпосередніми учасниками процесу впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти є педагогічні колективи загальноосвітніх навчальних закладів. Від їхнього професіоналізму, озброєння інноваційними ідеями, новітніми технологіями значною мірою залежить результативність впровадження змісту ДСЗСО. З позиції системного підходу педагогічний колектив ЗНЗ слід розглядати як педагогічну систему, що інтегрує низку специфічних підсистем, а саме: адміністративно-управлінську ланку, колектив учителів і вихователів, допоміжних працівників, психолога, соціального педагога, бібліотекаря, медичного працівника школи тощо. Кожна із них має свій функціонал відповідно до посадового сертифікату, права і обов'язки. Тому важливо розкрити сутність окресленої проблеми дослідження і науково обґрунтувати місце і роль учасників її розв'язання за допомогою теоретико-прикладної *моделі* упровадження організаційних механізмів реалізації змісту ДСЗСО. З метою поліпшення її сприйняття та використання в практичній діяльності вважаємо за доцільне зробити екскурс в теорію моделювання.

Позиція перша полягає в тому, що багатогранні педагогічні системи можна порівнювати між собою за подібними елементами. Якщо подібність являє собою однозначну відповідність структури однієї системи структурі іншої системи, то вони ізоморфні (подібні за будовою). Якщо між системами, що порівнюються, існує лише часткова подібність (в окремих компонентах структури), то вони гомоморфні. Об'єктивна наявність ізоморфізму та

гомоморфізму дає підстави для моделювання (звичайно, за умови їх виявлення), тобто можливість відтворити ту чи іншу систему засобом іншої системи, подібної у тому чи іншому відношенні до реально існуючої.

Моделювання педагогічних систем здійснюється з метою їхнього пізнання і підвищення ефективності управління ними. У широкому розумінні слова моделювання виражає загальний аспект пізнавального процесу. «Пізнати об'єкт, – пише І.Б. Новік, – означає змодельовати його» [54,с.37]. У вузькому розумінні моделювання – це специфічний спосіб пізнання, за допомогою якого одна система (об'єкт дослідження) відтворюється в іншій (моделі). «Під моделлю, – зазначає В.А. Штофф, – розуміється така уявно представлена чи матеріально реалізована система, яка відображаючи чи відтворюючи об'єкт дослідження, здатна заміщати його так, що її вивчення дає нам нову інформацію про цей об'єкт [55,с.19]. Із цього визначення робимо висновок, що дослідник-розробник моделі завжди має уявно перед собою дві системи: об'єктивно існуючу, тобто реальну та штучно створену ним модель.

Моделювання передбачає наявність чітких методологічних і теоретичних засад. Вихідною основою моделювання є матеріальна єдність світу, закономірностей його розвитку, єдність суспільства і природи, принцип практики як критерій істинності теорії взагалі та моделі зокрема [55,с.195]. Окрім теоретичних основ для моделювання необхідні певні засоби і знаряддя, серед яких найважливішим є людський мозок. М.М. Амосов підкреслював, що мозок є могутнім моделюючим устаткуванням, яке створює свої моделі за допомогою клітинних структур, що формуються в процесі уміння самореалізації. «Людина виражає свої моделі фізичними кодами і словами, малюнками, формулами, числами, за допомогою машин ...» [56,с.24]. Найважливішою якістю моделі є її відповідність системі-оригіналу, але про її тотожність не йдеться. Адже повна подібність (ізоморфізм) означає співпадання основних параметрів системи-оригіналу і моделі. За цих умов пізнавальне значення такої моделі невелике. Тут доцільніше говорити про тиражування системи-оригіналу. Тому цінність моделі полягає у відображенні

неповної чи приблизної подібності оригіналу.

Обов'язковою вимогою до побудови моделі є цілеспрямованість, тобто ув'язка її параметрів з поставленою метою функціонування системи-оригіналу. Модель має бути достатньо гнучкою, здатною до перетворення відповідно до ситуації, вміщувати якомога більшу кількість альтернатив.

Існують різні моделі: математична, кібернетична (формально логічна) тощо. Водночас існує подібність суто структурного характеру, яка виражає схожість моделі і оригіналу в статистиці, у формах взаємозв'язку компонентів, а також функціональна подібність – схожість моделі і реальної системи-оригіналу в динаміці, активності, результаті. Має відповідне значення також системно-комунікаційна подібність, за якої взаємодія системи-оригіналу з середовищем відображається у зовнішніх проявах моделі.

Слід зауважити, по-перше, що педагогічні моделі гомоморфні, по-друге – переважно структурні. Будучи спрощеним відтворенням цілісного оригіналу, модель водночас і сама собою повинна представляти дещо єдине, цілісне. Окрім того вона має бути простою і зручною у використанні. В теорії та практиці існують певні вимоги до розроблення педагогічних моделей, яких необхідно дотримуватися дослідникам, керівникам шкіл, учителям іншим працівникам системи освіти – це:

- цілеспрямованість, тобто ув'язка параметрів моделі з поставленою метою як орієнтиром на очікуваний результат;
- відповідність, подібність моделі системі-оригіналу;
- певна нейтральність моделі, тобто вона має бути вільною від суб'єктивних впливів.

Головним завданням моделювання, на думку В.В. Дружиніна і Д.С. Канторова, є інтеграція, тобто об'єднання функціональної, інформаційної і морфологічної субмоделей шляхом усунення виявлених суперечностей, класифікації субмоделей, здійснення попереднього моделювання і, накінець, повної моделі [57,с.83].

У соціально-педагогічній літературі визнано п'ять етапів моделювання

соціальних систем. Школа в цілому і її структурні підрозділи є типовими соціальними субсистемами з притаманними їм ознаками – це: наявність компонентів та взаємозв'язків між ними, ієрархічне підпорядкування компонентів, зв'язок з зовнішнім середовищем, цілісність систем (і субсистем), мета функціонування системи (субсистеми).

Педагог, управлінець чи дослідник педагогічних проблем перш за все з'ясовує суть практичної чи наукової проблеми, розв'язання якої передбачається засобом моделювання, визначає мету і ставить завдання. На другому етапі здійснюється перевід соціально-педагогічних процесів на абстрактну мову: формул, рівнянь, тобто відбувається процес знаходження кількісного виразу якісного змісту того чи іншого педагогічного явища, процесу. На третьому етапі створюється електронна модель на основі кількісних показників (програма). Четвертий етап – це етап порівнянь аналізу варіантів розміщення компонентів системи, їхньої взаємодії. На п'ятому етапі відбувається перевід числових результатів, отриманих обчислювальною машиною, на мову соціально-педагогічних явищ, процесів та оцінка їхнього стану.

Моделі в науці і практиці мають певні функції, зокрема: *евристичну, прогностичну, прагматичну*. Евристична функція реалізується через систему логічних прийомів і методичних правил теоретичного дослідження; кінцевий результат – відкриття наукових ідей, теорій, законів, закономірностей тощо. Прогностична функція моделі передбачає визначення розвитку соціально-педагогічної системи у майбутньому; прагматична – уможлиблює визначення практичної значущості системи-оригіналу. За способом зображення моделі розрізняють: *формалізовані* та *імітаційні*. Формалізовані виражаються, у матеріальних формулах, кодах, комп'ютерних програмах; імітаційні – у вигляді схем, графів, малюнків. Поширеними формами моделей є *графічна і текстова*. У процесі дослідження нами розроблено «Синергетичну модель теоретико-прикладних засад управління впровадженням ДСЗСО» (рис.1.2).

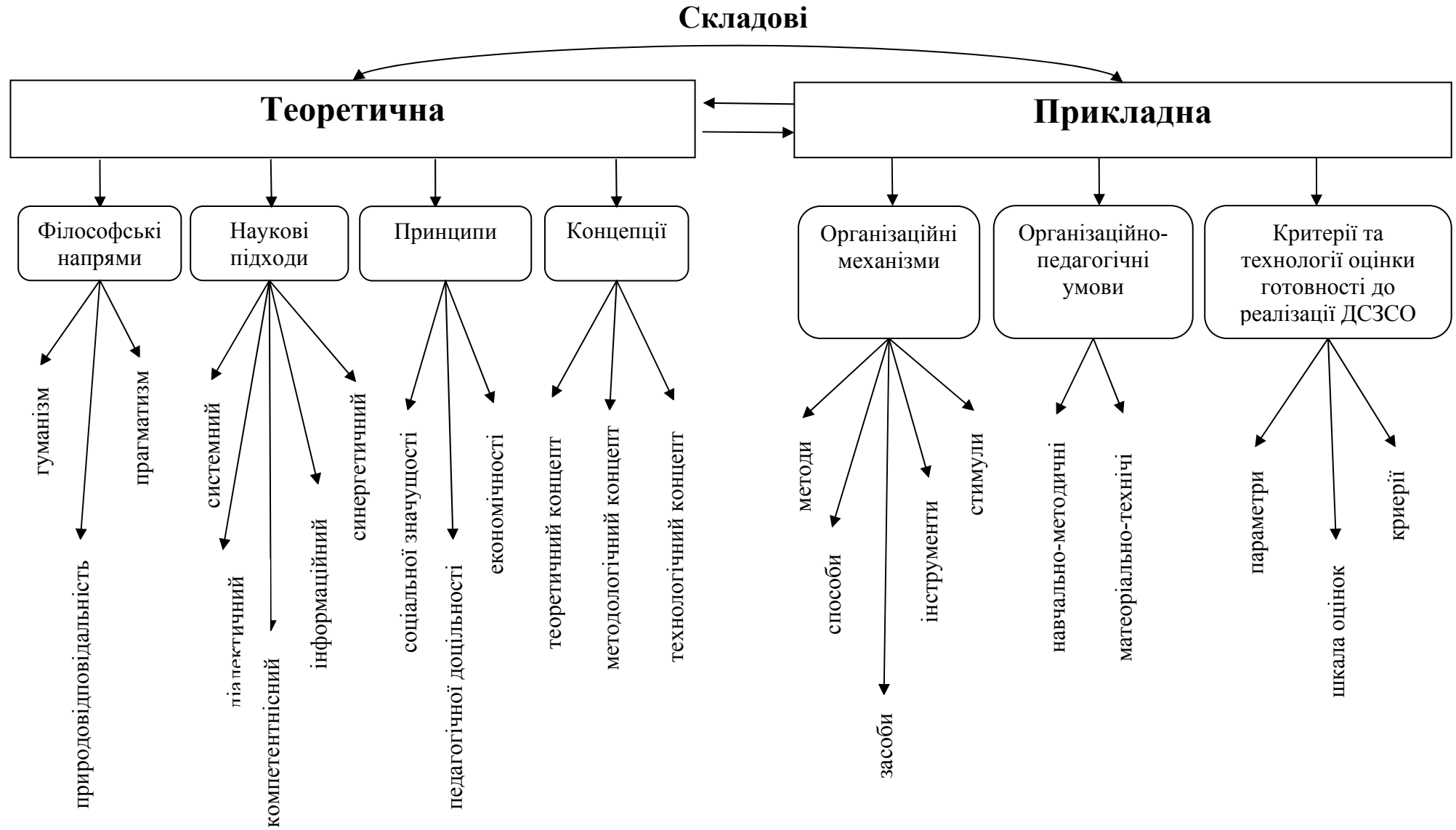

Рис.1.2. Синергетична модель теоретико-прикладних засад організаційних механізмів впровадження ДСЗСО

Модель інтегрує два блоки: *теоретичний і прикладний*. Теоретичний блок включає: філософські напрями, наукові підходи, принципи, концепції. Прикладний блок охоплює: організаційні механізми, організаційно-педагогічні умови, критерії та технології оцінювання стану готовності внутрішньошкільних суб'єктів до упровадження організаційних механізмів реалізації змісту ДСЗСО.

Субмодель «Організаційні механізми» інтегрує пріоритетні з-поміж них—це: методи, способи, засоби, форми, стимули, інструментарій. Субмодель «Організаційно-педагогічні умови» вміщує дві складові: навчально-методичний (знання змісту нових програм, виявлення у їхньому змісті інноваційних елементів знань, володіння новітніми технологіями їх реалізації) та матеріально-технічне забезпечення процесу впровадження ДСЗСО.

Навчально-матеріальне забезпечення впровадження організаційних механізмів реалізації ДСЗСО передбачає наявність сукупності матеріальних засобів, які необхідні для забезпечення процесу навчання, зокрема: сучасне навчальне обладнання, прилади, інструменти, підручники, навчальні посібники, технічні засоби тощо. До найпоширеніших засобів навчання М.М. Фіцула відносить: слово вчителя, підручник спеціальні технічні засоби навчання (ТЗН), комп'ютер; у класифікації засобів навчання В.Ф.Паламарчук чільне місце посідає підручник; моделі й наочні посібники (Онищук В.О.), аудіовізуальні засоби (Чашко Л.В.), комп'ютер в школі (Розенберг Н.М., Ю.А.Руденко та ін.).

В. Оконь пропонує такі типи дидактичних засобів: прості засоби (словесні – підручники та друковані тексти), прості візуальні (оригінальні предмети, моделі, картини, діаграми, карти); складні засоби: механічні, візуальні – магнітофон, радіо); аудіовізуальні (фільм, телебачення); засоби, що автоматизують процес навчання (дидактичні машини, лінгвістичні кабінети, комп'ютерні чи електронні та аналогові машини) [23]. Автор дає характеристику перерахованих засобів навчання та способів їх використання на уроці.

Для вчителя важливо знати типи засобів навчання, їх дидактичні функції, умови використання. Лише за цих умов він забезпечить раціональність вибору засобів навчання та ефективність їх застосування у процесі впровадження модернізованих навчальних програм Державного стандарту загальної середньої освіти.

Організація навчально-матеріального забезпечення та технічного оснащення цього процесу потребує знання норм використання технічних засобів навчання, зокрема комп'ютера; дотримання норм їх використання з метою забезпечення стабільної працездатності учнів і збереження їхнього здоров'я. До кожного засобу навчання має чітко ставитися дидактична мета його використання і норма тривалості часу. Комп'ютер виступає як засіб розвитку програмованого навчання. У цьому плані виникає проблема розмежування функцій учителя та комп'ютера. Досвід учителів, які інтенсивно використовують комп'ютер у навчально-виховному процесі, свідчить, що під його впливом в учнів відчуваються суттєві зрушення у формуванні таких рис характеру як акуратність, точність і обов'язковість. Це пояснюється позитивними емоціями, які виникають у процесі пошуку алгоритмів та діагностики помилок за допомогою комп'ютера. В організації спільної діяльності вчителя та учнів у процесі навчання вагоме місце посідає обладнання та технічне оснащення робочого місця – зони їх трудової діяльності. «Під оснащенням робочого місця учня слід розуміти навчання з чітко визначеною дидактичною метою його використання у праці. Оснащення робочого місця учня у кожному конкретному випадку визначається змістом його діяльності» [24,с.101]. Але це не самоціль, а засіб, спрямований на підвищення рівня організації і ефективності процесу навчання, на підготовку учнів до життя і праці. Навчально-матеріальне забезпечення та технічне оснащення є важливою складовою умов праці учнів, до яких, окрім цього, належать санітарно-гігієнічні, естетичні і соціально-психологічні умови.

Система параметрів оцінки ефективності організації навчально-матеріального забезпечення і технічного оснащення впровадження ДСЗСО –

це: наявність статичних і динамічних пристроїв, наочних посібників, відповідної методичної літератури, раціонального комплексу різних типів засобів навчання (прості словесні, прості візуальні, механічні візуальні, аудіальні, аудіовізуальні, комп'ютер, лінгафонний кабінет тощо); автоматизація та технізація демонстраційних процесів (пульт управління ТЗН, комп'ютер, автоматичне зашторювання вікон тощо); наявність та використання на уроці комплектів приладів, реактивів, завдань, пам'яток, інструктивних карток для виконання лабораторних і практичних робіт; знання та дотримання норм витрат часу на використання ТЗН (в т. ч. комп'ютера) з урахуванням вікових особливостей учнів, специфіки навчального предмета; обладнання та оснащення робочих місць учителя і учнів з точки зору вимог ергономіки; наявність і використання оригінальних програмованих посібників, діючих моделей; формування в учнів умінь користуватися обладнанням, технічними засобами навчання, додатковою літературою, підручником тощо. Субмодель (рис.1.2) «Критерії та технології оцінювання стану готовності суб'єктів до впровадження ДСЗСО» потребує розроблення параметрів і шкали оцінювання стану впровадження ДСЗСО, критеріїв визначення рівнів готовності суб'єктів до його реалізації, розкриття яких передбачається у наступному розділі монографії.

Отже, наявність структурно-змістової моделі теоретико-прикладних засад управління процесом впровадження ДСЗСО наочно демонструє складність проблеми, водночас сприяє усвідомленню її педагогічної доцільності та практичної значущості. Вона спонукає дослідників та практичних працівників до висновків щодо розуміння допустимої й доцільної її корекції, удосконалення як засобу підвищення ефективності впровадження в практичну діяльність загальноосвітніх навчальних закладів організаційних механізмів реалізації змісту Державного стандарту базової і повної середньої освіти.

Література до 1 розділу

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної освіти» (від 23 листопада 2011р. №1392).
2. Малиновський В. Я. Державне управління // В. Я. Малиновський: Навч. посіб. – Вид. 2-е, доп. Та переоб. К.: Атіка, 2003. – 576 с.
3. Булеев И. П. Формирование организационно-экономического механизма управления предприятием по обработке цветных металлов // И. П. Булев. – Донецк: ИЕП НАН Украины, 1993. – С. 32-34.
4. Любчук О. Удосконалення організаційного механізму державного управління неперервною освітою в контексті розбудови суспільства знань в Україні / О. Любчук: Демократичне управління. – Науковий вісник. – 2008. Вип. 1.– 6 с.
5. Клейнер Я. С. Механізми державного управління: підходи до визначення / Я. С. Клейнер // Соціальний менеджмент і управління інформаційними процесами : зб. наук. праць Донецького державного університету управління. – Донецьк, 2007. –Т. VIII, Вип. 90, серія «Державне управління».– С. 337-346.
6. Амельницька О.В. Механізми в системі управління виробничо-господарською діяльністю лавальних електричних мереж / О.В. Амельницька // Інновації в державному управлінні та місцевому самоврядуванні: Зб. наук. праць Донецького державного університету управління. –Донецьк, 2007.– Т.VIII.– Вип.88, серія «Державне управління». – С.14-15.
7. Остапчук В. В. Механізми державного управління безперервною освітою в Україні: автореф. Дис. На здобуття наук. Ступеня канд. Наук з державного управління: спец. 25.00.02
«Механізми державного управління / В. В. Остапчук. – Донецьк, 2006. – 19, [1].– с.8.
8. Федорчук О. Класифікація механізмів державного управління / О. Федорчук: «Демократичне управління». – Науковий вісник, 2008. – Вип. 1.
9. Рудніцька Р. М., Сидорчук О.Г., Стельмах О. М. Механізми державного управління: сутність і зміст / За наук. ред. д. е. н., проф. М. Д. Лесечка, к. е. Н., доц. А. О. Чемериса. –Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 28 с.
10. Освітні технології: Навч.-метод. Посіб. / За ред. О. М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. –255с.
11. Якиманская И.С. Разработка технологии личностно ориентированного обучения // Вопросы психологии. –1995. – №2.– С.18-28.
12. Сериков В. В. Теория и практика личностно ориентированного образования. «Круглый стол» // Педагогика.–1996.–№5. – С.18 -30.
13. Перспективні освітні технології: Наук.- метод. посіб. / А. М. Алексюк, І. Д. Бех, Т. Ф. Демків; За ред. Г. С. Сазоненко. – К.: Гопак, 2000. – 559 с.

14. Johnson D. W. Cooperation and competition: Theory and research / D. W. Johnson, R. T. Johnson. – Edina, MN : Interaction Book Company, 1989.
15. Левин К. Динамическая технология // К. Левин: Избр. тр. – М.: Смысл, 2001. – 680 с.
16. Цирлина Т. Идеи Дж. Дьюи. Чикагская лабораторная школа // Т. Цирлина: На пути к совершенству. – М., 1997. – 42 с.
17. Островерхова Н.М. Методологія аналізу якості уроку як педагогічної системи // Н.М. Островерхова / Монографія. – Харків: ТИТУЛ, 2008. – 402 с.
18. Уемов А. И. Логика и методология современных исследований / А. И. Уемов. – К.: Высш. шк., 1977. – 255 с.
19. Блауберг И.В., Садовский В.Н., Юдин Э.Г. Системный подход в современной науке / И.В. Блауберг и др. // Проблемы методологии системного исследования. – М.: Мысль, 1970. – С. 7-16.
20. Сараев А.Д. Проблемы системности в философии и антропологии / А.Д. Сараев. – К., 1993. – 238 с.
21. Афанасьев В.Г. Общество: системность, познание и управление / В.Г. Афанасьев. – М.: Политиздат, 1981 – 462 с.
22. Кузьмин В.П. Принципы системности в теории и методологии К. Маркса / В.П. Кузьмин. – М.: Политиздат, 1980. – С. 136.–312 с.
23. Оконь В. Введение в общую дидактику / В. Оконь. – М. : Высш. шк., 1990. – 382 с.
24. Онищук В. А. Дидактика современной школы : пособие для учителей / под ред. В. А. Онищука. – К. : Рад. шк., 1987. – С. 34. – 351 с.
25. Устич С.Г. Системне дослідження суспільства / С.Г. Устич. – Львів: Світ, 1992. – 136 с.
26. Бондар В.И. Управленческая деятельность директора школы: дидактический аспект / В.И. Бондар. – К.: Рад. шк., 1987. – 156 с.
27. Островерхова Н.М., Даниленко Л.І. Ефективність управління загальноосвітньою школою: соціально-педагогічний аспект: Монографія / Н.М. Островерхова, Л.І. Даниленко. – К.: Школяр, 1996. – 302 с.
28. Ушинський К.Д. Теоретичні проблеми педагогіки / К.Д. Ушинський // Вибрані педагогічні твори: У 2 т. – К.: Рад. шк., 1983. – Т.1. – 489 с.
29. Макаренко А.С. Проблемы воспитания советской школе / А.С. Макаренко // Избранные сочинения в 3 т. – К.: Рад. шк., 1984. – Т.3. – С. 91–94.
30. Сухомлинський В.О. Як виховувати справжню людину / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5 т. – К.: Рад. шк., 1977. – Т.2. – С. 158-416. – 670 с.
31. Новикова А.И. Школа и среда / А.И. Новикова. – М.: Знание, 1985. – 77 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Педагогика и психология; №8).

- 32.Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко.– Полтава, вісн.,1994. – 191с.
33. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання / І.Д. Бех // Навч. метод. посіб.– К.:ІЗМН, 1998.–204 с.
- 34.Ильина Т.А. Структурно-системный подход к исследованию педагогических явлений / Т.А. Ильина // Результаты новых исследований в педагогике. – М., 1997.– С.66-72.
- 35.Островецьова Н.М. Структурний аналіз навчального матеріалу як засіб удосконалення внутрішньошкільного контролю // Педагогіка: Респ. Наук. метод. зб. –К.: Рад .шк., 1981. – Вип. 20.– С. 52-60.
- 36.Философский словарь / Под ред. М.М. Розенталя. – М.: Политиздат,1972.– 496 с.
- 37.Словарь иностранных слов / Под. ред. И.В. Лехина и проф. Ф.И. Петрова. М.: Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1954.– 853 с.
- 38.Пригожин И. От существующего к возникающему: Время и сложность в физических науках / Пер. с англ. Ю.А.Данилова; Под ред.Ю.А. Климонтовича / И.Пригожин. – М.: Наука, 1985.– 327с.
- 39.Николаас Г., Пригожин И. Познание сложного: Введение / Пер. с англ. В.Ф. Пастушенко. –М.: Мир, 1990.–344 с.
- 40.Лоскутов А.Ю., Михайлов А.С. Введение в синергетику / А.Ю. Лоскутов. – М.:Наука,1990.–269с.
- 41.Булгакова Н. Синергетичний підхід у системі освіти // Завуч. –2001.– №36. – С. 8.
- 42.Лутай Н.С. Про організаційні заходи розроблення синергетичної парадигми та її впровадження в освітні системи // Вища освіта України. – 200 2.– №2. – С. 53-59.
- 43.Болотов В.А., Серикова В.В. Компетентносная модель: от идеи к образовательной программе // Перемены. – 2004. – С. 130-139.
44. Савченко О.Я. Етапи формування змісту шкільної освіти в Україні за роки незалежності / Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні (1992 – 2002рр.). – Харків: ОВС, 2002.– С.210-227.
- 45.Хуторской А.В.Ключевые компетенции: Технология конструирования // Нар. образование. – 2003. – №5. – С.55-61.
- 46.Слободчиков В.И., Исаев Е.И. Основы психологической антропологии. Психология человека:Учеб. Пособие для студентов высш.пед. учеб.заведений.–М.:Школа-пресс,1995.-383с.
- 47.Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования (Научные обобщения) // Мониторинг качества образования. – М.: Вологда, 1998.– С.34 – 42.
- 48.Закон України «Про інформацію»//Відомості Верховної Ради України,1992.–

№48.- Ст. 650.

49. Концепція інформатизації загальноосвітніх навчальних закладів, комп'ютеризації сільських шкіл: Затв. Колегією МОН України 24 квіт. 2001 р. // Комп'ют. у шк. та сім'ї. – 2001. – №3. – С.3-10.

50. Абдеев Р.Ф. Философия информационной цивилизации. – М.: Владос. – 1994. – 346 с.

51. Мадзігон В.М. Інформатизація в контексті демократизації освіти в Україні // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні (1992 – 2002рр.). – Харків: ОВС, 2002. – С. 23-37.

52. Жалдак М.І. Педагогічний потенціал інформації навчального процесу // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні (1992–2002рр.). – Харків: ОВС, 2002. – С.371-383.

53. Хміль Ф.І. Менеджмент. – К.: Вища шк., 1995. – 351с.

54. Новик И.Б. Вопросы стиля мышления в естествознании / И.Б. Новик. – М., 1975. – С. 37.

55. Штофф В.А. Моделирование и философия / В.А. Штофф. – М.–Л., 1966. – С.19.

56. Амосов Н.М. Проблемы моделирования систем и структур: Материалы к конференции /

Н. М. Амосов. – М., 1965. – С.24.

57. Дружинин В.В., Конторов Д.С. Вопросы военной системотехники / В.В. Дружинин. – М., 1965. – С.83.

РОЗДІЛ 2

СУБ'ЄКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ ВПРОВАДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

2.1. Зовнішні суб'єкти впливу на реалізацію організаційних механізмів впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти

Управління впровадженням Державного стандарту загальної середньої освіти в країні є однією із складних і актуальних соціально-педагогічних проблем сьогодення. Її розв'язання зумовлено необхідністю підвищення рівня якості освіти випускника ЗНЗ, сформованості його як конкурентоздатної, соціалізованої особистості. Тому цю проблему важливо розглядати в ракурсі тісного взаємозв'язку із зовнішнім середовищем. В.Г. Афанасьєв наголошував: «Будь-яка система соціального порядку існує не само собою, не ізольовано, а в певному взаємозв'язку з іншими системами соціального і природного порядку. Ці зовнішні по відношенню до даної системи утворення, з якими система пов'язана сіткою комунікацій, складають її середовище» [1,с.31]. Зовнішнє середовище – це фон, на якому розгортається функціонування освітньої системи. У структурі системи освіти центральне місце посідає ЗНЗ, яка включає початкову, основну та старшу школи (рис.2.1).

Але абсолютизувати значення зовнішнього середовища не слід. Адже особливості системи освіти полягають в тому, що її сутність визначається внутрішньою природою твірних її компонентів, характером їхньої взаємодії в освітньому просторі. Окреслений аспект проблеми дослідження передбачає інтеграцію таких сутнісних понять як «соціум», «соціально-економічне середовище», «управління» «технічний прогрес» та їх вплив на різні сфери суспільного життя. Водночас об'єктивним є наявність зворотнього впливу суспільно-політичного життя на систему освіти.

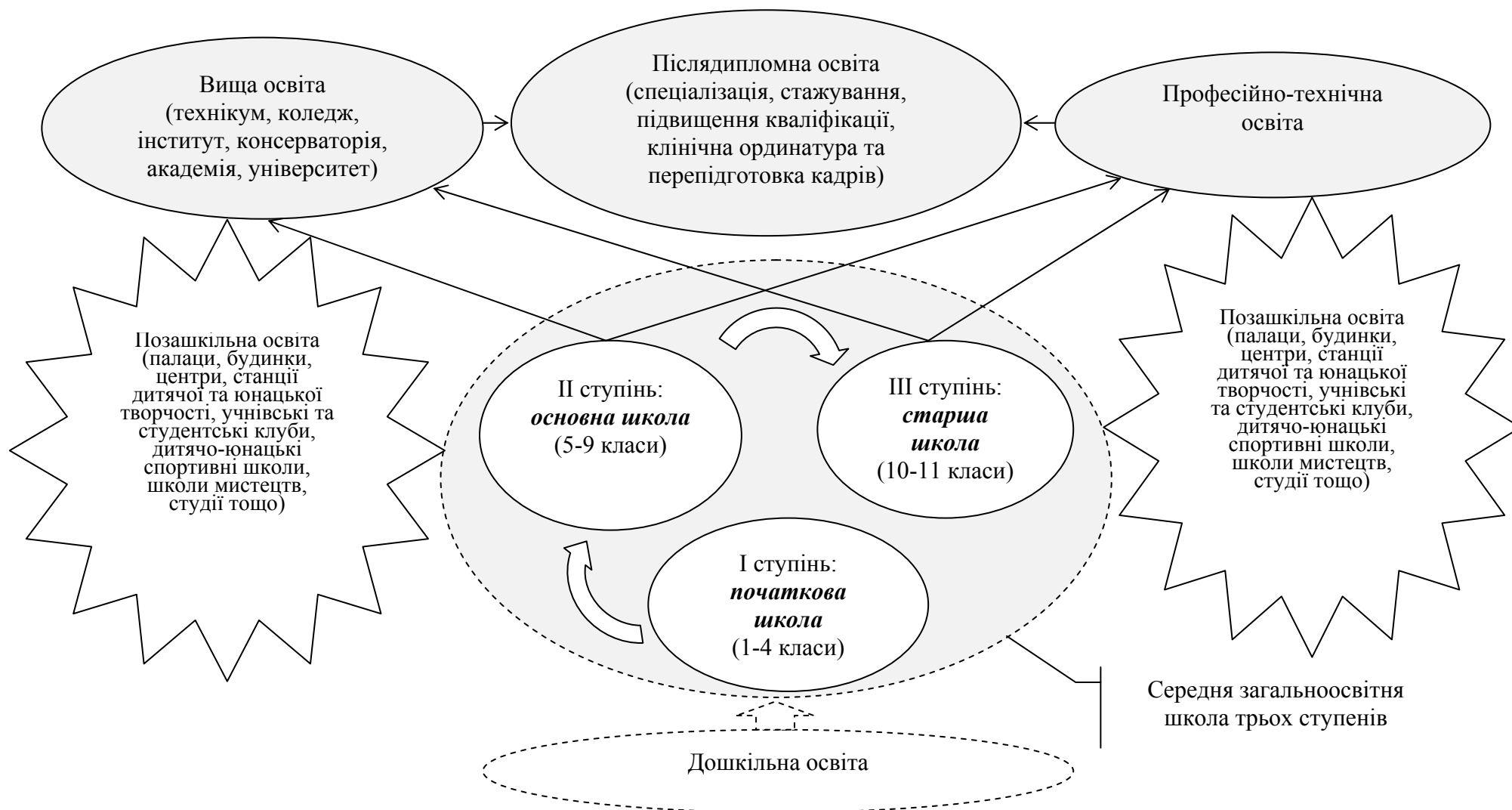

Рис.2.1. Модель структури зовнішнього середовища системи освіти в Україні

Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими спеціалістами.

У межах конкретних суспільних відносин і за допомогою їх посередництва система освіти формує основну продуктивну силу суспільства – працівників матеріального та духовного виробництва. Вона цілком природно впливає на духовне життя суспільства, оскільки формує духовні риси даного покоління у даних суспільних умовах.

Ефективне функціонування системи освіти опосередковано впливає на духовну культуру суспільства в цілому, передаючи те, що створено у цій сфері попередніми поколіннями сучасному поколінню, створюючи нову основу для подальшого розвитку духовної культури суспільства. Соціальна функція системи управління освітою полягає у формуванні та розвитку моральних рис молоді. Тому соціалізацію освіти слід розглядати передусім як процес становлення суспільної особистості, включення підростаючого покоління у систему соціальних ролей, детермінованих соціально-економічним ладом даного суспільства, шляхом активного засвоєння і розвитку існуючої системи освіти. З цих позицій поняття «освіта» тлумачиться як відносно самостійна система, функцією якої є збереження і передача від покоління до покоління накопиченого людством духовного багатства і пов'язаними з ними навичками, уміннями, нормами поведінки, зміст яких у кінцевому рахунку визначається соціально-економічним і політичним ладом даного суспільства та його матеріально-економічною базою.

Сучасна система освіти виконує загальнолюдське призначення – долучення людини до досягнень культури. Система знань, залежно від ступеня науковості, закладає фундамент для формування умінь оперування накопиченими знаннями щодо розв'язку нестандартних проблем і завдань.

Однак освіта сама по собі не розв'язує проблему формування особистості: для цього необхідною є ефективна система *навчання, виховання і розвитку особистості*.

Безпосередній та опосередкований вплив зовнішнього середовища на управління діяльністю ЗНЗ є незаперечним і загально визнаним. У цьому плані викликає науковий інтерес теоретична позиція окремих вітчизняних дослідників, які соціально-педагогічні умови розглядають як синтез трансформованих у педагогічне середовище *політичних, економічних та соціальних* процесів, що відбуваються у суспільстві. Характерною їх ознакою є прямий і зворотній вплив на соціальну сферу суспільства, яка в свою чергу обумовлює зміни педагогічних умов функціонування ЗНЗ.

Вагомий внесок у процес модернізації управління галуззю освіти в Україні в умовах її розбудови зроблено вітчизняними вченими (В.І. Бондар, С.У. Гончаренко, Л.І. Даниленко, В.І. Маслов, Ю.І. Мальований, О.І. Ляшенко, І.П. Підласий, І.Г. Осадчий, О.Я. Савченко, С.О. Сисоєва та ін.).

На розвиток вітчизняної науки та освіти працює потужний корпус дійсних членів Національної Академії Педагогічних наук України на чолі з її Президентом В.Г.Кременем. На думку президента: «Освіта і наука – найважливіші сфери людської діяльності. Вони є складними ієрархічними системами, стратегічно пріоритетними, базовими для соціально-економічного розвитку суспільства, особливо для країн, що реформуються, – а саме такою є Україна» [2,с.3]. З огляду на це автор розглядає дві найважливіші тенденції, які суттєво впливають на розвиток держави і суспільства.

Перша тенденція зумовлена тим, що світ дедалі більше переходить до науково-інформаційних технологій, застосування яких, у свою чергу, призводить до таких важливих наслідків як: 1) розвиток людини, особистості як ніколи раніше стає показником рівня прогресу кожної країни; 2) розвиток індивідуальності набуває статусу головного важеля подальшого розвитку будь-якої країни. Друга тенденція – це глобалізація, яка означає, що конкурентність, змагальність, суперництво націй, країн, держав набуває життя [2,с.3].

Окреслені тенденції планетарного масштабу неможливі без глобального, загальнопланетарного характеру й охоплює буквально всі сфери радикальної гуманізації та демократизації освіти, створення на цих засадах цілісної комплексної системи освіти, а також без підготовки людини, здатної до ефективної життєдіяльності у XXI столітті [2,с.5]. З-поміж інших напрямів реформування освіти є її інтеграція в європейський і світовий освітянський простір. Для цього необхідно утвердити в суспільстві розуміння абсолютної пріоритетності названих сфер та забезпечити їх фактично.

Стратегічна мета модернізації освіти, зокрема змісту ДСЗСО, полягає також у переведенні матеріально-технічної бази навчального процесу на сучасний рівень. Модернізація освіти передбачає обов'язкове здійснення мовного прориву в освіті, а згодом і в українському суспільстві загалом. Йдеться про забезпечення знання державної мови, розвиток освітньої системи в країні, її соціального спрямування та розкриття соціокультурних функцій в контексті вимог XXI століття, зокрема:

- освіта – як один із найоптимальніших і найінтенсивніших способів входження людини у світ науки та культури;
- освіта проявляє себе як практика соціалізації та наступності поколінь;
- освіта є механізмом формування суспільного і духовного життя людини і галуззю масового духовного виробництва;
- у процесі навчання і виховання людина засвоює соціокультурні норми, які мають культурно-історичне значення;
- освіта здійснює функцію розвитку регіональних систем і національних традицій;
- освіта є тим соціальним інститутом, через який передаються і реалізуються базові культурні цінності та цілі розвитку суспільства;
- освіта виступає активним прискорювачем культурних змін і перетворень у суспільному житті та в окремій людині [2, с.53-56].

Кінцевим результатом (продуктом) системи освіти в цілому та її освітніх субсистем є соціально розвинена особистість, яка приносить користь

суспільству і здатна забезпечити власні духовні та матеріальні потреби, при цьому оптимально реалізуючи власний потенціал. Соціальні знання показують міру орієнтованості дитини в навколишньому світі (соціальне оточення, середовище мешкання, часова орієнтація, географічна, політична, економічна орієнтація).

Вербальна сфера розкриває здатність дитини до самостійної активності у сфері мовного висловлювання (володіння формами мовного висловлювання, уміння вступати в діалог, дотримання етикетних форм спілкування з людьми тощо). Інтегративна сфера розкривається через уміння особистості самостійно організувати взаємодію з іншими людьми і підкорятися груповим нормам, дотримуватися ієрархічних відносин тощо.

Сфера оцінних і самооцінних відносин визначає специфіку ставлення до себе і до інших людей: глобальна оцінка себе і самооцінка за окремими показниками, глобальна оцінка однолітків, уміння порівняти себе і однолітків, себе і певний персонаж тощо.

Мотиваційна сфера, що розкриває усвідомлене бажання дитини йти до школи, бути у новій для себе ролі, здійснювати нову діяльність у специфічних формах спілкування і взаємодії з людьми (привабливість школи, учнівської атрибутики, надання у певних аспектах переваги вчителю перед батьками, наявність внутрішньої позиції школяра тощо) [2,с.113-116]. «Забезпечення соціального розвитку дітей за цими показниками дозволить сучасній школі вийти на новий рівень задоволення суспільних потреб у формуванні громадянина України», – робить висновок В.Г. Кремень [2,с.117].

Школа – важлива складова системи освіти, демократичний громадсько-суспільний, навчально-виховний заклад, який забезпечує громадянам середню освіту через реалізацію модернізованого змісту ДСЗСО. Вона відіграє одну із провідних ролей у системі освіти України, орієнтуючись на органічний взаємозв'язок з її іншими складовими.

Пріоритетною метою функціонування освіти є створення умов для розумового, морального та фізичного розвитку учнів, розкриття їх здібностей,

формування гуманістичного світогляду, творчого мислення, озброєння учнів системою знань про природу, суспільство в цілому, людину та її працю. Її основна мета – соціалізація особистості, здатної творчо брати участь у перебудові суспільства і забезпечити власні матеріальні та духовні потреби. Досягнення цієї мети потребує таких змін у соціумі:

- припинення стрімкого процесу соціальної, духовної та фізичної деградації українського народу;
- недопустимість подальшого зубожіння громадян країни;
- стимулювання економічного зростання, продуктивності праці та покращення якості товарів;
- стабілізація політичного стану в країні та укріплення престижу української незалежної держави як суб'єкта соціальних гарантій та захисту;
- стимулювання формування української еліти;
- забезпечення населенню країни мінімального рівня допомоги, освіти та медичного обслуговування, умов для проживання;
- рівня державного фінансування тих галузей народного господарства та культури, які забезпечують розвиток всієї соціальної сфери;
- вирівнювання соціальних умов різних регіонів України;
- суттєве поліпшення економічної ефективності державної системи соціальної безпеки;
- відпрацювання механізму взаємодії держави і суспільства щодо
- відпрацювання механізму взаємодії держави і суспільства щодо захисту соціально уразливих верств населення;
- соціальне стимулювання ініціативної частини середнього класу.

Інтеграція *зовнішніх та внутрішніх суб'єктів управління ЗНЗ*, взаємозв'язки між ними ілюструються структурно-ієрархічною моделлю (рис.2.2).

Міністерство освіти і науки, обласні і районні відділи управління освіти та їхні підрозділи несуть правову відповідальність не тільки за зміст ДСЗСО, але й за фінансове та матеріально-технічне забезпечення його впровадження.

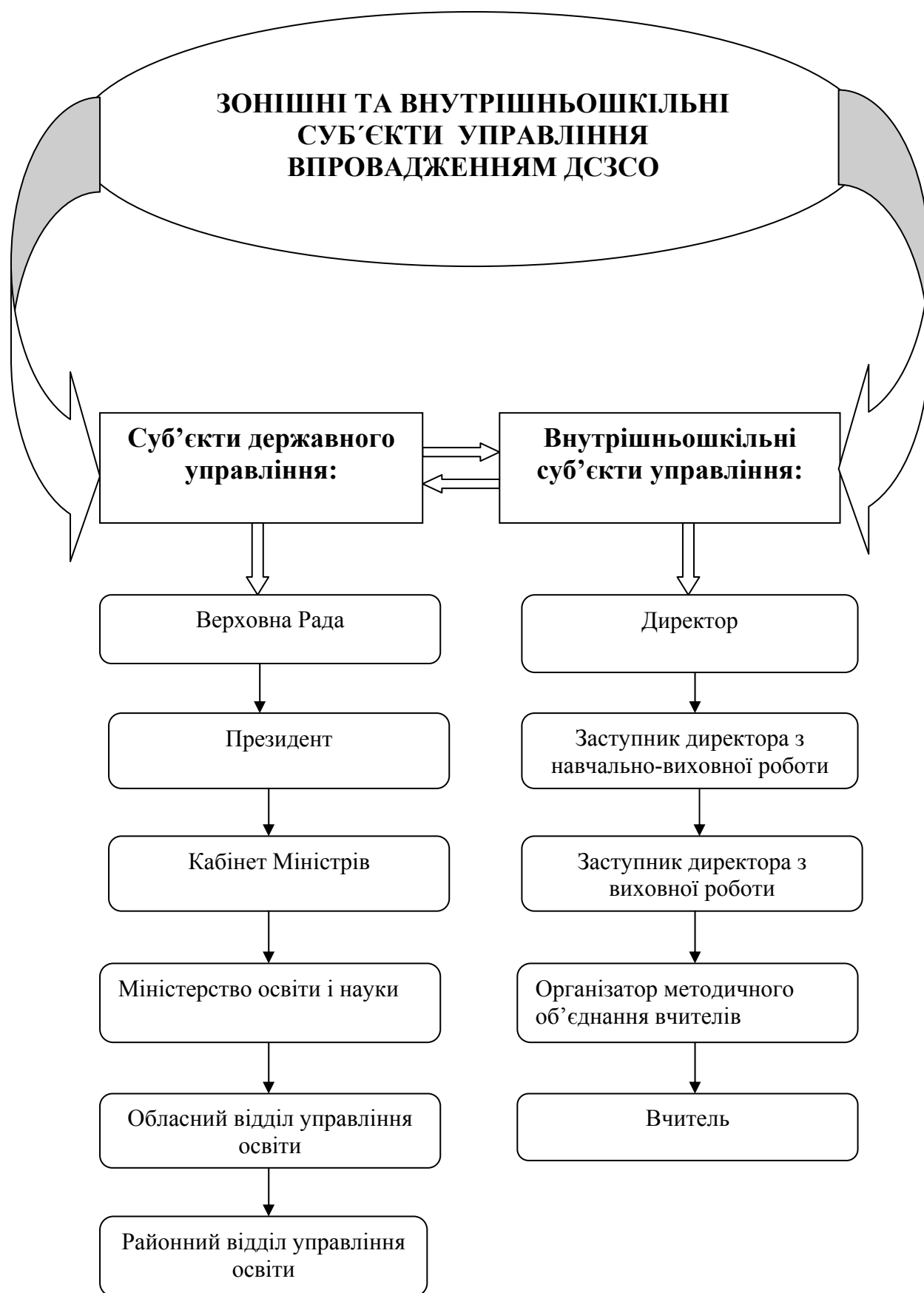

Рис. 2.2. Структурно-ієрархічна модель суб'єктів впровадження ДСЗСО

До цього відповідального процесу долучено відповідні підрозділи НАН України, Інституту педагогіки НАПН України, Інституту психології НАПН України, їхні підрозділи, які брали безпосередню участь у розробці ДСЗСО, навчальних програм, підручників, механізмів та інструментарію їх впровадження. На них покладається відповідальність за дослідження умов та організаційних механізмів провадження ДСЗСО в діяльність ЗНЗ.

На пульсі часу державних органів управління, зокрема МОН України, відповідних науково-методичних установ щодо впровадження ДСЗСО є: своєчасне забезпечення якісними навчальними програмами, підручниками, кваліфікованими педагогічними кадрами, навчально-методичними матеріалами.

Наразі матеріали «Звіт МОН України – 2012» свідчать, що на виконання Державного стандарту базової та повної середньої освіти затверджено нові навчальні програми для 5-9-х класів. При цьому у процесі їхньої розробки вперше враховувалася громадська думка. Проекти всіх навчальних програм було розміщено на офіційному веб-сайті МОН у рубриці «Громадське обговорення». Запропоновані програми обговорювалися під час круглих столів, нарад, форумів, з'їздів, де вони в основному отримали схвалення та підтримку. Нововведеннями нових програм є: розвантаження їхнього змісту орієнтовно на 15% за рахунок вилучення неактуального та застарілого матеріалу; узгодженість з оновленим змістом програм початкової школи; обов'язкова наявність здоров'язберезувального компоненту [3,с.40-41].

З метою реалізації Державного стандарту базової та повної середньої освіти проведено Всеукраїнський конкурс підручників нового покоління для учнів 5-9 класів ЗНЗ, які пройшли широку апробацію на конкурсних засадах. На першому етапі (вересень 2012р.) проводилася експертиза комплектів матеріалів (авторська концепція, рукопис підручника, фрагмент оригінал-макету), поданих на конкурс, експертними комісіями НАН України, НАПН України.

У 2012 році МОН України проведено моніторингове дослідження: а) якості підручників для 10-го класу, виданих у 2011р.; б) стану навчально-методичного

забезпечення громадянської освіти; в) стану розвитку і впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у ЗНЗ (ІКТ) тощо. Встановлено, що підручники створені на якісно новій методологічній базі, орієнтовані на сучасні домінуючі концепції навчання і сприяють упровадженню в навчально-виховний процес сучасних педагогічних технологій. Досліджувалася також якість 88-и підручників рівня стандарту, академічного та профільного рівня для 10-го класу ЗНЗ. У результаті аналізу статистичного моніторингового дослідження МОН України з'ясовано, що більшість підручників для 10-го класу оцінено у межах 0,70-0,90 балів (при максимальній оцінці в 1 бал). Загалом за висновками конкурсної комісії 76% підручників отримали найвищі підсумкові рейтинги і посіли 1 і 2 місця [3,с.41]. У зв'язку з необхідністю впровадження модернізованого змісту ДСЗСО виникла проблема кадрового забезпечення профільної школи: 12,5% директорів висловили думку про гостру потребу їх підготовки та перепідготовки.

Предметом особливої уваги МОН України було вивчення стану створення сучасного навчального середовища у загальноосвітніх навчальних закладах, зокрема впровадження в навчально-виховний процес інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). З цією метою було охоплено опитуванням 13394 респондентів (учні, батьки, вчителі інформатики, вчителі різних предметів, які висловились за доцільність та інтенсифікацію впровадження ІКТ у діяльність ЗНЗ. Зокрема, респондентами окреслено такі нагальні аспекти цієї проблеми: забезпечення доступу до ІКТ навчальних закладів; доступність до ІКТ учителів; створення умов впровадження ІКТ у навчально-виховний процес; забезпечення інтеграції навчальних закладів у цифровий освітній простір; підключення шкіл до мережі Інтернет; забезпечення якості використання електронних засобів навчання: забезпечення учнів комп'ютерами (57% опитаних свідчать про те, що нині один комп'ютер припадає на 21-25 учнів) [3,с.102], що не є оптимальною нормою.

Важливою ланкою підготовчої роботи до впровадження ДСЗСО в діяльність ЗНЗ є методичне забезпечення, прерогативою якого є методична

служба при управліннях освіти. Цей потужний підрозділ нині охоплює 718 науково-методичних установ (7,2 тис. чол.), на який покладається організація та зміст роботи з педагогічними кадрами, зокрема з проблем підготовки до впровадження ДСЗСО.

Щодо фінансового забезпечення розвитку та функціонування системи освіти в країні, соціального захисту працівників освітньої галузі, то воно є явно недостатнім. За інформацією Міністерства фінансів України у 2012 році зведений бюджет видатків на освіту дорівнював 99,1 млрд., що становило 6,61% внутрішнього валового продукту (ВВП). Цілком правомірним є висновок: ефективне впровадження ДСЗСО об'єктивно потребує суттєвого збільшення фінансових ресурсів [3,с.75].

Отже, *зовнішні суб'єкти управління* впровадженням ДСЗСО в діяльність ЗНЗ покликані:

- забезпечити матеріально-технічну базу загальноосвітніх навчальних закладів на рівні сучасних соціально-економічних, технічних та технологічних досягнень у світі та в країні;

- сприяти раціональному комплектуванню загальноосвітніх навчальних закладів кваліфікованими педагогічними кадрами залежно від його типу, форм власності, профілізації, практичної потреби;

- диференціювати соціально-економічні умови впровадження ДСЗСО в діяльність ЗНЗ з урахуванням особливостей регіону та його розвитку на ближню й дальню перспективи;

- забезпечити фінансування загальноосвітніх навчальних закладів з орієнтацією на досвід зарубіжних країн та нагальних потреб регіону, країни в цілому у конкурентоздатних випускниках ЗНЗ;

- забезпечити курсову перепідготовку працівників освіти з проблем впровадження ДСЗСО, в т.ч. керівників органів управління освітою, директорів ЗНЗ, заступників директорів з навчально-виховної та виховної роботи в Обласних інститутах підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів.

За цих умов державні органи управління процесом впровадження

організаційних механізмів реалізації змісту ДСЗСО впливатимуть на стан справ через такі субсистеми як «політика», «методи», «важелі», «інструменти».

Субсистема «Політика» інтегрує: соціальні, освітні, культурні, економічні, фінансові компоненти.

Субсистема «Методи» охоплює: Закони Верховної Ради, Укази Президента, Постанови Кабінету Міністрів, накази МОН України, організаційні, економічні, психологічні складові.

Субсистема «Важелі» вміщує: соціальні, економічні, фінансові, правові компоненти.

Субсистема «Інструменти» презентується такими компонентами як стандарти (зокрема ДСЗСО), інструкції, технології, нормативи, програми.

Все це й є науково-практичними компонентами потужного впливу на якість реалізації «Державного стандарту загальної та повної середньої освіти». Її успіх передбачає об'єднання зусиль державних установ, внутрішньошкільних резервів, батьківської громадськості, потенціалу зовнішнього мікро-макро середовища, професійно-активної роботи працівників методичних служб при органах управління освіти.

Працівники методичних служб сприяють трансформації наукових ідей у педагогічну практику, підтримують інноваційну діяльність в освітній галузі, наукові пошуки та експериментальну роботу, яку проводять педагогічні працівники навчальних закладів. Від ефективності діяльності методичних кабінетів та науково-методичних центрів значною мірою залежить успішність освітніх реформ. Головними напрямками їхньої роботи є:

- науково-методичне забезпечення функціонування системи загальної середньої освіти, яка детермінується впровадженням ДСЗСО;

- підготовка педагогічних працівників до впровадження модернізованого змісту загальної початкової освіти та реалізації завдань державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти;

- організація роботи творчих майстерень учителів, які започатковано у 2012 році з ініціативи МОН України;

– забезпечення інклюзивного навчання, яке передбачає посаду асистента вчителя;

– впровадження у навчальний процес інноваційних освітніх технологій, зокрема ІКТ;

– керівництво та сприяння дослідно-експериментальній роботі вчителів;

– організація і сприяння успішному проведенню Всеукраїнських та Міжнародних конкурсів для вчителів та учнів.

Враховуючи значущість районних відділів управління освітою, РНМЦ та методичних кабінетів, зокрема в упровадженні ДСЗСО, нами досліджено окремі аспекти їхньої діяльності методом анкетного опитування та безпосереднього спілкування, вивчення системи роботи окремих із них.

Анкета

для працівників органів управління освіти, науково-методичних центрів (кабінетів) району (міста).

З метою з'ясування стану підготовки педагогічних працівників ЗНЗ до впровадження ДСЗСО просимо відповісти на поставлені питання анкети!

Область . . . . . Місто (район). . . . . Респонденти:

1. Чи розроблена програма підготовки шкіл району (міста) до впровадження ДСЗСО? Так, ні – необхідне підкреслити (бажано додати її до цих матеріалів).

2. Чи всі початкові класи шкіл району (міста) працюють за новими навчальними програмами відповідно до змісту ДСЗСО? Так, ні – необхідне підкреслити. Якщо «ні», то вказати причину цього становища.

3. Чи працюють на базі РНМЦ району (міста) курси для вчителів з питань підготовки до впровадження ДСЗСО? Так, ні. Якщо «так», то назвіть які саме.

4. Чи організовано на базі РНМЦ району (міста) методичні об'єднання вчителів? Якщо «так», то які саме, хто забезпечує їх проведення та якість?

5. Чи сприяють підвищенню ефективності підготовки шкіл Вашого району (міста) до впровадження ДСЗСО обласні відділи освіти? Так, ні, частково. Якщо «так» чи «частково», то у якій саме формі?

6. Ваші пропозиції щодо забезпечення ефективної підготовки впровадження

ДСЗСО з боку МОН України та його окремих департаментів, зокрема: з проблем фінансування, матеріально-технічного забезпечення, своєчасного розроблення навчальних програм, написання та видання підручників тощо. Необхідне підкреслити та в разі потреби доповнити.

В експерименті брали участь працівники окремих міст та районів Київської та Одеської областей, м. Києва, м. Херсона. Результати аналізу даних анкетування працівників органів управління освіти, науково-методичних центрів (кабінетів) району (міста) подано в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

**Результати анкетування працівників органів управління освіти,
науково-методичних центрів (кабінетів) району (міста) щодо
забезпечення умов впровадження ДСЗСО**

У дослідженні брали участь: працівники органів управління освіти, науково-методичних центрів (кабінетів) району (міста)	Чи розроблена програма підготовки шкіл району (міста) до впровадження ДСЗСО?	Чи всі початкові класи шкіл району (міста) працюють за новими навчальними програмами відповідно до змісту ДСЗПО?		Чи працюють на базі РНМЦ району (міста) курси з питань впровадження ДСЗСО?	Чи організовано на базі РНМЦ району (міста) методичні об'єднання учителів різних навчальних предметів?	Чи сприяють ефективності підготовки шкіл Вашого району (міста) до впровадження ДСЗСО обласні відділи освіти?		
		Так-в %	Ні-в%			Так-в%	Так-в%	так-в%
Всього	100	73,7	26,3	100	100	84,2	5,3	10,5

Результати констатувального експерименту, подані в табл.2.1 та діаграмі (рис.2.3) дають підставу для наступного висновку: програми підготовки шкіл району (міста) щодо впровадження ДСЗСО розроблено («так» – 100%); початкові класи шкіл району (міста) працюють за новими навчальними програмами відповідно до змісту ДСЗПО («так» – 73,7%), «ні» – 26,3%); на базі РНМЦ району (міста) організовано курси з проблем впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти («так» – 100%); сприяють ефективності підготовки шкіл до впровадження ДСЗСО міські та обласні відділи освіти («так»-84,2%,«ні»-5,3%; «частково» -10,5%).

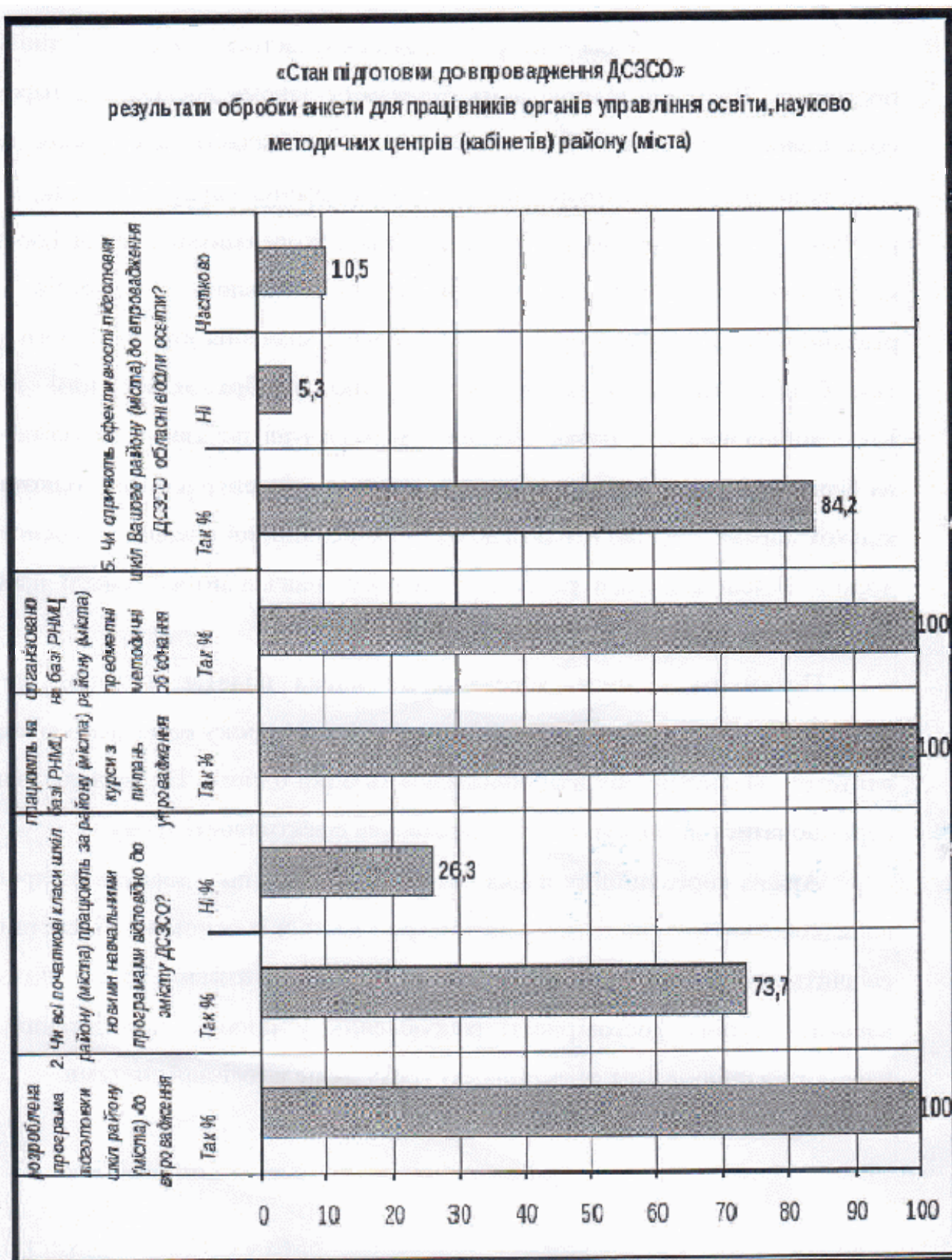

Рис.2.3. Діаграма стану підготовки органів управління освіти до впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти

Окрім цього, респонденти оцінювали стан забезпечення ефективності підготовки до впровадження ДСЗСО з боку МОН України та його окремих департаментів. Результати опитування оброблено, проаналізовано і подано в табл. 2.2 та ілюструються діаграмою (рис.2.4).

Таблиця 2.2.

Стан забезпечення умов впровадження ДСЗСО з боку МОН України та його окремих департаментів (станом на початку 2013р.)

Відповідне фінансування	Матеріально-технічне забезпечення	Своєчасне розроблення навчальних програм	Розроблення та видання підручників	Пропозиції
Так %	Так %	Так %	Так %	
68,4	52,6	26,3	21,1	* Результати відповідей на п.6. розглянемо детальніше окремо(додаток1).

Дані опитування респондентів (табл.2.2) констатують факт недостатнього забезпечення підготовки МОН України і його окремих департаментів до впровадження організаційних механізмів реалізації ДСЗСО. На їх думку, потребує поліпшення фінансування цього процесу, стан якого окреслено величиною у 68,4%; матеріально-технічного забезпечення ЗНЗ – 52,6%; своєчасне розроблення навчальних програм –26,3%; розроблення та видання нових підручників – 21,1% тощо. Наглядно ці показники демонструються діаграмою (рис.2.4).

Важливого значення для успішного впровадження змісту ДСЗСО набула розробка органами управління освіти та ЗНЗ «Перспективної програми підготовки вчителів до реалізації ДСЗСО». Позитивним прикладом може служити «Перспективна програма підготовки вчителів початкових класів Ставищенського району Київської області до реалізації нових навчальних програм у 2012-2016 рр» (завідувач відділом управління освіти І.Г. Осадчий, доктор пед. наук) [4].

Мета програми: підготовка вчителів початкових класів до реалізації багатокомпонентного змісту початкової освіти з урахуванням принципів

Рис.2.4. Діаграма показників стану забезпечення МОН України та окремими департаментами умов впровадження ДСЗСО

особистісно орієнтованого навчання і виховання учнів.

Завдання:

- спрямування праці вчителя на оновлення змісту початкової освіти, виконання вимог Державного стандарту початкової освіти, реалізацію завдань нових навчальних програм;

- створення умов для переосмислення ролі вчителя початкових класів відповідно до концептуальних положень особистісно орієнтованої педагогіки;

- розвиток професійної майстерності та компетентності вчителя шляхом збагачення знань психології, методик викладання основ наук.

Програма розрахована на очну та дистанційну форму навчання терміном у три місяці. Навчально-тематичним планом передбачено професійний модуль обсягом у 40 год., з яких 6 год. складає блок психологічних засад, 34 год. – підготовка вчителів до реалізації змісту нових навчальних програм початкової освіти [4,с.1]. Наводимо приклад змісту навчального плану (фрагмент програми) підготовки вчителів початкових класів до впровадження ДСЗСО Ставищенського району Київської області (табл.2.3) [4,с.2-3].

**Навчальний план підготовки вчителів початкових класів
до впровадження Державного стандарту загальної початкової освіти**

2,5 Год	Керована самостійна робота (дистанційний етап). ЗМІСТ	Відповідальні Вчит. поч. кл.
	Психологія	
2	Профілактика синдрому «емоційного вигорання» у професійній діяльності педагога.	Некраш Л.М.
2	Психологічна культура як фактор безпеки і здоров'я суб'єктів навчально-виховного процесу.	Некраш Л.М.
2	Чинники успішності процесу адаптації першокласників до навчання	Некраш Л.М.
	Методичні механізми впровадження освітніх галузей Державного стандарту початкової загальної освіти	
10	«Мови і літератури»	
1	Актуальні питання викладання освітньої галузі «Мови і літератури».	Даценко О.І.
	Комунікативно-діяльнісний підхід до здійснення початкової мовної освіти.	Даценко О.І.
0,5	Інтегративний підхід до формування в молодших школярів основ літературної компетентності.	Даценко О.І.
0,5	Формування графічної культури першокласників на засадах особистісно орієнтованої педагогіки.	Даценко О.І.
0,5	Сучасні підходи до викладання іноземних мов у школі I-го ступеня: особливості організації знять з іноземної в 1 класі.	Малій М.Д.
0,5	Особливості навчання чотирьох видів мовленнєвої діяльності на уроках іноземної мови в 1 класі.	Малій М.Д.
6	Керована самостійна робота (дистанційний етап).	Вчителі поч.кл.
4	«Математика»	
1	Формування математичної компетентності молодшого школ.	Даценко О.І.
0,5	Методичні механізми реалізації завдань освітньої галузі «Математика» ДСПЗО.	Даценко О.І.

3	Керована самостійна робота (дистанційний етап).	Вчит. поч. кл.
	Всього 40 годин	
4	«Природознавство»	
0,5	Актуальні питання викладання освітньої галузі «Природознавство» ДСПЗО.	Даценко О.І.
1	Формування природознавчої компетентності молодшого школяра.	Нечухріна Г.І.
2,5	Керована самостійна робота (дистанційний етап).	Вчит. поч. кл.
4	«Технології»	
0,5	Формування технологічної та інформаційно-комунікаційної компетентності молодшого школяра	Даценко О.І.
0,5	Реалізація завдань освітньої галузі «Технології» у процесі вивчення предмету «Трудове навчання».	Нечухріна Г.І.
3	Керована самостійна робота (дистанційний етап).	Вчит. поч. кл.
6	«Мистецтво»	
1	Концептуальні ідеї художньо-естетичної освіти молодших уч.	Даценко О.І.
1	Методичні механізми реалізації завдань освітньої галузі «Мистецтво» у процесі викладання предмета «Образотворче мистецтво».	Даценко О.І.
1	Методичні механізми реалізації завдань освітньої галузі «Мистецтво» у процесі викладання предмета «Музичне мистецтво».	Даценко О.І.
3	Керована самостійна робота (дистанційний етап).	Вчит. поч. кл.
6	«Здоров'я і фізична культура»	
1	Нормативно-правове забезпечення галузі «Здоров'я і фізична культура» ДСПЗО.	Щербина О.Г.
1	Особливості діяльності першокласників за новою навчальною програмою з фізичної культури.	Щербина О.Г.
1	Формування здоров'язбережувальної компетентності молодшого школяра в процесі вивчення «Основи здоров'я».	Нечухріна Г.І.

Звертаємо увагу на те, що у поданій вище «Програмі» (табл.2.3) розкриваються науково обгрунтовані професійні модулі навчальних предметів відповідно до змісту ДСЗПО. Це, власне, обгрунтована «партитура», якою можуть скористатися вчителі початкових класів, працівники методичних служб різних регіонів області, країни [4,с.5-17].

Водночас слід зазначити, що ефективність впровадження ДСЗСО забезпечується за умови активної взаємодії зовнішніх та внутрішньошкільних суб'єктів управління цим процесом. Тому наступним кроком нашого дослідження було розкриття специфіки внутрішньошкільних суб'єктів реалізації організаційних механізмів впровадження ДСЗСО і з'ясування можливостей їх раціональної інтеграції; результатів емпірико-аналітичного дослідження стану їхньої професійної обізнаності щодо специфіки проблеми впровадження ДСЗСО, готовності до виконання своїх функціональних обов'язків у процесі її розв'язання.

2.2. Система внутрішньошкільних суб'єктів реалізації організаційних механізмів впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти

Внутрішньошкільна система суб'єктів добору та реалізації організаційних механізмів впровадження ДСЗСО в діяльність ЗНЗ включає: адміністративно-управлінську ланку школи (директор, заступники директора з навчально-виховної та виховної роботи); вчителів, психолога, завідувача бібліотекою, батьків, працівників господарчої частини. На кожного із них (у межах їх функціональних обов'язків) покладаються завдання впровадження оновленого змісту освіти – ДСЗСО. При цьому організація роботи ЗНЗ та управління його діяльністю здійснюється відповідно до «Положення про загальноосвітній навчальний заклад», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. №778, у якому окреслено основні завдання його діяльності з урахуванням типів і форм власності [5]. Згідно з

«Положенням» ЗНЗ у своїй діяльності керується Конституцією України, Законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», іншими законодавчими актами України, постановами Верховної Ради України, актами Президента України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, Кабінету Міністрів України, наказами МОН України, інших центральних органів виконавчої влади, рішеннями місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, Положенням та Статутом закладу освіти.

У «Положенні» (5, п. 31) зазначається: навчально-виховний процес у ЗНЗ незалежно від його підпорядкування, типу і форми власності здійснюється відповідно до робочих навчальних планів, складених на основі типових навчальних планів, затверджених МОН України; з урахуванням типу та профілю навчання конкретизується варіативна частина державних стандартів освіти.

Відповідно до «Положення» керівництво закладом освіти здійснює його директор. При цьому центральною ланкою його діяльності є керівництво педагогічним колективом, забезпечення раціонального добору і розстановки кадрів, створення необхідних умов для підвищення фахового і кваліфікаційного рівня працівників, організація навчально-виховного процесу, контроль виконання навчальних планів, якість знань, умінь та навичок учнів [5, п.92-95]. Він покликаний забезпечити успішне розв'язання проблеми впровадження ДСЗСО, для чого управлінську діяльність спрямувати на ретельну професійну підготовку всіх працівників школи до цього відповідального і складного завдання, яке полягає у:

- розробленні перспективного плану підготовки педагогічного та учнівського колективів, батьків учнів до впровадження ДСЗСО;
- визначенні кола актуальних питань з проблеми впровадження ДСЗСО для розгляду на засіданні педагогічної ради ЗНЗ (на кожен навчальний рік);
- проведенні загальних зборів батьків учнів школи з метою роз'яснення складності проблеми, необхідності активної участі та відповідальності батьків за її успішне розв'язання;

- окресленні ролі та змісту роботи методичної ради школи у підготовці вчителів до впровадження модернізованих навчальних програм;
- чіткому визначенні функціональних обов'язків заступника директора з навчально-виховної роботи та заступника директора з виховної роботи, їхньої ролі в успішному впровадженні ДСЗСО;
- залученні психолога до підготовки учнів, вчителів, батьків у вирішенні проблеми впровадження модернізованого змісту освіти;
- забезпеченні професійної перепідготовки вчителів для роботи за новими навчальними програмами (в школі, РНМЦ, районних методичних кабінетах, курсах перепідготовки педагогічних кадрів тощо).

Директор школи організовує фінансово-господарську діяльність закладу відповідно до бюджетного кодексу України, законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», інших нормативно-правових актів [5, п.104].

Зауважимо, що природа і сутність соціальних систем обумовлюють особливості управління. Тому вирізняють три сфери управління: 1) управління системами машин і технологічними процесами; 2) управління діяльністю колективів, які розв'язують спільні завдання; 3) управління процесами, які відбуваються в живих організмах.

«Соціальне» – означає громадське, тобто колективне. Звідси випливає, що *соціальне управління – це управління відносинами між колективами та всередині колективів*. Суспільство в цілому є складною соціальною системою.

Наукове управління соціальною системою – це цілеспрямований вплив на неї, приведення системи у відповідність з притаманними їй закономірностями. Без наукового пізнання сутності соціальної системи неможливе управління нею. Основними компонентами соціальної системи є люди, речі, процеси, які пов'язані між собою певними відносинами. Управління ними передбачає наявність об'єкта (ким керують) і суб'єкта (хто керує), виявлення факторів впливу на ефективність взаємодії та взаємовідносин між ними, результативності функціонування керованої системи. Зміст, обсяг і характер управління соціальною системою, в т. ч. розвитком, є соціально-економічною

організацією суспільства. Зміни системи управління, як важливої сторони соціальної практики, у кожному конкретному історичному випадку визначається реальними потребами та можливостями суспільства, особливостями його соціальної організації, цілями та завданнями розвитку.

Теоретичні засади управління соціальними системами розроблені відомими вченими у цій галузі, до яких належать: В. Г. Афанасьєв, А.І. Берг, Д.М. Гвішіані, М.В. Мілос, М. Файоль та ін. Вони визначили функції управління соціальними системами, розкрили їх специфіку та об'єктивний взаємозв'язок і взємозумовленість. Окремі аспекти управління освітою як соціальною системою розроблялися вітчизняними педагогами (К. Д. Ушинським, М.І. Пироговим, М.І. Корфом, А.В. Луначарським, А.С. Бубновим, С.Т. Шацьким).

Сучасними вітчизняними та зарубіжними вченими доведена необхідність дослідження управління освітою в цілому та загальноосвітнім навчальним закладом зокрема у тісному взаємозв'язку із *соціологією управління*, яка передбачає реалізацію ідеї народовладдя, творчості має як джерела самоорганізації і демократії, підвищення культури управління, боротьбу з бюрократизмом; опосередкованого впливу на досягнення народногосподарських результатів при найбільш ефективному використанні матеріальних, трудових та фінансових ресурсів. Саме за цих умов управління діяльністю загальноосвітнім навчальним закладом щодо впровадження ДСЗСО набуватиме соціально-функціонального характеру.

Основою *соціально-функціонального управління діяльністю ЗНЗ* є соціалізація класичних функцій управління (прийняття управлінського рішення, організація, координування і коригування, облік і контроль), основних підсистем його діяльності – зміст та організація навчання і виховання підростаючого покоління. При цьому суб'єктами соціально-функціонального управління виступатимуть: керівники ЗНЗ (директор, заступник директора з навчально-виховної роботи, заступник директора з виховної роботи), вчителі, вихователі, психолог, батьки учнів, представники громадськості; учнівський

колектив школи, класу, кожен учень зокрема.

Отже, суть управління діяльністю ЗНЗ в цілому, зокрема процесом впровадження ДСЗСО, полягає у забезпеченні ефективної взаємодії керуючої (адміністративно-управлінської ланки) та керованої (педагогічного та учнівського колективів ЗНЗ) підсистем загальноосвітнього навчального закладу з позиції їхньої оптимальної та ефективної соціалізації. При цьому об'єктивним і необхідним є забезпечення цього процесу відповідними соціально-економічними, фінансовими та матеріальними ресурсами.

Директор ЗНЗ здійснює керівництво педагогічним колективом, забезпечує раціональний добір і розстановку кадрів, створює необхідні умови для підвищення фахового і кваліфікаційного рівня працівників; організовує навчально-виховний процес, забезпечує контроль за виконанням навчальних планів і програм, якістю знань, умінь та навичок учнів; відповідає за матеріально-технічне забезпечення процесу впровадження ДСЗСО. Багатоаспектність роботи директора школи і підлеглого йому колективу потребує розроблення та наукового обґрунтування перспективного плану заходів. Наводимо приклад перспективного плану впровадження ДСЗСО, розробленого в експериментальній ЗОШ №15 м. Херсона під керівництвом директора, заслуженого вчителя України Стратійчук Л.Л. (табл.2.4).

Таблиця 2.4

Перспективний план заходів

Херсонської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №15 Херсонської міської ради щодо впровадження Державних стандартів загальної середньої освіти на 2012-2018 роки

№	Захід	Термін	Відповідальні
І.Організаційна робота			
1.	Забезпечити вивчення нормативно-правових та інструктивно-методичних документів щодо впровадження Державних стандартів початкової, базової і повної загальної середньої освіти.	Січень – березень 2012 р., січень-березень 2013 р.	Управлінська ланка, голови М учителі навч.предметів.
2.	Організувати обговорення під час проведення круглих столів питання щодо впровадження Державних стандартів початкової, базової і повно	Серпень 2012 р.	Управлінська ланка школи.

	загальної середньої освіти з 2012/2013 н.р. та 2013/2014 н. р.		
3.	Поглибити роботу шкільного сайту. Створити інформаційну сторінку щодо впровадження нових Державних стандартів початкової, базової і повної загальної середньої освіти.	Протягом 2012-2018 років	Заступники директора школи.
4.	Забезпечувати наступність у роботі дошкільних навчальних закладів і 1-х класів, а також 4-х і 5-х кл.	Постійно	Управлінська ланка школи.
5.	Провести збори для батьків учнів 1-х, 4-х класів, на яких ознайомити зі змінами, обумовленими Державними стандартами початкової, базової і повної загальної середньої освіти.	Квітень 2012 р., Квітень 2013 р.	Вчителі поч.кл., Управлінська ланка школи.
6.	Забезпечити підручниками учнів 1-5-х класів.	До 01.09.2012 р., 01.09.2013 р.	Завідувач бібліотекою.
7.	Забезпечити належні умови для організації навчально-виховного процесу учнів 1-х, 5-х класів відповідно до вимог Державних стандартів початкової, базової і повної загальної середньої освіти.	До 01.09.2012 р., 01.09.2013 р.	
8	На занятті теоретичного семінару розглянути результати аналізу адаптаційного періоду учнів 1-х, 5-х класів.	Січень 2012 р., січень 2013 р.	Заступник директора з навчально-виховної роботи вчителі.
II. Підвищення науково-теоретичного рівня та фахової підготовки педагогічних працівників			
2.1. Науково-методичний супровід			
1.	Продовжити співпрацю (згідно Угоди) з лабораторією управління освітніми закладами Інституту педагогіки НАПН України (наук. керівник Н.М.Островерхова, д.п.н., професор).	Квітень 2013 р.	Заступник директора з науково-методичної роботи.
2.	Провести методичну оперативну нараду з питання підготовки до впровадження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти.	Квітень 2013 р.	Заступник директора з науково-методичної роботи
3.	Провести інструктивно-методичну нараду для вчителів, які будуть викладати у 5-х класах за новими навчальними програмами.	Серпень 2013 р.	Управлінська ланка школи.
4	Організувати науково-методичний семінар для вчителів, які будуть викладати у 5-х класах за новими програмами.	Травень 2013 р.	Управлінська ланка школи.
5.	Забезпечити участь учителів-предметників у роботі методичних підструктур щодо провадження ДСЗПО та базової і повної загальної середньої освіти.	3 01.09.2012 р.	Управлінська ланка школи.
6	Забезпечити участь учителів-предметників у роботі міських семінарів-практикумів щодо	3 01.09.2012 р.	Заступник директора з

	впровадження Державних стандартів початкової, базової і повної загальної середньої освіти.		науково-методичної роботи.
7.	Проводити методичні оперативні наради з питань упровадження Державних стандартів до результатів навчання.	Згідно плану роботи школи 2012-2013 н.р., 2013-2014 н.р.	Управлінська ланка школи.
8.	Проводити інструктивно – методичні наради щодо навчально – методичного забезпечення основної школи.	2013-2018 роки щороку в серпні	Заступник директора з навчально-виховної роботи.
9.	Проводити наради при директорові «Успіхи і проблеми упровадження Державних стандартів початкової, базової і повної загальної середньої освіти».	2012-2018 роки щороку в лютому	Директор школи, заступник директора з навчально-виховної роботи.
10.	Проводити інструктивно – методичні наради щодо роботи за новими навчальними програмами для учнів 1-х (2-4-х); 5-х (6-9-х) класів та здійснення інноваційних підходів до організації навчально – виховного процесу.	2012-2018 роки щороку в травні	Заступник директора з навчально-виховної роботи.
11.	Провести засідання педагогічної Ради школи з питання впровадження Державних стандартів освіти.	Серпень 2012 р., 2013 р.	Директор школи
12.	Провести засідання педагогічної Ради з метою підведення підсумків упровадження Державних стандартів освіти та «Підвищення якості уроку у світлі нових вимог упровадження Державних стандартів до результатів навчання».	2012-2018 роки	Директор школи
13.	Проводити методичні наради «Організація навчально- виховного процесу в адаптаційний період»: <ul style="list-style-type: none"> - вивчення матеріалів початкової школи; - складання психолого – педагогічної характеристики класу; - виявлення потреб педагогів щодо допомоги фахівців психологічної служби. 	2012-2017 роки щороку в серпні	Заступник директора з навчально-виховної роботи.
14.	На засіданні теоретичного семінару розглянути результати аналізу особливостей адаптаційного періоду учнів 5 класу.	Листопад 2013 р.	Заступник директора, учителі школи.
15.	На базі школи провести семінари – практикуми вчителів іноземної мови та математики з проблеми «Формування ключових компетентностей учнів на уроках шляхом застосування інформаційно-комунікаційних технологій в ході упровадження нових Державних стандартів освіти».	Лютий 2015 р.	Управлінська ланка школи, голови МО.
16.	Провести науково-практичну конференцію	Березень 2016 р.	Заступники

	«Упровадження Державного стандарту початкової загальної освіти».		директора, голова МО вчителів початкових класів.
17.	Провести науково-методичну конференцію «Нові стандарти-якісні зміни, нова освіта».	Березень 2015 р.	Заступники директора, голови МО
18.	Організувати роботу теоретичного семінару з проблеми «Підвищення якості уроку у світлі нових вимог до упровадження Державних стандартів початкової, базової і повної загальної середньої освіти».	2014-2015 н.р.	Заступники директора, керівники творчої групи.

2.2. Самоосвіта вчителів			
1.	Опрацювати Державні стандарти початкової, базової і повної загальної середньої освіти; вивчити нові вимоги до результатів навчання.	Березень-травень 2012 р., березень-травень 2013 р.	Голови МО, учителі навч.предметів.
	Опрацювати нові навчальні програми та пояснювальні записки до них; визначити основні зміни у змісті навчальних програм.	Березень-травень 2012 р., березень-травень 2013 р.	Голови МО.
3.	Ознайомлюватися зі змістом нових підручників.	2012-2018 роки	Учителі навч. предметів.
4.	Опрацювати психолого -педагогічну літературу з питань особистісно орієнтованого, компетентнісного підходу до навчання.	Постійно	Учителі навч. предметів.
5.	У процесі реалізації ДСЗСО користуватися різними джерелами інформації (мережа Інтернет, фахові видання).	Постійно	Учителі навч. предметів.
6.	Забезпечити підписку фахових видань.	Постійно	Завідувач бібліотекою, голови МО.
III. Організація навчально - виховного процесу			
1.	Упроваджувати в навчально - виховний процес особистісно й компетентнісно орієнтовані технології навчання: - ІКТ; - проектну технологію; - технології інтерактивного навчання; - здоров'язбережувальні технології.	Протягом усього терміну	Учителі навч. предметів.
2.	Інформувати вчителів про нові нормативи, інструктивно-методичні документи щодо впровадження нового Державного стандарту освіти.	2012-2018 роки	
3.	Спрямовувати діяльність педколективу на підвищення якості уроку як основної форми навчально-виховного процесу, формування в учнів внутрішньої мотивації до навчання, реалізацію принципів справедливого оцінювання навчальних досягнень учнів.	Постійно	

4.	Здійснювати оцінювання навчальних досягнень учнів відповідно до критеріїв оцінювання, передбачати диференційований підхід до його організації.	Систематично	Учителі школи
5.	Створити сприятливі умови для організації навчальної діяльності в форматі творчості, самостійного пошуку, індивідуалізації.	Упродовж усього терміну	Управлінська ланка школи, учителі.
6.	Активізувати роботу з розвитку інтелектуальної обдарованості учнів: - поглибити роботу шкільного учнівського наукового товариства «Юні інтелектуали»; - проводити шкільні інтелектуальні конкурси; - брати участь в олімпіадах різних рівнів та змаганнях навчального спрямування; - брати участь у інтерактивних конкурсах «Соняшник», «Кенгуру», «Гринвич» тощо.	Протягом усього терміну	Учителі навч. предметів.
7.	Поглибити роботу з розвитку дитячої творчості (виховні заходи, участь у шкільних, міських конкурсах різного спрямування).	Протягом усього терміну	Управлінська ланка школи, учителі.
8.	Проведення предметно-методичних тижнів.	Щороку, за окремим графіком	Голови МО, учителі навч. предметів.
9.	Розширити мережу шкільних гуртків, секцій за інтересами.	Щороку, за окремим графіком	
10.	Поповнювати галерею талантів.	Постійно	Педагог-організатор
IV. Робота з батьками.			
1.	Проводити загальношкільні батьківські збори для батьків учнів 1-4-х, 5-8-х класів, на яких знайомити батьків із змінами, обумовленими впровадженням Державних стандартів початкової, базової і повної загальної середньої освіти.	2013-2017 роки щороку	Управлінська ланка школи.
2.	Проводити батьківські збори в класах.	Щороку за планами класних керівників	Класні керівники.
3.	Проводити анкетування серед батьків щодо організації навчально - виховного процесу в школі та оцінки результатів діяльності.	2013-2017 роки щороку	Класні керівники.
4.	На засіданні батьківського всеобучу ознайомити батьків із порадами для п'ятикласників у зв'язку з переходом на навчання за новим Держстандартом базової і повної загальної середньої освіти.	Жовтень 2013 р.	Заступник директора з навч.- вихов. робот., психолог
5.	Розмістити на шкільному сайті на сторінці для батьків «Поради батькам п'ятикласників».	Листопад 2013 р.	Психолог школи.
V. Діяльність соціально – психологічної служби.			
1.	Забезпечити процес адаптації учнів перших і п'ятих класів до умов навчання в початковій та основній школі.	Щороку вересень-жовтень	Практичний психолог, соціальний педагог, класні керівники.

2.	Провести анкетування та тестування щодо визначення рівня адаптації учнів у 1-х та 5-х класів.	Щороку вересень-жовтень	Практичний психолог, соціальний педагог, класні керівники.
3.	Здійснювати діагностування класних учнівських колективів з метою виявлення утруднень у засвоєнні оновленого змісту освіти.	Щороку (за окремим планом)	Практичний психолог, соціальний педагог.
4.	Проводити індивідуальну роботу з учнями початкової та основної школи.	Постійно 2012-2018 роки	Практичний психолог, соціальний педагог.
5.	Провести консультації для вчителів, батьків з питань вікових психологічних особливостей учнів початкової та основної школи.	Щороку (за окремим планом)	Практичний психолог, соціальний педагог.
VI. Матеріально – технічне забезпечення.			
1.	Організувати забезпечення учнів початкової та основної школи підручниками.	Щороку 2012-2018 роки	Управлінська ланка школи, зав.бібліотекою
2.	Оновити комп'ютерну техніку в кабінеті інформатики для учнів основної та початкової школи.	Жовтень 2012 р.	Управлінська ланка школи.
3.	Придбати мультимедійний комплекс.	Вересень 2013 р.	Управлінська ланка школи.
4.	Придбати та встановити додатковий стаціонарний проектор.	Жовтень 2013 р.	Управлінська ланка школи.
5.	Розширити інформаційні можливості шкільної бібліотеки-лабораторії перспективного досвіду з питань «Автоматизація бібліотечних процесів», придбати новітню комп'ютерну техніку.	2012-2015 роки	Завідувач бібліотекою.
6.	Розширити інформаційні, методико-дидактичні можливості навчальних кабінетів	Щорічно до 01 вересня	Учителі навч. предметів.
7.	Провести косметичний ремонт комплексу для учнів-шестирічок.	До вересня 2012 р.	Директор, заст. дир. з госп. роб.
8.	Забезпечити дообладнання ігрових та спортивних майданчиків на шкільному подвір'ї.	До 2015 р.	Директор школи, учителі фізичної культ.
9.	Провести капітальний ремонт шкільної їдальні, методичного кабінету.	Протягом 2012-2013 н.р., 2013-2014 н.р.	Директор, заст. дир. з госп. роботи.

Наведений приклад плану підготовки експериментальної ЗОШ №15 м. Херсона до впровадження ДСЗСО може бути корисним для керівників інших

шкіл (з відповідною корекцією та врахуванням особливостей функціонування і розвитку кожного ЗНЗ окремо взятого).

Вирішальною умовою ефективного впровадження нових Державних стандартів освіти є *кадрове забезпечення навчально-виховного процесу*. З цією метою здійснено моніторинг якісного складу учителів школи №15 м. Херсона (рис. 2.5).

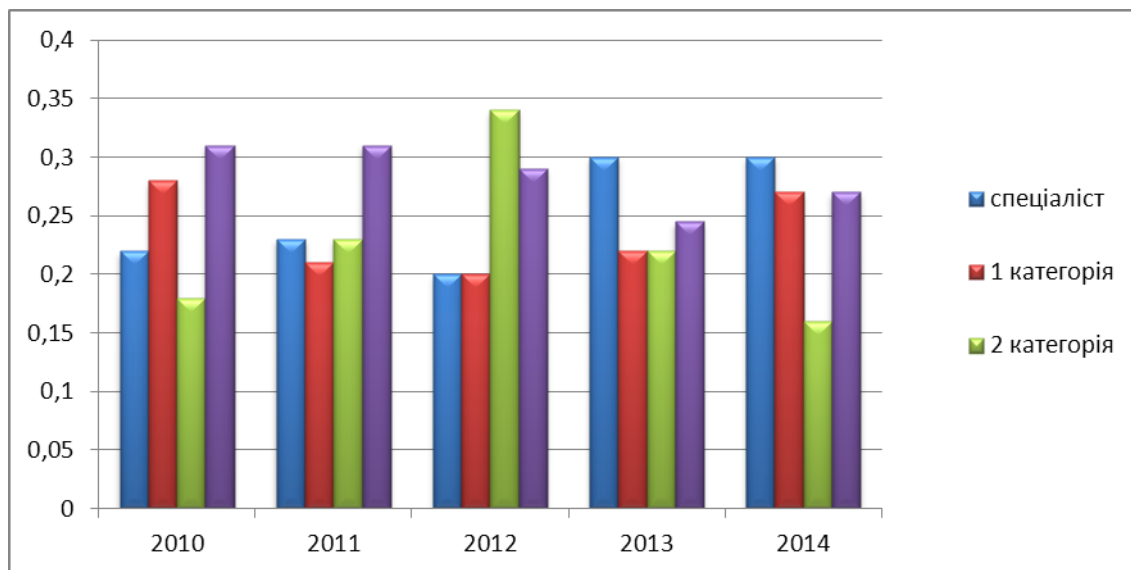

Рис.2.5. Діаграма моніторингу якісного складу вчителів ЗОШ №15 м.Херсона

Як бачимо, за два останні роки рівень кваліфікації вчителів помітно зріс, особливо зросла кількість учителів першої категорії.

Здійснено також моніторинг вікового складу вчителів, який підтвердив сподівання на перспективу ефективного функціонування школи (рис. 2.6).

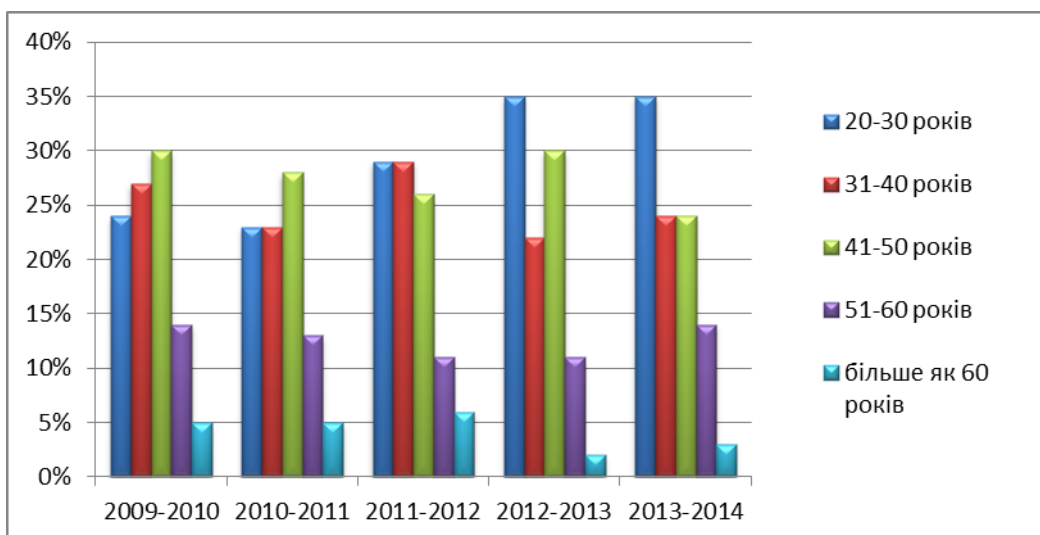

Рис. 2.6. Діаграма моніторингу вікового складу учителів ЗОШ №15

Активізувалася в останні роки курсова перепідготовка вчителів ЗОШ №15, про що свідчать показники діаграми (рис.2.7).

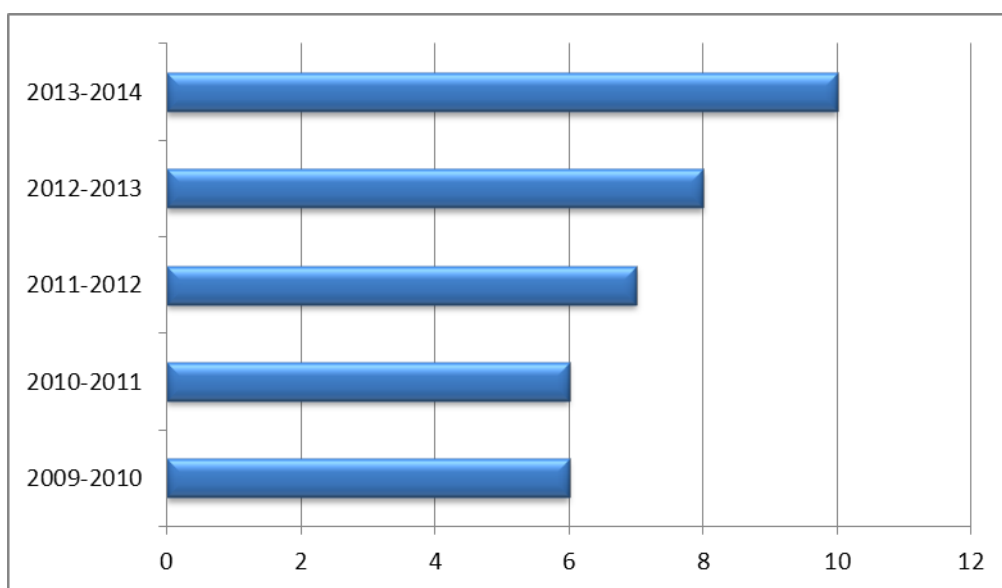

Рис.2. 7. Діаграма моніторингу курсової перепідготовки вчителів ЗОШ №15

У період підготовки педагогічного колективу до впровадження нових Державних стандартів освіти, частина вчителів навчається на курсах з фахового оволодіння методикою викладання навчального курсу «Сходинки

інформатики» в початкових класах», «Природознавство», «Викладання інформатики в початковій школі», «Дидактика початкової школи», «Мотивація навчальної діяльності на уроках основ здоров'я в початковій школі», «Управління інноваційними змінами».

Важливу роль в упровадженні ДСЗСО в діяльність ЗНЗ відіграє *психологічна готовність всіх учасників* до цього процесу. Тому в цьому плані можуть бути корисними рекомендації для батьків, учнів, вчителів, підготовлені психологом ЗОШ №15 м. Херсона Л.О. Матвєєвою. Автор наголошує, що починаючи з першого класу відбувається активне формування особистості учня, її ідентифікація як школяра та члена соціуму. Тому важливо щоб в період входження дитини в нові соціальні ролі процес адаптації пройшов якомога спокійніше. Адже успішна адаптація дитини до школи є передумовою успішної соціалізації особистості. В цьому процесі важливу роль відіграють перш за все батьки першокласників.

У зв'язку з цим *для батьків можуть бути корисними наступні рекомендації психолога*: приділяйте увагу внутрішньому стану дитини; проявляйте витримку, терпіння під час спілкування з дитиною, обговорюйте її протиправні вчинки; здійснюйте систематичний контроль за життєдіяльністю дитини; сприяйте особистісному зростанню дитини; розвивайте зв'язне мовлення дитини; навчайте її переказувати казки, зміст мультфільмів; допомагайте їй складати розповіді за допомогою картинок; стежте за правильною вимовою і дикцією дитини, навчайте промовляти скоромовки; розширюйте й збагачуйте навички спілкування з дорослими та однолітками; сприяйте виявленню самостійності, заохочуйте її найменші вияви; не критикуйте дитину при свідках; аргументуйте свої заборони та вимоги; намагайтеся дивитися на світ очима дитини, будьте щирими у спілкуванні з нею, цікавтеся її інтересами; визнавайте старання дитини; вранці будіть дитину спокійно, з усмішкою та лагідним словом, не підганяйте її, розраховуйте час – це ваш обов'язок; зустрічайте із школи дитину спокійно, не ставте її тисячу запитань, дайте можливість розслабитись (згадайте, як вам було важко після

нелегкого робочого дня); коли дитина збуджена і хоче з вами чимось поділитись, не відмовляйте їй у цьому, вислухайте, на це ви не витратите багато часу; зауваження вчителя вислуховуйте без дитини.

З іншого боку для успішної взаємодії з учнями *вчитель повинен володіти такими компетенціями як: організаторська, пізнавальна, стимулююча, психологічна, комунікативна, творча*. Вчитель – це організатор навчально-виховного процесу, мета якого – пробудити й підтримати прагнення дітей до пізнання нового та отримання знань. Саме вчитель, в пошуках шляхів підвищення інтересу учнів до навчання, стає новатором та експериментатором, який завжди першим сприймає нове, сміливо його впроваджує, поширює та на практиці перевіряє значущість введення інновацій в освітній процес, урізноманітнення його змісту, форм та прийомів.

З метою поліпшення роботи вчителя, досягнення мети *навчання, виховання і розвитку учнів пропонуються рекомендації психолога вчителям початкових класів*: враховуйте вікові особливості першокласників: рухову активність, переважання ігрового типу діяльності, недостатню сформованість вольової регуляції; реалізуйте індивідуальний підхід до учнів та їх можливостей, щоб не послабити нервову систему, не знизити самооцінку та мотивацію до засвоєння знань; не наполягайте на відповідях біля дошки тих дітей, які виявляють тривожність, краще об'єднайте їх у групи, що працюватимуть разом; порівнюйте результати роботи учня лише з його попередніми; уникайте критики учня при свідках, а також не вживання слів «завжди», «ніколи»; створюйте ситуації успіху, хваліть учня за найменші досягнення; надавайте учням можливість висловлювати свої думки, підкреслюйте їх цінність; давайте учням можливість виплескувати енергію (ігри на перервах); залучайте дітей та батьків до спільної діяльності з метою згуртування колективу.

Непростим і нерідко болісним є процес адаптації *п'ятикласників до принципово відмінної багатопредметної системи організації навчання за участі багатьох учителів*. Тому корисними можуть бути рекомендації

психолога для батьків п'ятикласників щодо їхньої адаптації до нових умов навчання. Якщо їх щось турбує в поведінці дитини, то якомога швидше слід зустрітися і обговорити це із класним керівником, шкільним психологом; уважно стежити за рівнем виразного читання дітей – нехай вдома виразно читають усі тексти, що задані з різних навчальних предметів; ніколи не поспішайте з висновками ні про дитину, ні про вчителя – прийдіть до школи, поспілкуйтеся з учителем; пам'ятайте, що клас, де навчається ваша дитина – це одне ціле трьох колективів: дітей, батьків, учителів. Чим дружніші й цілеспрямованіші будуть ці колективи, тим у кращій атмосфері буде формуватись ваша дитина. Це теж залежить від кожного із вас. Дитину не слід карати за невміння, а терпеливо вчити, підказувати, радити, допомагати, підтримувати, умійте ставити себе на місце дитини; дбайте про всебічний розвиток своєї дитини; якщо в родині відбулися події, що вплинули на психологічний стан дитини, повідомте про це класного керівника, саме змінами у сімейному житті часто пояснюються раптові зміни в поведінці дітей; цікавтеся шкільними справами, обговорюйте складні ситуації, разом шукайте вихід із конфліктів, допоможіть дитині вивчити імена нових учителів; порадьте дитині в складних ситуаціях звертатися за порадою до класного керівника, шкільного психолога; привчайте дитину до самостійності поступово: вона має сама збирати портфель, самостійно виконувати домашні завдання; не слід відразу ослаблювати контроль; внутрішній світ дитини ще нестабільний, тому батькам не слід залишати своїх дітей без нагляду – підлітки дуже вразливі і легко піддаються впливам як позитивним, так і негативним; з'ясуйте, що цікавить вашу дитину, а потім встановіть зв'язок між його інтересами і предметами, що вивчаються в школі; розширюється коло спілкування, з'являються нові авторитети – цікавтеся з ким спілкується Ваша дитина. Проте намагайтесь не вказувати з ким дружити, а з ким не слід. Недоліки й суперечності в поведінці близьких і старших дітьми сприймаються гостро й хворобливо; у батьках вони хочуть бачити друзів і радників, а не диктаторів. Тому необхідно забезпечити дітям вдале поєднання відпочинку, фізичної праці

та роботи над виконанням навчальних завдань.

Рекомендації для класних керівників п'ятих класів. Слід проявляти доброзичливе ставлення до учнів, забезпечити їм підтримку, реалізувати демократичний стиль керівництва; не ставити на початку навчального року жорстких вимог до дітей, слід пам'ятати різницю у віці між п'ятикласниками та іншими учнями середньої школи; прагнути, щоб заняття викликали в учнів позитивні переживання через явно виражене емоційне ставлення до навчального предмету в цьому віці. Слід орієнтувати дітей на вироблення об'єктивних критеріїв успішності і неуспішності, прагнення перевірити свої можливості і знаходити (за допомогою вчителів) шляхи подальшого їх розвитку і вдосконалення. Допомога учням з низьким соціальним статусом в класному колективі конче необхідна. Тому слід допомагати їм відчутти себе потрібними і бажаними в класі; залучати учнів до активної підготовки та участі у класних годинах з метою покращення неформальних відносин між дітьми; залучайте їх до позакласної роботи, групових заходів; на позакласних заходах давайте учням можливість проявити себе з кращої сторони, розкрити свій потенціал, реалізувати себе як особистості в класному колективі.

Рекомендації для вчителів, які працюють у 5-х класах: відвідайте уроки в 4-му класі; придивіться до своїх майбутніх учнів; ознайомтесь з методикою викладання в початкових класах; пам'ятайте, що краще з першого уроку викликати до себе довіру та любов дитини, ніж потім подолати недовіру; не змінюйте різко методи роботи; використовуйте ігрові методи вивчення навчального матеріалу, інструктажі, пам'ятки, алгоритми, картки-опори, зразки виконання; протягом уроку та додому давайте доступні завдання й домагайтесь їх чіткого виконання; щоденно перевіряйте письмові роботи учнів, домагайтесь систематичної роботи над помилками; ретельно обміркуйте прийоми розвитку мислення, усного та писемного мовлення учнів; розробляйте відповідний дидактичний матеріал; систематично повторюйте вивчений раніше навчальний матеріал (Андрєєва В.М., Григораш В.В.[6]; Бітянова М.Р. та ін. [7]).

В оновленому змісті Державного стандарту загальної середньої освіти

акцентується увага на розвитку особистості учня, формуванні в нього мовленнєвої та читацької культури, гуманістичного світогляду, національної свідомості, високої моралі, активної громадянської позиції, естетичних смаків і ціннісних орієнтацій. У цьому контексті, на думку Г.М. Кухаренко, завідувачки бібліотекою експериментальної Херсонської ЗОШ №15 м. Херсона, бібліотеку слід розглядати як важливий компонент навчального процесу, реалізації ДСЗСО. В основі оновленого стандарту освіти лежить концепція морально-етичного розвитку, виховання особистості громадянина України. Саме тому виховання учнів є першочерговим завданням шкільних бібліотек. Оскільки шкільна бібліотека є обов'язковим структурним підрозділом загальноосвітнього навчального закладу, то всі стратегічні освітньо-виховні завдання, які належить розв'язувати національній школі, трансформуються в завдання та діяльність шкільної бібліотеки. Кардинально змінюється роль бібліотекаря в школі: від працівника, який рекомендує гарну книгу і видає її учням, до спеціаліста в галузі нових інформаційних технологій, здатного співпрацювати з учителями в питаннях системного підходу до роботи з інформацією з навчальних предметів, щоб із перших років навчання в школі пошук і отримання інформації стали повсякденною потребою учнів. Тому необхідною умовою успішної роботи шкільного бібліотекаря є своєчасне відстеження та вільне володіння інформацією щодо змін в законодавчій освітній базі.

Сучасний шкільний бібліотекар – це компетентний, добре обізнаний у цій справі професіонал, який вільно орієнтується в джерелах інформації і каналів доступу до них. Постійне ознайомлення із новинками фахової літератури сприяє професійному його зростанню. У співпраці з учителями він сприяє активному використанню мовленнєвих форм діяльності учнів, зокрема:

- усна форма – бесіди про прочитане, питання за змістом прочитаного;
- письмова – відгуки про книгу, власна творчість учня, спеціальні проекти, формування умінь публічного виступу;
- інтерактивна – вікторини, літературні ігри та конкурси.

Завідувач бібліотекою активізує навчання дітей щодо використання різних видів пошуку (в довідкових джерелах і відкритому навчальному інформаційному просторі Інтернету), зокрема: збір, обробка, аналіз інформації. При цьому необхідно дотримуватися норм інформаційного відбору та етики. Підвищення інформаційної культури особистості учня є чільним завданням шкільної бібліотеки, зокрема у руслі виконання головної мети школи – забезпечення реалізації права громадян на здобуття повної загальної середньої освіти, створення можливостей для їх інтелектуального розвитку, застосування набутих знань і навичок, формування здібної особистості з постійною потребою до самореалізації і самовдосконалення на основі загальнолюдських, національних та моральних цінностей.

Інформаційна культура передбачає формування інформаційної компетентності та виховання культури роботи з книгою (читацька культура), інформацією, бібліотечними ресурсами (бібліотечне орієнтування). Інформаційна компетентність – це система вмій і навичок, за допомогою яких особистість може сформувати власну потребу в інформації, здійснювати необхідний її пошук в традиційному або автоматизованому режимі в усій сукупності інформаційних ресурсів, вміння відбирати, оцінювати, зберігати і створювати якісно нову інформацію.

Змістове та оперативне інформаційне забезпечення вчителя та унів сприяє формуванню педагогічної майстерності вчителів і включає добір та рекомендацію фахової літератури, надання інформації про неї. Особливо важливим є функціонування бібліотечно-інформаційного центру як центру доступу до локальних та віддалених ресурсів. У зв'язку з цим робота бібліотеки в ЗОШ №15 здійснюється за такими напрямками:

- інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу;
- співпраця з інформаційно-методичним центром школи;
- надання інформаційної допомоги вчителям з питань удосконалення фахової майстерності та оволодіння організаційними механізмами впровадження змісту ДСЗСО;

– виховання інформаційної компетентності користувачів.

Бібліотека-лабораторія ЗОШ №15 м. Херсона має: функціональну зону абонементу; книгосховище для підручників; медіазону, оснащену трьома комп'ютерами (АРМ бібліотекаря та два користувацьких), принтером та сканером, DVD-комплексом (програвач тателевізор). Бібліотека підключена до мережі Інтернет та має зону WIFI і за потреб може використовувати проєкційну техніку. Окрім друкованих видань, фонд бібліотеки поповнюється електронними документами на оптичних дисках – переважно ресурсами на допомогу реалізації шкільних навчальних програм. В індивідуальній роботі з користувачами застосовується диференційований підхід: з'ясовуються читацькі інтереси обдарованих учнів та учнів, схильних до правопорушень, проводяться індивідуальні консультації та бесіди із різними категоріями учнів, пропагується література шляхом проведення індивідуальних бесід з учнями.

Книжний фонд бібліотеки періодично оновлюється, завдяки альтернативного комплектування, що дає можливість модернізувати зміст її діяльності. Адже інформаційне суспільство потребує нового відношення до шкільної бібліотеки, нового погляду на неї як на джерело задоволення інформаційного «голоду». Інноватика перш за все концентрується у найважливіших аспектах діяльності бібліотеки. Тому цілком природною є робота бібліотеки над актуальними науково-методичними проблемами, зокрема «Теоретико – прикладні засади організаційних механізмів впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти», «Формування інформаційної компетентності учасників навчально-виховного процесу», спрямованої на впровадження ДСЗСО.

Бібліотека тісно співпрацює з педагогічним колективом, розвиває групові форми інформаційної роботи. Готує добірки матеріалів для проведення засідань педагогічної ради, семінарів, роботи творчих груп, шкільних методичних об'єднань вчителів-предметників та прагне своєчасно інформувати педагогів школи про нові досягнення педагогічної, психологічної науки, про методичні нововведення, готує огляд літератури для засідань педагогічної ради,

методичних об'єднань; практикує й індивідуальне інформування вчителів за темами, над якими вони працюють. Значна частина інформаційних запитів виконується із залученням інтернет-ресурсів. Кількість інформації та її оновлення невпинно зростає. Тому для шкільної бібліотеки комп'ютери стали нагальною необхідністю для оперативного використання, виходу до Інтернету та зоною WIFI.

Щодо бібліотечного програмного забезпечення, то школа №15 м. Херсона має автоматизовану інформаційно-бібліотечну систему «МАРК-SQL», яка відповідає усім міжнародним вимогам. Вже майже десять років бібліотека використовує електронні ресурси в обслуговуванні користувачів бібліотеки-лабораторії, доступ до Інтернету як бібліотечну послугу.

В умовах реалізації змісту ДСЗПО та підготовки до впровадження ДСЗСО на керівників загальноосвітніх навчальних закладів, вчителів покладаються надзвичайно складні та відповідальні функціонально-професійні обов'язки. Тому центральною ланкою їх діяльності є навчально-виховний процес і його результативність, яка об'єктивно асоціюється з ефективністю добору та використання організаційних механізмів впровадження змісту ДСЗСО вчителем як головним суб'єктом цього процесу.

Сприяння шкільної бібліотеки функціонуванню всіх підрозділів ЗНЗ та діяльності членів колективу, залежно від особливостей їхніх функціональних обов'язків, мають можливість активно включитися в процес підготовки та фактичної реалізації змісту ДСЗСО (Ісаєнко О. [8], Олефір С.В.[9], Положення про бібл.ЗНЗ МОН України [10]).

2.3. Принципи добору та реалізації організаційних механізмів впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти

Навчальний процес – це цілісний двоєдиний процес педагогічної діяльності вчителя (викладання) та навчальної діяльності учнів (учіння), який спрямований на досягнення поставлених навчально-виховних завдань; це

цілеспрямований процес організації і стимулювання активної навчально-пізнавальної діяльності учнів щодо опанування наукових знань, умінь і навичок, розвитку творчих здібностей, світогляду та морально-етичних поглядів і переконань [11,с.34]. У навчальному процесі реалізується зміст освіти на засадах науково обґрунтованих принципів. При цьому слід виходити з того, що *«принцип»* – це основне положення, керівна ідея, правило поведінки, діяльності, на основі якого здійснюється процес навчання [12,с.563]. Принципи відображають загальні вимоги до змісту та організації процесу навчання і певною мірою закладені у змісті навчального матеріалу. Водночас залежно від потреби той чи інший принцип може реалізуватися у процесі навчання більш інтенсивно за рахунок раціонального добору чи розробки навчального матеріалу та організаційних механізмів його реалізації. У педагогічній літературі висвітлюються різні класифікації принципів навчання. Їх обґрунтування та тлумачення зумовлене зміною парадигм освіти і навчання підростаючого покоління на тому чи іншому етапі розвитку суспільства, умов функціонування та розвитку системи освіти, проблем і перспектив наукових досліджень, потреб і вимог практики.

В основу класифікацій принципів реалізації змісту освіти вченими покладено ті ідеї та наукові підходи, які стали предметом їх дослідження. Зокрема Ю. К. Бабанський класифікацію принципів здійснив на основі ідеї оптимізації навчально-виховного процесу [13]. В. О. Онищук і В. Ф. Паламарчук за основу класифікації принципів навчання взяли ідею забезпечення єдності освітньої, виховної та розвивальної функцій навчання, а саме: принцип виховального навчання, розвивального навчання, науковості, зв'язку теорії з практикою, навчання з життям; наочності, доступності, систематичності і послідовності, самостійності й активності учнів у навчанні, цілеспрямованості та мотивації, індивідуального підходу до учнів, оптимізації навчального процесу [11,с.42-54]. У науці та в практичній діяльності ЗНЗ широко використовуються й інші класифікації принципів навчання (М. М. Скаткіна, В.В. Краєвського [14], І. Ф. Харламова [15] та ін.).

Визнаючи позитивний статус існуючих класифікацій принципів навчання, ми запропонували авторську, як більш раціональну для розкриття специфіки організаційних механізмів впровадження ДСЗСО – це: принцип науковості і доступності навчання; проблемності; наочності; активності та свідомості учнів у процесі навчання; систематичності і послідовності; зв'язку теорії з практикою, навчання з життям; врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів у процесі навчання; єдності освітньої, розвивальної і виховної функцій навчання [16,с.237-248].

Слід звернути увагу на те, що не всі принципи навчання реалізуються на уроці скопом. Зазвичай, виділяються один-два – домінуючі. Вибір і ступінь їх реалізації об'єктивно зумовлюються метою, завданнями та змістом навчального матеріалу, який вивчатиметься на уроці. Тому вчителю необхідно знати характерні ознаки принципів навчання та механізми їх реалізації. При підготовці до уроку слід проаналізувати навчальний матеріал і з'ясувати ступінь вираженості в ньому того чи іншого принципу навчання. В разі необхідності слід добирати навчальний матеріал з метою більш повної та ефективної реалізації на уроці того чи іншого принципу. Розглянемо сутність принципів навчання і механізми їх реалізації на уроці.

Принцип науковості навчання базується на закономірності зв'язку науки та змісту навчального предмета. Він передбачає включення в зміст навчання об'єктивних наукових фактів, понять, законів та закономірностей, теорій відповідних галузей науки, розкриття їх з позицій сучасного рівня науково-технічного прогресу. Реалізується вчителем у конкретній навчальній ситуації з урахуванням вікових та індивідуально-пізнавальних можливостей учнів, рівня їх інтелектуального розвитку.

Механізми реалізації принципу науковості навчання: аналіз програмного матеріалу і виявлення його наукового потенціалу; в разі необхідності посилити науковий рівень навчального матеріалу за рахунок добору інформації із додаткових джерел чи самостійної розробки; забезпечити діалектичний підхід до вивчення явищ, процесів довколишньої дійсності, законів природи і

розвитку суспільства; засобом змісту навчального матеріалу формувати в учнів науковий світогляд, озброювати їх методами наукового пізнання і науково-пошукової діяльності; інтегрувати наукові знання в процесі навчання; розкривати сутність та хибність антинаукових теорій, течій, ідей тощо, формувати критичне ставлення учнів до псевдонауки.

Принцип доступності навчання передбачає добір комплексу механізмів реалізації змісту і методів навчання з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів. Його реалізація зумовлює необхідність окреслення вчителем навчального матеріалу, оптимального за обсягом, складністю і трудністю з урахуванням здібностей, інтересів та нахилів, рівнів навчальних досягнень учнів. Доступність навчання жодною мірою не означає зниження його наукового рівня. Вдалий добір механізмів реалізації цього принципу забезпечує оптимальність поєднання науковості та посильної трудності змісту, методів і засобів навчання, форм організації навчальної діяльності учнів. Сфера доступності навчання може розширюватися чи звужуватися залежно від рівня навчальної підготовленості учнів. У забезпеченні доступності навчання важливу роль відіграє чіткість та логічність викладу навчального матеріалу, ясність думки, правильність і емоційність мови, використання цікавих фактів, прикладів, ілюстративного матеріалу, розкриття зв'язку теоретичних знань з практичною діяльністю. Доступність навчання не допускає його спрощення, зниження темпу і ритму навчальної діяльності учнів.

Механізми реалізації принципу доступності навчання –це: окреслення навчального матеріалу, доступного для сприймання і засвоєння учнями з урахуванням їх вікових та індивідуальних особливостей; раціональність і доступність форм, методів і засобів навчання; підготовка диференційованого навчального матеріалу з метою усунення прогалин у знаннях учнів і способах діяльності з метою переводу їх на більш високі рівні засвоєння (із зони актуального в зону потенційного розвитку); відповідність загального темпу просування учнів у навчанні та індивідуальної швидкості просування в учінні окремих учнів; доступність і оптимальність змісту та обсягу домашнього

завдання.

Принцип наглядності навчання спирається на діалектико-матеріалістичну теорію пізнання, суть якої полягає у сходженні від живого споглядання до абстрактного мислення, а від нього до практики. Реалізація принципу наочності забезпечує єдність чуттєвого і раціонального, конкретного і абстрактного, емпіричного і теоретичного. У навчально-виховному процесі цей зв'язок здійснюється шляхом оптимального використання комплексу *засобів* наочності. Наочність – це спеціально організоване в ході навчальної діяльності використання вчителем реальних об'єктів дійсності чи їх зображень. Правильне використання різних видів наочних посібників сприяє формуванню в учнів наукових понять, явищ, процесів, законів, закономірностей тощо; розвитку пізнавальних інтересів, мобілізації їх активності та розвитку творчості. На уроці важливо забезпечити раціональне поєднання різних *засобів* наочності, що діють на аналізатори дитини і забезпечують якість сприймання і засвоєння навчального матеріалу.

Механізми реалізації принципу наочності навчання – це: раціональний добір комплексу засобів наочності (технічні засоби навчання, таблиці, графіки, схеми, малюнки, транспаранти, комп'ютер) і використання їх на уроці з метою оптимального розвитку слухових, зорових, тактильних та інших відчуттів учнів; концентрації уваги учнів на основному, істотному в навчальному матеріалі; формування і розвиток засобами наочності конкретного та образного мислення в учнів у процесі навчання; забезпечення раціонального поєднання в процесі навчання різних засобів наочності (натуральні об'єкти, образотворчі, схематичні, аудіовізуальні засоби тощо); забезпечення педагогічно доцільного поєднання слова вчителя і наочності.

Принцип проблемності навчання та його реалізація сприяє активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів, формуванню їх творчих здібностей. Проблемне навчання – це особливий тип навчання, характерною ознакою якого є його розвивальна, стосовно творчих здібностей учнів, функція. Проблемність навчання за своєю сутністю є принципом розвивального навчання, який забезпечує конвергентність процесів учіння та наукового пізнання. Принцип

проблемності навчання зумовлює необхідність постановки перед учнями пізнавальних проблем та завдань, створення проблемних ситуацій, які спонукають їх до пошуково-пізнавальної діяльності, у процесі якої формується їх самостійність щодо бачення проблеми, розуміння її сутності, мети і завдань вирішення, неординарних шляхів розв'язання. Правильна постановка проблемного питання, на думку І. Ф. Харламова, виводить учнів за межі набутих знань, тобто створює суперечність між знаннями і незнаннями, що підвищує інтерес до проблеми. Автор зазначає: «В принципі з постановки пізнавальних питань, завдань і проблем повинно починатися вивчення будь-якого нового матеріалу» [15,с.182]. Реалізація принципу проблемності навчання сприяє розвитку мислення учнів, яке, зазвичай, починається з проблеми чи питання, з подиву чи нерозуміння, з суперечності. Проблемною ситуацією прогнозується залучення особистості до розумових процесів.

Механізми реалізації принципу проблемності навчання такі: визначення тем програмного матеріалу, які доцільно реалізувати проблемним способом; виділення тієї частини, блоку, дози навчального матеріалу, на основі яких будуть поставлені проблемні питання; створення проблемної ситуації в процесі вивчення нового матеріалу; здійснення педагогічного керівництва процесом розв'язання поставленої проблеми, тобто управління пошуково-пізнавальною діяльністю учнів; дотримання послідовності етапів проблемного навчання як творчого процесу (постановка проблемних завдань, сприймання і усвідомлення проблеми учнями, власне рішення проблеми з використанням неординарних способів); добір і реалізація раціональних механізмів організації пошуково-пізнавальної діяльності учнів у процесі розв'язання проблеми.

Принцип самостійності і активності учнів у процесі навчання реалізується за умови оптимального прояву учнями пізнавальної і творчої активності в процесі засвоєння знань, вироблення умінь та навичок, застосування їх у практичній діяльності [11,с.50]. Самостійність і активність учнів значною мірою формуються в процесі виконання ними самостійної навчальної роботи, головною метою якої є розвиток їх пізнавальних сил,

здібностей, ініціативи, творчості. Під активністю особистості слід розуміти, перш за все, творчу продуктивну діяльність, спрямовану на розв'язання проблемних завдань та яка проявляється у самостійному мисленні. Virізняють чотири рівні самостійної продуктивної діяльності учнів: перший – копіювальні дії учнів за заданим зразком; другий – репродуктивна діяльність, спрямована на відтворення інформації про різні властивості об'єкту вивчення; третій – продуктивна діяльність самостійного застосування набутих знань для розв'язання навчальних завдань; четвертий – перенесення знань на розв'язання навчальних завдань в абсолютно нових ситуаціях. Відповідно до рівнів сформованості умінь і навичок самостійної роботи учнів виділяються чотири її типи: репродуктивна, реконструктивно-варіативна, евристична і творча. Самостійність та активність учнів є передумовою самоосвіти та самовдосконалення. Одна із важливих проблем перебудови школи – інтенсифікація навчальної роботи, пов'язана, перш за все, з рівнем активності мислення і самостійності суджень, логікою аргументації тих чи інших положень, оцінкою і узагальненням вивчених фактів, явищ, процесів.

Механізми реалізації принципу самостійності і активності учнів у процесі навчання – це: посилення соціально-педагогічної мотивації учіння та набуття освіти учнями; раціональний добір змісту, методів, засобів навчання та форм організації самостійної навчально-пізнавальної діяльності учнів; максимальне залучення учнів на уроці до різних видів самостійної діяльності щодо опанування і застосування знань, умінь та навичок; формування в учнів умінь окреслювати проблему, осмислювати її сутність, розробляти гіпотези та знаходити раціональні шляхи її розв'язання; озброєння учнів навичками самостійного пошуку інформації, її обробки та аналізу, використання в практичній діяльності; формування в учнів стійкої потреби у самоосвіті та оволодінні способами її набуття.

Принцип систематичності та послідовності навчання передбачає формування знань, умінь та навичок учнів таким чином, щоб нові знання спиралися на раніше засвоєні і в свою чергу стали фундаментом для засвоєння

наступних. Систематичність навчання означає: а) послідовно побудований на логіці науки і обумовлений віковими особливостями учнів виклад змісту навчального матеріалу; б) планомірний порядок навчання, де кожний етап спільної діяльності вчителя та учнів базується на попередніх етапах і відкриває шлях до подальшого руху вперед [11,с.49]. Реалізація принципу систематичності й послідовності навчання забезпечується відповідним комплексом змісту, методів і засобів навчання. Цей принцип передбачає викладання навчального матеріалу у логічній послідовності, в системі нарощування трудності та складності знань, способів діяльності.

Механізми реалізації принципу систематичності та послідовності навчання: формування знань, умінь і навичок учнів у логічній послідовності (кожен елемент навчального матеріалу логічно пов'язується з іншими, наступне спирається на попереднє, є базою для засвоєння нового, забезпечує послідовність розвитку мислення, пізнавальних сил та потенційних можливостей учнів); дотримання логічних зв'язків між формами і методами навчання; вироблення навичок раціонального планування навчальної діяльності (побудова логічно струнких планів відповідей, написання творів, виконання лабораторних робіт, прогнозування); систематизація і узагальнення способів діяльності (формування в учнів розумових прийомів порівняння, систематизації, узагальнення і абстрагування); координування діяльності учнів відповідно до вимог та дій учителів різних навчальних предметів; виявлення та реалізація міжпредметних і внутрішньопредметних зв'язків у процесі навчання; здійснення моніторингу навчальних досягнень учнів.

Принцип урахування індивідуальних особливостей учнів у процесі навчання потребує створення умов для активної та організованої роботи всіх учнів, разом з тим для індивідуального підходу до кожного учня зокрема з метою забезпечення успішного навчання і розвитку їх потенційних можливостей. Успішна реалізація цього принципу забезпечується знаннями вчителя психофізіологічних особливостей учнів, рівнів їх навчальної підготовленості та стану фізичного здоров'я. Індивідуальний підхід більш

ефективно здійснюється через систему диференційованих завдань, розрахованих на різні рівні навчальної підготовленості учнів, темпу й ритму їх праці. У результаті реалізації даного принципу ліквідуються прогалини в знаннях, уміннях та навичках учнів, поглиблюється та розширюється діапазон знань окремих учнів з того чи іншого навчального предмета. «Індивідуальний підхід стимулює реалізацію позитивних потенцій школяра і це благотворно впливає як на навчальну діяльність, так і на наступну участь у суспільно необхідній праці», – пише К. І. Гуревич [17, с.73]. Реалізація цього принципу у процесі навчання забезпечує активне включення учнів у пізнавальний процес, що допомагає їм наблизитися до розуміння своїх особливостей і використання особистісного феномену у творчій навчально-пізнавальній діяльності.

Механізми реалізації принципу врахування індивідуальних особливостей учнів у навчанні – це: знання і врахування в процесі навчання психофізіологічних вікових та індивідуальних особливостей учнів; диференційований відбір змісту, методів і засобів навчання, форм організації навчальної діяльності учнів; стимулювання самостійної індивідуальної навчальної діяльності учнів; здійснення професійної орієнтації учнів на уроці з урахуванням їх інтересів, нахилів, здібностей; організація навчального процесу з максимальним залученням учнів до участі в ньому (з урахуванням їх індивідуальних можливостей і бажання); виявлення творчого потенціалу учнів і забезпечення умов для його реалізації в навчальній діяльності; використання індивідуального підходу до оцінки знань, умінь та навичок учнів.

Принцип усвідомлення і міцності засвоєння знань, умінь та навичок учнів спрямований на забезпечення їх загальноосвітньої компетентності, розвитку пізнавальних здібностей; передбачає необхідність усвідомленого і міцного засвоєння учнями основного, істотного у навчальному матеріалі, розвитку творчого мислення. «Принцип міцності в сучасному розумінні має бути пов'язаний з принципом свідомості: запам'ятовувати учень повинен свідомо засвоєне, добре осмислене» [15,с.76]. Принцип усвідомленого навчання – це не тільки забезпечення системи правильних логічних операцій, а й формування

відповідального ставлення учнів до навчання, розуміння значення знань для життя людини і суспільства. Міцність і усвідомленість результатів навчання – це наслідки забезпечення єдності освітньої, виховної та розвивальної функцій навчання. Результативність навчання характеризується високим рівнем навчальних досягнень учнів, сформованості їхніх ідейно-моральних переконань, навичок навчально-пізнавальної діяльності, суспільно-ціннісної поведінки. Цей принцип орієнтує також на практичну спрямованість навчання, забезпечення дієвості знань, умінь та навичок учнів.

Механізми реалізації принципу свідомості та міцності засвоєння знань, умінь та навичок учнів спрямовані на: формування в учнів діалектичного розуміння навколишнього світу; розкриття значущості та можливості використання набутих знань, умінь і навичок учнів як інструменту самопізнання; озброєння учнів способами систематизації і узагальнення знань, умінь та навичок; забезпечення засвоєння учнями основного, істотного у змісті навчального матеріалу; виявлення й усунення прогалин у знаннях учнів; озброєння учнів раціональними методами і засобами учіння; формування в учнів умінь та навичок самореалізації, самоосвіти, самовдосконалення; виявлення і розкриття сутності причинно-наслідкових зв'язків у явищах, процесах, об'єктах вивчення; забезпечення єдності знань і переконань, слова і дії, свідомості та поведінки учнів.

Принцип зв'язку теорії з практикою, навчання з життям спирається на методологічні положення про єдність теорії і практики, зумовленість навчання суспільними процесами. Його реалізація в процесі навчання забезпечує розкриття прикладного аспекту основ наук, практичної значущості вивчення навчальних предметів, формування соціальної орієнтації підростаючого покоління в нових політичних, економічних та соціальних умовах. Реалізація даного принципу в навчальному процесі передбачає використання краснавчального матеріалу, який дозволяє розкрити соціально-економічний та освітньо-культурний потенціал регіону, мікрорайону школи, перспективу їх розвитку. Ознайомлення учнів зі специфікою господарювання в регіоні сприяє

підвищенню ефективності профорієнтаційної роботи. Головний мотив цього принципу – роз'яснення практичної значущості теоретичних знань для творчої праці людини, організації практичної діяльності учнів. Забезпечення зв'язку навчання з життям, теорії з практикою сприяє поєднанню вивчення основ наук з різними видами праці (навчальною, виробничою, суспільною, побутовою); актуалізації вивчення і засвоєння знань, умінь та навичок учнів, їх життєвого досвіду й використання його у навчальній діяльності. Реалізація цього принципу забезпечує перетворення знань учнів у переконання, намірів у вчинки. Використання теоретичних знань у процесі виконання практичних завдань переконує учнів в істинності засвоєного навчального матеріалу і формує в них уміння застосовувати їх на практиці.

Реалізації принципу зв'язку теорії з практикою передбачає активне залучення учнів до соціально значущої виробничої праці на підприємствах, установах, у сільськогосподарському виробництві; до суспільно-політичного життя держави, регіону, району; до процесів розв'язання соціально-економічних, екологічних, культурно-просвітницьких проблем; проблем освіти, навчання, виховання та розвитку особистості.

Механізми реалізації принципу зв'язку теорії з практикою, навчання з життям – це: розкриття в процесі навчання об'єктивних законів і закономірностей розвитку суспільства; ідеї та стратегії розбудови нашої країни; ролі науки у підвищенні культурно-освітнього рівня населення; створення матеріально-технічної бази в країні; формування нового мислення, нових суспільних відносин; ознайомлення учнів з основами сучасного виробництва, соціально-економічними перетвореннями в нашій країні і за рубежом на основі достовірних наукових даних і поточної інформації; розкриття шляхів підвищення продуктивності праці виробничників, працівників культури і науки; озброєння учнів трудовими навичками та вміннями; розкриття сутності та специфіки суспільно-політичних і соціально-економічних процесів, що відбуваються в нашій країні й у світі на даному етапі розвитку цивілізації; інформування учнів про стан економічних і правових відносин між різними

країнами світу; використання в навчально-виховному процесі даних засобів масової інформації (теле-радіо-передач, періодичної літератури і преси, кіно, краєзнавчого матеріалу, інтернет інформаційної мережі); висвітлення позитивного досвіду роботи трудових колективів та окремих працівників регіону, міста, району, мікрорайону школи.

Принцип єдності освітньої, виховної та розвивальної функцій навчання забезпечує умови для оптимальної реалізації та самореалізації інтелектуального потенціалу особистості, всебічного її виховання і розвитку. Вихована і розвинена особистість поєднує в собі риси загальнолюдської моралі, фізичну досконалість, виявляє соціальну та громадську активність. Єдність навчання, виховання і розвитку особистості науково обґрунтована та перевірена практикою. Залежно від змісту і характеру викладання навчального матеріалу результати виховного впливу на учнів можуть бути позитивними, негативними, нейтральними. Кожен учитель ставить завдання оптимально використати зміст, форми, методи і засоби навчання з метою забезпечення позитивного виховного впливу на учнів, формування в них моральних якостей, почуття патріотизму й інтернаціоналізму. Розвивальне навчання спрямоване на забезпечення всебічного розвитку учнів з урахуванням їх вікових та індивідуальних особливостей, оптимального розвитку пізнавальних психічних процесів і особистісних утворень (здібностей, інтересів, вольових якостей). «Прагнення людини до всебічності – об'єктивна, закономірна потреба його розвитку» – пише Е. І. Монозон [18,с.5-6]. Ефективність розвитку учнів у процесі навчання забезпечується чіткою постановкою розвивальної мети та завдань, раціональним використанням розвивального потенціалу навчального матеріалу, вибором та реалізацією форм, методів і засобів навчання, що сприяють загальному розвитку учнів, їх здібностей та нахилів. *Механізми* реалізації принципу єдності освітньої, виховної та розвивальної функцій навчання – це аналіз програмного матеріалу з метою виявлення його освітнього, виховного, розвивального потенціалів; раціональність постановки освітньої, виховної та розвивальної цілей навчання на уроці з урахуванням специфіки навчального

предмета, теми уроку, особливостей учнів класу; добір (розробка) дидактичного матеріалу, реалізація якого забезпечить оптимальне досягнення триєдиної мети і завдань уроку; добір і використання на уроці ефективних методів, засобів та форм організації навчання; формування способів розумової діяльності учнів; розвиток образного, логічного, абстрактного і конкретного мислення в учнів у процесі навчання; поєднання факторів інтенсифікації та оптимізації навчання; розвиток творчих здібностей учнів; забезпечення позитивного виховного впливу особистості вчителя на учнів як взірця інтелігентної людини. Внаслідок дослідження окресленого аспекту проблеми розроблено параметри оцінювання ефективності організаційних механізмів реалізації принципів впровадження змісту ДСЗСО(табл.2.5). Таблиця 2.5

Технологічна карта

оцінювання ефективності організаційних механізмів реалізації принципів впровадження змісту ДСЗСО

Дата ..... Клас ..... Предмет..... Учитель.....

Мета: визначення ефективності принципів впровадження змісту ДСЗСО.....

Тема уроку.....

Мета уроку.....

Обладнання уроку.....

Етапи та зміст уроку	Проміжні цілі	Параметри оцінки ефективності організаційних механізмів реалізації принципів впровадження ДСЗСО				Оцінка ефективності принципів реалізації організаційних механізмів на уроці
		Реалізація комплексу принципів навчання	Принцип-домінанта і способи його реалізації	Відповідність принципів навчання змісту дидактичного матеріалу	Оптимальність способів реалізації принципів навчання	
1		3	4	5	6	7

2.4. Пріоритетні організаційні механізми впровадження змісту ДСЗСО суб'єктами навчального процесу

Науково-технічний прогрес світової науки й практики, принципово нові

суспільно-політичні та соціально-економічні умови розвитку України як суверенної держави, яка орієнтується на європейський курс розвитку, зумовлюють необхідність розбудови професійно-освітнього простору країни. За цих умов особливо важливого значення набуває забезпечення якісного функціонування та розвитку неперервної загальної середньої освіти в умовах переходу на 11-річний термін навчання. Незаперечним є той факт, що зміни умов розвитку системи освіти в країні суттєво впливають на парадигми освіти, визначення траєкторії її подальшого розвитку, організаційні механізми раціонального управління цим процесом.

Формування суспільства знань країни зумовлює необхідність розроблення теоретико-методологічних засад організаційних механізмів управління впровадженням Державного стандарту загальної середньої освіти всіма ланками ієрархічного ланцюга: державного управління, управління навчальним закладом, управління суб'єктами навчального процесу. Наразі йдеться про реалізацію пріоритетних організаційних механізмів управління процесом впровадження ДСЗСО, які визнані респондентами дослідження – це: *методи, засоби, форми* (складають 57% від загальної кількості означених).

Розглянемо особливості кожної із них, умови їх реалізації, критерії та технології оцінювання ефективності.

Метод як один із пріоритетних організаційних механізмів впровадження ДСЗСО та аналіз ефективності його реалізації суб'єктами навчального процесу.

Якість упровадження ДСЗСО значною мірою залежить від добору і використання методів педагогічної діяльності вчителя та навчально-пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання. У педагогічній літературі поняття «метод» тлумачиться як спосіб досягнення певної дидактичної мети. Метод – це поліструктурне дидактичне явище. На думку В. О. Онищука, «До структури методів входять, як складові, дидактичні елементи, прийоми навчання, прийоми розумової діяльності, мотивації творчого підходу (в тому числі елементи проблемно-пошукової та конструктивної діяльності), а також

моделювання, системно-структурний підхід» [11,с.175-181]. Структура методів навчання залежить від мети, змісту навчального матеріалу, методичного апарату. Метод навчання Л. Я. Лернер розглядає як систему цілеспрямованих дій учителя, що організують пізнавальну і практичну діяльність учнів, забезпечують засвоєння ними змісту освіти і завдяки цьому досягають мети навчання [19,с.187]. Компоненти методу навчання: цілі (вчителя і учнів); діяльність (учителя і учнів); засоби (вчителя і учнів); суб'єкт і об'єкт (учитель – учень), який змінюється в процесі власної діяльності під впливом учителя та в процесі власної перетворювальної діяльності; результат, який відповідає поставленій меті. Основою класифікації методів навчання (за Л. Я. Лернером) є характер пізнавальної діяльності учнів, обумовленої змістом освіти. Відповідно до цієї концепції автором виділено пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, проблемне викладання, евристичний, дослідницький методи навчання. Класифікацію методів навчання залежно від дидактичної мети, змісту і виду (характеру) взаємодії вчителя і учнів подає М. І. Махмутов – це: загальні методи навчання (монологічний, діалогічний, ілюстративний, евристичний, дослідницький, алгоритмічний, програмований); методи викладання (інформаційно-узагальнювальний, пояснювальний, стимулювальний, спонукальний, інструктивний); методи учіння (виконавчий, репродуктивний, частково-пошуковий, пошуковий, практичний) [20, с.40-41]. Ю. К. Бабанський розглядає три групи методів на основі цілісного підходу до процесу навчання:

- методи організації здійснення навчально-пізнавальної діяльності;
- методи стимулювання навчально-пізнавальної діяльності;
- методи контролю ефективності навчально-пізнавальної діяльності

[13,с.127].

З позицій сучасних вимог до навчального процесу подає класифікацію і модель загальних методів навчання В. І. Бондар. До них автор відносить: пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, методи проблемного викладання, частково-пошукові, дослідницькі. У кожну групу методів навчання включаються такі підсистеми методів як словесні, наочні, практичні (за

характером джерела інформації), кожна з яких включає індуктивні, дедуктивні, традиційні методи (за логікою засвоєння) [21, с.93-103]. Важливим є алгоритм добору методів навчання, розроблений В. Ф. Паламарчук. Автор підкреслює: «У практиці викладацької діяльності спостерігається одноманітність методів і прийомів роботи, вибір стереотипних рішень, невміння визначати домінуючий метод і підпорядковувати йому способи діяльності» [11, с. 200 – 206]. Тому першим кроком учителя при доборі методів навчання, на думку автора, є визначення стратегії добору, а також класифікації методів. При цьому на добір методів впливають: зміст навчального матеріалу, характер зв'язків елементів навчального матеріалу, мета і завдання конкретного уроку, фактор часу, реальні навчальні можливості учнів (працездатність, фізичний стан, вихованість, навчальна підготовленість тощо), рівень майстерності вчителя. Залежно від специфіки навчального предмета варіюється добір і використання методів навчання. З огляду на це корисними для працівників загальноосвітніх навчальних закладів може бути збірник статей за редакцією М. І. Кудряшова «Методи обучения в современной школе». У змісті цього збірника чітко простежуються особливості методів навчання зв'язної мови [22].

Фундаментальне дослідження проблеми класифікації методів навчання здійснено А. М. Алексюком. Автор зазначає, що низка вчених виділяють (залежно від логічного шляху навчальної роботи) такі методи: аналітичний, синтетичний, аналітико-синтетичний, індуктивний, дедуктивний, порівняння (Н.І.Казанський, С. Назарова); аналітико-індуктивний, синтетично-дедуктивний (А. М. Сохор); аналогія як метод навчання (С. П. Бондар); узагальнення і абстрагування (М. М. Алексєєв). Водночас А. М. Алексюк надає важливого значення психологічній стороні методу навчання. З цього приводу він пише: «Найстрункніший логічний виклад навчального матеріалу може бути педагогічно неефективним, якщо нехтується психічна сторона методу» [23, с. 65]. Окрім того ним класифікуються методи навчання на основі джерела знань учнів (словесні, наочні, практичні), різновиди або форми прояву методів навчання. Польський дидакт В. Оконь розрізняє: методи засвоєння знань, що

ґрунтуються основним чином на пізнавальній активності репродуктивного характеру; методи самостійного оволодіння знаннями, оцінні (експонуючі) методи; методи реалізації творчих задач; проблемні методи, що базуються на творчій пізнавальній активності в ході рішення проблеми; методи з домінацією емоційно-художньої активності; практичні методи, що характеризуються перевагою практично-технічної діяльності, яка змінює довколишній світ чи створює його нові форми [24]. В дидактиці існують різні критерії та підходи до класифікації методів навчання: за джерелом передачі й характером сприймання інформації – словесні, наочні та практичні (С. Петровський, Є. Голант); за дидактичними завданнями, які необхідно вирішувати на конкретному етапі навчання – методи оволодіння знаннями, формування умінь і навичок, застосування знань, умінь (М. Данилов, Б. Єсіпов); за характером пізнавальної діяльності – пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемні, частково-пошукові, дослідницькі (М. Скаткін, І. Лернер).

Важливою умовою підвищення ефективності реалізації змісту навчання є раціональний добір комплексу педагогічно доцільних методів навчання. Для цього необхідно знати критерії добору методів навчання: відповідність меті та завданням навчання, змісту навчального матеріалу, принципам навчання; навчальним особливостям учнів, умовам та часу, відведеного на навчання; можливостям учителя (теоретична і практична підготовка, особистісні якості, творчий потенціал, педагогічна майстерність). Пропонується карта оцінювання ефективності використання методів як пріоритетних організаційних механізмів упровадження змісту ДСЗСО (табл.2.6).

б) Засоби навчання як пріоритетні різновиди організаційних механізмів впровадження змісту ДСЗСО.

У комплексі та педагогічній гармонії з методами використовуються у

Таблиця 2.6

Технологічна карта

аналізу ефективності методів навчання як організаційних механізмів впровадження ДСЗСО

Дата ..... Клас ..... Предмет..... Учитель.....

Мета: визначення рівня ефективності реалізації методів як пріоритетних механізмів.

впровадження ДСЗСО.....
 Тема уроку.....
 Мета уроку.....
 Обладнання уроку.....

Етап и та зміст уроку	Проміжні цілі	Параметри оцінювання методів навчання як пріоритетних механізмів впровадження ДСЗСО																	Оцінка ефективності використання методів навчання на уроці
		Загальні методи:							Методи викладання:					Методи учіння:					
		монологічний	діалогічний	демонстраційний	євристичний	дослідницький	алгоритмічний	програмований	інформаційно- узагальнювальний	пояснювальний	стимулюючий	збуджуючий	інструктивний	алгоритмічний	репродуктивний	частково-пошуковий	пошуковий	практичний	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20

навчальному процесі *засоби навчання як знаряддя* праці вчителя та учнів, що сприяють засвоєнню змісту освіти, розвитку пізнавальних можливостей і здібностей. У сучасних ЗНЗ широко використовуються такі засоби навчання: об'єкти довколишнього середовища, діючі моделі, макети і муляжі, прилади і пристрої для навчальних експериментів, графічні і технічні засоби навчання, підручники, навчальні посібники, пристрої для контролю знань і умінь учнів, комп'ютери [25,с.251-252]. Добір засобів навчання залежить від змісту навчального матеріалу, мети і завдань, видів діяльності вчителя та учнів на уроці.

Під керівництвом учителя за допомогою засобів навчання учень пізнає довколишній світ, засвоює закони, закономірності, теорії та концепції певної науки, набуває практичних навичок та вмінь. Учитель з їх допомогою організує навчально-пізнавальну діяльність учнів, контролює та оцінює її результативність, здійснює корекцію; забезпечує можливість чуттєвого сприймання учнями об'єктів та явищ, що вивчаються. При цьому засоби навчання використовуються як на стадії конкретного й абстрактного мислення, так

і на стадії практичного застосування учнями знань. Нині у процесі навчання широко використовуються технічні засоби навчання, зокрема комп'ютери та аудіовізуальні засоби. Це сприяє розвитку пізнавальних здібностей учнів, доступності вивчення і засвоєння навчального матеріалу, який без перерахованих засобів навчання важко засвоюється. Раціональне використання технічних засобів навчання сприяє інтенсифікації праці вчителя та учнів, підвищенню темпо-ритму навчальної діяльності, ефективності самостійної роботи учнів на уроці.

Слід особливо наголосити на педагогічній доцільності та ефективності використання в навчальному процесі комп'ютера. Комп'ютеризація навчального процесу – одне із важливих завдань перебудови школи, переводу її на якісно новий ступінь розвитку. Головною метою інформатизації загальноосвітніх навчальних закладів є підготовка підростаючого покоління до повноцінної плідної життєдіяльності в інформаційному суспільстві; підвищення якості, доступності та ефективності освіти [26,с.9-10]. Все це покладає на вчителя відповідальність не тільки за підготовку учнів до оволодіння комп'ютером на рівні користувача, але й методикою розробки комп'ютерних програм, розробку програмованих підручників, дидактичних матеріалів тощо. Алгоритмізація навчально-виховного процесу передбачає використання нових інформаційних технологій навчання, які вносять суттєві зміни в діяльність учнів. Для учнів розширюється діапазон пошуку шляхів розв'язання навчальних задач (особливо при використанні імітаційних та моделюючих навчальних програм); можливість отримання необхідної інформації без допомоги вчителя; доступ до найрізноманітніших шляхів творчого пошуку; учні позбавляються страху зробити помилку, тому що за допомогою комп'ютера вона буде виправленою і за будь-яких умов розв'язання навчального завдання буде доведене до логічного кінця.

З метою раціонального добору засобів навчання вчителю необхідно узгодити їх зі змістом навчального матеріалу, метою їх використання; відібрати із фонду посібників ті, які є найбільш доцільними для досягнення

поставлених цілей і завдань навчання; продумати технологію їх використання.

У процесі використання засобів навчання слід з'ясувати педагогічну доцільність і ефективність їх раціонального добору (об'єктів довкілля; діючих моделей; макетів і муляжів; приладів та пристроїв для навчальних експериментів; графічних і технічних засобів навчання; підручників та навчальних посібників; пристроїв контролю знань і вмінь учнів, комп'ютера тощо). Ці параметри є основою оцінювання ефективності засобів навчання як організаційних механізмів реалізації змісту ДСЗСО (табл.2.7).

Технологічна карта

Таблиця 2.7

оцінювання ефективності засобів навчання як організаційних механізмів реалізації ДСЗСО

Дата .....Клас .....Предмет.....Учитель.....

Мета відвідування уроку: визначення рівня ефективності реалізації засобів навчання

Тема уроку.....

Мета уроку.....

Обладнання уроку.....

Етапи та зміст уроку	Проміжні цілі	Параметри оцінювання ефективності засобів навчання як організаційних механізмів реалізації змісту ДСЗСО							Оцінка ефективності використання засобів навчання на уроці
		Об'єкти оточуючого середовища	Діючі моделі	Макети і муляжі	Прилади і пристрої для навчальних експериментів	Графічні та технічні засоби навчання	Підручники і навчальні посібники	Пристрої контролю знань і вмінь учнів комп'ютер	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

в) Форми організації навчання як механізми реалізації змісту ДСЗСО.

Форма (лат. forma) – це спосіб існування і вираження змісту, а також внутрішньої організації змісту [27,с.621]. Форма навчання являє собою побудову способів спілкування вчителя та учнів за встановленими порядком і режимом [28,с.223].Форма навчання охоплює систему елементів і зв'язків між ними (мету, зміст, методи і засоби роботи вчителя та учнів).

У науково-методичних працях вітчизняних і зарубіжних учених немає розбіжностей у визначенні форм навчання та їх класифікації. Переважна

більшість учених і практичних працівників визнає *фронтальні, групові, індивідуальні форми організації навчання*.

Фронтальна форма – це традиційний спосіб організації навчання, який забезпечує умови реалізації нової, однакової за змістом, інформації для всіх учнів класу одночасно. При цьому основні методи реалізації навчальної інформації вчителем є: розповідь, пояснення, ілюстрація, демонстрація тощо, завдяки чому здійснюється прямий, безпосередній вплив учителя на учнів, що збуджує у них думки, почуття, переживання, дії. При використанні фронтальної форми організації навчання вчителю доцільно створювати на уроці відповідні ситуації з метою забезпечення контакту з учнями, підвищення їх зацікавленості у вивченні нового матеріалу, підготувати відповідний дидактичний матеріал для фронтальної роботи. Використання фронтальної форми організації навчання є доцільним при проблемному, інформаційному та пояснювально-ілюстративному викладанні навчальної інформації.

Групова форма організації навчання учнів забезпечує умови для диференційованого навчання з урахуванням рівня підготовки, здібностей, нахилів та інтересів учнів. За цих умов учні класу тимчасово діляться на декілька груп чи ланок, кожна з яких отримує різні навчальні завдання і самостійно їх виконує. Вчитель, в разі необхідності, консультує окремих учнів, контролює, стимулює хід виконання завдання, здійснює корекцію його результатів. Групову діяльність учнів на уроці можна уявити як процес, що включає: попередню підготовку учнів до виконання групового завдання, постановку мети та завдань, інструктаж учителя, безпосереднє виконання навчального завдання учнями кожної групи, використання оптимальних способів його виконання, розподіл обов'язків між членами групи, спостереження та корекцію навчальної праці учнів окремих груп, організацію контролю та самоконтролю виконання навчального завдання і його результативності. Групова форма навчання сприяє: реалізації соціально-виховних цілей, підвищенню відповідальності за результати праці; привчає учнів підкорятися і надавати допомогу іншим, до партнерства; реалізації

пізнавальних цілей, підвищенню продуктивності праці учнів, розвитку їх пізнавальної активності та самостійності; розширенню межі міжособистісних стосунків і поліпшенню взаєморозуміння між учнями; об'єктивності оцінки та самооцінки учнями стану виконання навчальних завдань.

Індивідуальна форма організації навчання учнів на уроці забезпечує умови, за яких кожен учень в міру своїх фізичних та інтелектуальних сил, навчальних можливостей, здібностей, нахилів та інтересів, потреб оптимально задіяний у процесі навчання. При цьому кожен із них отримує конкретне завдання, яке він може виконати самостійно, незалежно від інших. Індивідуальні навчальні завдання – це: вправи, задачі, досліді, експеримент, вивчення теоретичного матеріалу, спостереження тощо. Індивідуальна діяльність учнів забезпечує формування їх активності, самостійності, дозволяє кожному з них працювати в посиленому для нього темпі, досягати поставленої мети, отримувати задоволення від результатів праці. Важливим елементом індивідуалізації навчання є здійснення педагогічного керівництва самостійною роботою учнів, надання їм диференційованої допомоги. Вона може проводитися з метою засвоєння нових знань, формування і закріплення умінь та навичок учнів, повторення вивченого матеріалу; контролю їх знань, умінь та навичок. Учителю необхідно визначити зміст та обсяг навчальних завдань для індивідуальної роботи учнів, її місце в структурі уроку, методи та засоби виконання, очікувані результати.

Класифікація форм організації навчання на уроці (фронтальна, групова, індивідуальна) певною мірою є умовною – у «чистому» вигляді, жорстко детермінованому, жодна з-поміж них успіху у навчанні не забезпечує. Успішна реалізація форм навчання залежить від: теми, мети, змісту навчального матеріалу, рівня підготовки учнів до сприймання та засвоєння навчального матеріалу.

Основні параметри оцінки ефективності реалізації форм впровадження змісту ДСЗСО – це: раціональність використання фронтальної, групової, індивідуальної форм залежно від змісту, мети, проміжних цілей та завдань

навчання; визначення з-поміж них – домінувальної; узгодженість реалізації форм, методів і засобів навчання. Ці параметри покладено в основу розробки технологічної карти аналізу та оцінювання ефективності *форм організації навчання* як пріоритетних організаційних механізмів реалізації змісту ДСЗСО (табл.2.8).

Таблиця 2.8

Карта оцінювання

ефективності форм як організаційних механізмів реалізації змісту ДСЗСО

Дата ..... Клас ..... Предмет..... Учитель.....

Мета: визначення рівня ефективності *форм* навчання як організаційних механізмів реалізації змісту ДСЗСО на уроці .....

Тема уроку.....

Мета уроку.....

Обладнання уроку.....

Етапи та зміст уроку	Проміжні цілі	Параметри оцінювання використання форм навчання як організаційних механізмів реалізації змісту ДСЗСО				Оцінка ефективн. використання форм організації навчання
		Фронтальна	Групова	Індивідуал.	Змішана	
1	2	3	4	5	6	7

2.5. Емпірико-аналітичне дослідження стану підготовки суб'єктів до впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти

Впровадження в практичну діяльність загальноосвітніх навчальних закладів ухвалених Державних стандартів загальної середньої повної освіти здійснюється через реалізацію навчальних планів та програм, затверджених Міністерством освіти і науки України, а також авторських програм; змісту підручників, посібників, дидактичних матеріалів, технічних засобів навчання, в т. ч. через тотальну комп'ютеризацію навчального процесу. Важливу роль при цьому відіграє підготовка педагогічних кадрів ЗНЗ до впровадження нового змісту ДСЗСО. Тому перш за все необхідно було вивчити стан організаційно-педагогічних умов та підготовки внутрішньошкільних

суб'єктів до впровадження організаційних механізмів управління цим процесом. З цією метою нами використано метод незалежного опитування респондентів за допомогою анкети, зміст якої подається нижче.

Анкета

Заклад освіти _____

Респондент _____

Шановний досліднику!

Просимо якомога об'єктивніше дати відповідь на поставлені питання анкети.

1. Чи ознайомлені Ви з Постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011р. за №1392 «Про Державні стандарти загальної середньої освіти» (ДСЗСО)? Так, ні, частково. *Необхідне підкреслити.*

2. Якою мірою ознайомлені зі змістом ДСЗСО вчителі вашої школи? Повною, частково, не ознайомлені. *Необхідне підкреслити.*

3. Як Ви оцінюєте зміст ДСЗСО? Прогресивний, модернізований, переобтяжений. *Необхідне підкреслити.*

4. Хто має бути головною ланкою в процесі впровадження ДСЗСО в школі? Керівник, учитель, батьки, спільна їх взаємодія. *Необхідне підкреслити.*

5. Яку підготовчу роботу необхідно здійснити для забезпечення успішного впровадження ДСЗСО?

– з'ясувати позитивні й негативні сторони модернізованого змісту ДСЗСО;

– добре орієнтуватися у змісті програм з кожного навчального предмету;

– вилучити окремі теми, замінити їх більш доцільними тощо. *Необхідне підкреслити.*

6. Ваші пропозиції щодо удосконалення організаційних механізмів управління впровадженням ДСЗСО в діяльність ЗНЗ.

В анкетуванні брали участь: директори експериментальних ЗНЗ; заступники директора з навчально-виховної та науково-методичної роботи, виховної роботи; вчителі-організатори методичної роботи в школі; голови батьківських та профспілкових комітетів. Охоплено 12-ть експериментальних шкіл, 100 респондентів, в т. ч. 37 директорів та їхніх заступників з навчально-

виховної роботи. Узагальнені результати анкетування (з 5-и питань анкети) подано в табл. 2.7.

У результаті аналізу показників табл. 2.7 з'ясовано, що 100% директорів ЗНЗ та 96,0% їхніх заступників ознайомлені з Постановою Кабінету Міністрів України щодо ДСЗСО (станом на 2012 р.). Щоправда *повною* мірою лише відповідно 66,7% та 44,0%. Переважна більшість із них (83,3% та 80,0%) вважає, що зміст ДСЗСО є *модернізованим*. Цілком правомірною, на нашу думку, є відповідь на запитання щодо суб'єктів впровадження ДСЗСО: 83,3% директорів та 72,0% завучів вважають, що це має бути спільна *взаємодія* керівників ЗНЗ, учителів, батьків учнів школи. Частина із них вважає, що потрібно з'ясувати позитивні та негативні сторони змісту ДСЗСО, добре орієнтуватися у змісті навчальних програм (відповідні показники (58,3% і 32,0%).

Позитивну позицію щодо значущості впровадження ДСЗСО висловили організатори методичних об'єднань учителів певного фаху. Зокрема, їхні показники (із 5-и поставлених питань анкети) знаходяться у межах 60%, що свідчить про розуміння значущості впровадження ДСЗСО та своєчасної підготовки до цього процесу. Адже зміст навчальних програм, методики і технології викладання окремих нових тем ДСЗСО з того чи іншого навчального предмету, вибір підручників, підготовка методичних матеріалів зазвичай обговорюються на засіданнях методичних об'єднань. Небайдужими до справи впровадження ДСЗСО виявилися й громадські організації, зокрема голови батьківських комітетів та профспілкових організацій. Так голови батьківських комітетів ЗНЗ ознайомлені зі змістом ДСЗСО повною мірою на 57,1%, частково – 42,9%. Певна частина із них покладаються у реалізації змісту ДСЗСО

Таблиця 2.9

Результати дослідження стану підготовки суб'єктів ЗНЗ до впровадження ДСЗСО (в %)

			Опитувальник «Стан підготовки керівників ЗНЗ до впровадження ДСЗСО»																		
			Чи ознайомлені ви з Постановою Кабінету міністрів від 12 листопада 2011р. за №1392 «Про Державні стандарти загальної середньої освіти» (ДСЗСО)?			Якою мірою ознайомлені зі змістом ДСЗСО вчителі			Як Ви оцінюєте зміст ДСЗСО?			Яка головна ланка впровадження ДСЗСО в школі?					Яку підготовчу роботу потрібно здійснити для забезпечення успішного впровадження ДСЗСО?				
Шифр мікрогруп	назва мікрогруп	кількість респондентів	Так	Ні	Частково	Повною	Частково	Не ознайомлені	Прогресивний	Модернізований	Переобтяжений	Керівник	Учитель	Керівник - Учитель	Батьки	Спільна взаємодія	З'ясувати позитивні та негативні сторони ДСЗСО	Добре орієнтуватися у змісті програм з кожного навчального	Вилучити окремі теми, замінити їх більш	Всі запропоновані варіанти підготовки	
Д	Директори	12	100,0	0,0	0,0	66,7	33,3	0,0	8,3	83,3	8,3	0,0	0,0	16,7	0,0	83,3	58,3	8,3	0,0	33,3	
З	Завучі	25	96,0	0,0	4,0	44,0	56,0	0,0	16,0	80,0	4,0	4,0	20,0	4,0	0,0	72,0	32,0	44,0	4,0	20,0	
ОМР	Організатори методичної роботи	47	89,4	0,0	10,6	63,8	36,2	0,0	19,1	70,2	10,6	2,1	8,5	8,5	0,0	80,9	36,2	25,5	8,5	29,8	
ГБК	Голови батьківських комітетів	7	42,9	0,0	57,1	57,1	42,9	0,0	0,0	57,1	42,9	0,0	14,3	0,0	0,0	85,7	28,6	42,9	0,0	28,6	
ГПК	Голови профспілкових комітетів	9	77,8	0,0	22,2	44,4	55,6	0,0	44,4	33,3	22,2	0,0	0,0	0,0	0,0	100	22,2	44,4	33,3	0,0	
ЗО	Загальна оцінка (в %)	100	88,0	0,0	12,0	57,0	43,0	0,0	18,0	70,0	12,0	2,0	10,0	7,0	0,0	81,0	36,0	31,0	8,0	25,0	
			100			100			100			100					100				

переважно на вчителя (14,3% таких), залишивши поза увагою недругорядне значення батьків (0%). Голови профспілкових комітетів навчальних закладів вбачають свою роль у сприянні реалізації ДСЗСО в практичну діяльність ЗНЗ так: визнають зміст ДСЗСО як прогресивний (44,4%), модернізований (33,3%). За інтеграцію зусиль директора, завучів, вчителів ЗНЗ, батьків учнів в реалізації ДСЗСО висловились 100% респондентів.

Важливими є пропозиції респондентів (відповідь на 6-е питання анкети), які нами згруповані та подані в табл. 2.10.

Таблиця 2.10

Пропозиції щодо удосконалення організаційних механізмів управління впровадженням ДСЗСО

№	Шифр	Заклади	Зміст пропозицій
1.	дир	Гімназія №171 м. Києва	Вчасно розробити і забезпечити ЗНЗ навчальними програмами з усіх предметів.
2.	дир	Гімназія №34 «Либідь» м. Києва	Окреслити пріоритетні аспекти методичної роботи в ЗНЗ з проблеми впровадження ДСЗСО.
	дир	ЗОШ №15 м. Херсону	Забезпечити методичними рекомендаціями щодо використання ІКТ в реалізації ДСЗСО.
3.	дир	Любарецька ЗОШ, Бориспільського р-ну, Київської обл.	Покращення соціокультурної бази шкіл в селі. Ширше впроваджувати інформаційно-комунікативний компонент у реалізації змісту ДСЗСО.
4.	дир	Красилівська НВК ім. Савельєва, Ставищенського р-ну Київської обл.	Чітко окреслити завдання для кожного вчителя щодо реалізації ДСЗСО.
5.	дир	Бесідське НВК	Окреслити науковий підхід до прийняття

		Ставищенського р-ну Київської обл..	управлінських рішень щодо впровадження ДСЗСО.
6.	заст	Гімназія №171 м. Києва	Чітко усвідомити зміни у змісті Держстандарту, розробити етапи його реалізації.
7.	заст	Гімназія №171 м. Києва	Проаналізувати зміни у змісті ДСЗСО і розкрити доцільність їх реалізації.
8.	заст	Гімназія №171 м. Київ	Окреслити напрями роботи школи щодо впровадження ДСЗСО.
9.	заст	Гімназія №34Либідь м. Києва	Обговорення змісту ДСЗСО на засіданнях методичних об'єднань.
10.	заст	Гімназія №34Либідь м. Києва	Обговорити питання впровадження ДСЗСО на батьківських зборах
11.	заст	Сенківська ЗОШ Бориспільського р-ну, Київської області	Проблему організаційних механізмів впровадження ДСЗСО обговорити на засіданнях МО в районі та в ЗНЗ.
12.	заст	Красилівська НВК ім. Савельєва, Ставищенського р-ну Київської обл.	Забезпечити систематичні консультації в РНМ центрах та в ЗНЗ з питань впровадження ДСЗСО.
13.	заст	Бесідське НВК Ставищенського р-ну Київської обл.	Якісне та своєчасне методичне забезпечення впровадження ДСЗСО.
14.	заст	Розкішнянська ЗОШ Ставищенського р-ну Київської обл.	Забезпечення ЗНЗ сучасною комп'ютерною технікою (кожного навчального кабінету).
15.	ГМО	Гімназія №171 м. Києва	Організація планомірної систематичної роботи шкільних МО з питань упровадження ДСЗСО.

16.	ГМО	Гімназія №171 м. Києва	Окреслення організаційних механізмів впровадження ДСЗСО.
17.	ГМО	Гімназія №34Либідь м. Києва	У процесі впровадження ДСЗСО широко використовувати здоров'язберігальну технологію навчання школярів.
18.	ГМО	ЗОШ №276 м. Києва	Недоцільним є скорочення години з предметів природничо-математичного циклу.
19.	ГМО	ЗОШ №276 м. Києва	Детальне вивчення навчальних програм, надання вчителю оновлених нормативів реалізації ДСЗСО.
20.	ГМО	ЗОШ №35 м. Херсону	Забезпечення методичними рекомендаціями щодо використання ІКТ в реалізації ДСЗСО.
21.	ГМО	Красилівська НВК ім. Савельєва, Ставищенського р-ну Київської обл.	Заняття на курсах ОППК та вивчення директивних й інструктивних матеріалів МОН України з проблеми впровадження ДСЗСО.
22.	ГМО	Бесідське НВК Ставищенського р-ну Київської обл.	Широке використання новітніх інформаційних технологій в процесі реалізації ДСЗСО.
23.	ГБК	Красилівська НВК ім.Савельєва, Ставищенського р-ну Київської обл.	Використовувати такі організаційні механізми впровадження ДСЗСО, які б не переобтяжували учнів.
24.	ГПК	Гімназія №34Либідь м. Київ	Забезпечення можливості вчителю добирати підручники на його розсуд в ракурсі успішної реалізації ДСЗСО.
25.	ГПК	Красилівська НВК	Провести профспілкові збори

		ім.Савельєва, Ставищенського р-ну.	педагогічного колективу школи з питання впровадження ДСЗСО.
26.	ГПК	Розкішнянська ЗОШ Ставищенського р-ну Київської обл.	Вчасне забезпечення підручниками з усіх навчальних предметів.

Аналіз пропозицій респондентів дає підставу для висновку про те, що цілком правомірно акцентується ними увага на: оновленні методичної роботи з учителями щодо з'ясування сутнісних змін у змісті ДСЗСО; раціональному визначенні організаційних механізмів впровадження змісту ДСЗСО; забезпеченні можливостей отримання консультацій у районних наукових центрах з проблем впровадження ДСЗСО; необхідності курсової підготовки вчителів і керівників ЗНЗ; забезпеченні новими навчальними програмами та підручниками тощо.

У процесі констатувального експерименту виявлено також пріоритетні внутрішньошкільні форми впровадження ДСЗСО (рис.2.8).

Показники емпірико-аналітичного дослідження (рис.2.8) щодо визначення респондентами ступеня значущості окреслених внутрішньошкільних форм впровадження ДСЗСО (за 100% шкалою у відносних величинах) проаналізовано та аранжовано (табл.2.10). У результаті з'ясовано, що у групі «Коллективні та колегіальні форми» перші місця посіли «Засідання методичних об'єднань учителів певного фаху» (показник 0,84) та «Засідання педагогічної Ради школи» (показник 0,82). Останнє місце посіли консультації для батьків учнів школи з питань змісту ДСЗСО (показник 0,60).

Вивчення та аналіз стану підготовки внутрішньошкільних суб'єктів до вибору та реалізації організаційних механізмів впровадження ДСЗСО уможливило зробити наступні висновки:

– зміст ДСЗСО визнаний суб'єктами його впровадження як модернізований та такий, що відповідає потребам сучасного випускника школи в освіті і формуванні самодостатності як громадянина, конкурентоздатної особистості;

– у розробленні та реалізації організаційних механізмів впровадження змісту

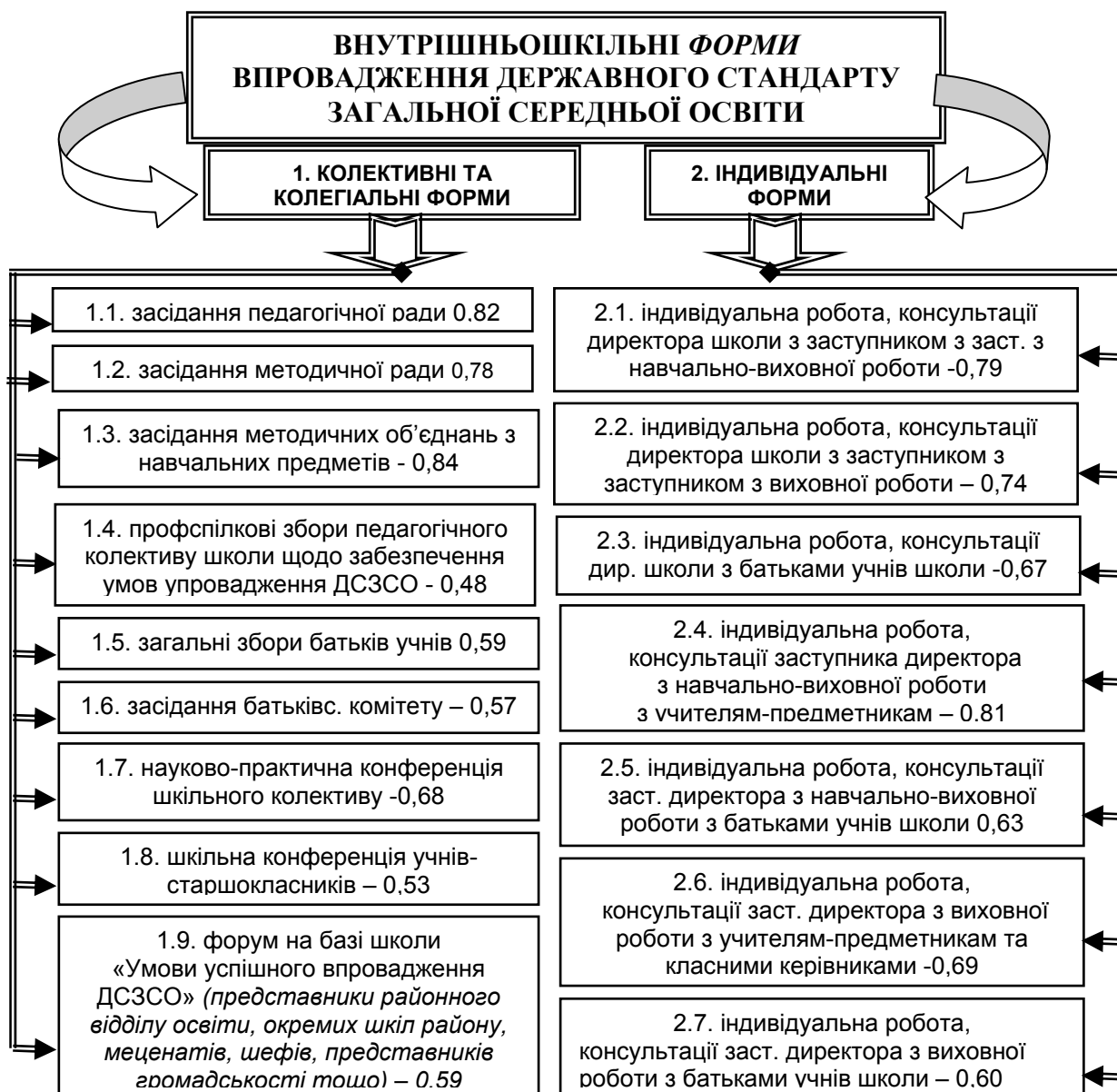

Рис. 2.8. Модель внутрішньошкільних форм впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти

ДСЗСО недостатньою мірою враховується його специфічний, відносно локальний характер, який детермінується типом школи, ступенем навчання, спеціалізацією, формою власності, особливостями підрозділів та пріоритетних аспектів його діяльності;

– серед колективних форм впровадження ДСЗСО лідерами є засідання

методичних об'єднань учителів певного фаху (0,86) та засідання педагогічної

Таблиця 2.10

**Результати ранжування внутрішньошкільних форм впровадження
ДСЗСО за ступенем значущості**

№ п/п	Форми впровадження ДСЗСО	Відносні величини
I.	Колективні та колегіальні форми:	
1.	Засідання методичних об'єднань учителів.	0,84
2.	Засідання педагогічної Ради школи	0,82
3.	Засідання методичної Ради школи.	0,78
4.	Науково-практична конференція шкільного колективу.	0,68
5.	Загальні збори батьків учнів школи з питань упровадження ДСЗСО.	0,59
6.	Форум на базі школи «Умови успішного впровадження ДСЗСО» (<i>представники районного відділу освіти, окремих шкіл району, меценатів, шефів, представників громадськості тощо</i>).	0,59
7.	Засідання батьківського комітету.	0,57
8.	Шкільна конференція учнів-старшокласників з питань упровадження ДСЗСО.	0,53
9.	Профспілкові збори педагогічного колективу школи	0,48
II.	Індивідуальні форми	
1.	Індивідуальна робота заст. директора з учителями з проблем впровадження ДСЗСО.	0,81
2.	Індивідуальна робота директора з заступниками та вчителями з проблем впровадження ДСЗСО.	0,79
3.	Консультації директора з заступником з виховної роботи та класн.и керівниками.	0,74
4.	Індивідуальна робота заступника директора з виховної роботи з класними керівниками.	0,69
5.	Консультації заступника директора з навчальної роботи батьками щодо реалізації змісту ДСЗСО.	0,63
6.	Індивідуальні консультації заступника директора з виховної роботи з батьками учнів школи.	0,60

ради школи (0,82);

– низькою питомою вагою позначено індивідуальні консультації для батьків учнів ЗНЗ з навчально-виховних питань (0,60);

– до пріоритетних організаційних механізмів віднесено респондентами своєчасне забезпечення навчальними програмами, підручниками, навчальними посібниками, в т. ч. й авторськими;

– у системі управлінської діяльності керівників загальноосвітніх навчальних закладів чільне місце посідає забезпечення відповідної матеріально-технічної бази та навчально-методичного забезпечення суб'єктів реалізації модернізованого змісту освіти.

Наразі важливою ділянкою педагогічних колективів ЗНЗ є *етап більш інтенсивної підготовки до впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти*. Розкриття його сутності та специфіки, з'ясування форм і засобів його реалізації, розробка методики і технології оцінювання стану ефективності впровадження ДСЗСО – одне із пріоритетних завдань освітян та дослідників даної проблеми. Водночас, цілком правомірною є потреба розкриття сутності дотичних аспектів проблеми добору та реалізації організаційних механізмів впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти, зокрема його виховного потенціалу.

Література до 2 розділу

- 1.Афанасьев В.Г. Общество: системность, познание и управление/ В.Г. Афанасьев.– М.: Политиздат, 1981.– 432 с.
- 2.Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. – К.: Грамота, 2005. – 448 с.
- 3.Освіта України –2012. Інформаційно-аналітичний звіт Міністерства освіти і науки, молоді та спорту про діяльність у 2012 році / За загальною редакцією Д.В.Табачника, міністра освіти і науки, молоді та спорту.
- 4.Програма підготовки вчителів початкових класів навчальних закладів Ставищенського району до реалізації нових навчальних програм у 2012-2016 навчальних роках / О.І.Даценко, Л.М. Некраш: навчальна програма / За ред.І.В. Альошкіної. – Ставище,2012. – 20 с.
- 5.Положення про загальноосвітній навчальний заклад / Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. №778.

6. Андреева В.М., Григораш В.В. Настільна книга педагога.– Х.: Основа, 2006.– 352 с.
- 7.Бітянова М.Р., Азарова Т.В., Афанасьєва Є.І., Васильєва Н.Л. Робота психолога в початковій школі. – М.:Совершенство,1998.
- 8.Ісаєнко О. Інноваційні бібліотечні технології інформаційного обслуговування /О.Ісаєнко; На..б-ка України ім.В.І.Вернадського.- К., 2011.-158с.
- 9.Олефир С.В. Организация работы библиотеки образовательного учреждения в условиях модернизации образования: учебное пособие / С.В.Олефир.- М.: Литера, 2010.- 196 с.
- 10.Положення про бібліотеку загальноосвітнього навчального закладу Міністерства освіти України / Наказ МОН № 139 від 14.05.1999 року.
- 11.Дидактика современной школы: пособие для учителей /Под ред. В.А. Онищука. – К.: Рад.школа, 1987.– 351 с.
12. Словарь иностранных слов / Под ред.И.В. Лехина и проф. Ф.Н. Петрова: Гос. изд. иностранных и национальных словарей.– М.: 1954. – С.563.
13. Бабанский Ю. К. Интенсификация процесса обучения / Ю. К. Бабанский. – М.: Знание, 1987. – 78 с.– (Новое в жизни, науке, технике. Педагогика и психология; №6).
- 14.Скаткин М.Н. Содержание среднего общего образования / М.Н. Скаткин, В.В. Краевский // Проблемы и перспективы. – М.: Знание, 1981.– 96 с.
- 15.Харламов И.Ф. Педагогика. – М.: Высш. шк.,1990.– 576 с.
- 16.Островерхова Н.М. Методологія аналізу уроку як педдагогічної системи:монографія.–Харків: Титул, 2008.– 402 с.
- 17.Гуревич К.И. Индивидуально-психологические особенности школьников. – М.:Знание,1988.–80 с. – (Новое в жизни, науке,технике. Педагогика и психология; №6).
- 18.Монозон Э.И. Учитель и всестороннее развитие школьника. – М.: Знание, 1986. – 80 с.
(новое в жизни, науке, технике. Педагогика и психология; №7).
19. Лернер И. Я. Методы обучения // Дидактика средней школы / Под ред. М. И. Скаткина. – М.: Просвещение, 1982. – С. !81 – 215. – 319 с.
20. Махмутов М. И. Современный урок / М.И. Махмутов. – М.: Просвещение,1985. –192с.
21. Бондарь В. И. Управленческая деятельность директора школы: дидактический аспект / В. И. Бондарь. – К.: Рад. шк., 1987. – 160 с.
22. Методы обучения в современной школе /Под ред.Н.И. Кудряшова.-М.: Просв.,1983.-192с.
23. Алексюк А.М.Загальні методи навчання в школі /А.М. Алексюк.–К.: Рад. шк.,1981.-206 с.
24. Оконь В. Введение в общую дидактику / В. Оконь. – М.: Высш. шк.,1990. – 382 с.
25. Шахмаев Н. М. Средства обучения // Дидактика средней школы / Под ред. М. Н. Скаткина.– М.: Просвещение, 1992. – С. 251– 268. – 319 с.

26. Закон України «Про Концепцію національної програми інформатизації» // Відомості Верховної Ради. – 1998. – 27 / 28. – Ст.182.
27. Философский энциклопедический словарь. – М., 1983. – С.621.– 839 с.
28. Максименко В. П. Формы обучения / Дидактика современной школы: пособие для учителей / Под ред. В. А Онищука.–К.: Рад. шк.,351 с.

РОЗДІЛ 3

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗМІСТУ ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ

3.1. Соціально-педагогічні засади реалізації виховного потенціалу змісту Державного стандарту загальної середньої освіти

Політичні та соціально-економічні умови в країні суттєво впливають на систему навчання і виховання молоді. «Разом з перспективами вільного розвитку української держави відкрилися правові можливості для розвитку освіти, науки, культури, що вимагає докорінної перебудови процесу виховання молодого покоління» [1,с.18-25]. «Сформувати покоління всебічно розвинених, свідомих громадян, гідних цієї високої місії і здатних здійснювати її – почесне завдання освіти» – підкреслюється у Державній національній програмі «Освіта. Україна ХХІ століття» [2,с.3].

Сучасна система виховання й освіти покликана забезпечити всебічний розвиток особистості, що означає гармонію людини з предметним світом і природою, з іншими людьми і з самою собою. Привести до узгодження ці три види відношень – означає наблизити виховання до ідеалу [2]. Виховання і розвиток особистості – взаємопов'язані та взаємозумовлені процеси. Органічна єдність освіти, виховання та розвитку особистості обґрунтована в Законі України «Про освіту», у якому наголошується: «Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства...» [3]. Феномен виховання вітчизняними вченими тлумачиться як такий, що органічно пов'язаний з освітою. Зокрема, І.Д.Бех пише: «Завдяки освіті індивід перетворюється на цілісну особистість у повному розумінні цього слова. Звідси маємо підставу визначити феномен виховання як перетворювальну діяльність педагогів-вихователів, спрямовану на зміну свідомості, світогляду, психології,

ціннісних орієнтацій, знань і способів діяльності, що сприяють її якісному зростанню і вдосконаленню» [4,с.7]. «Виховний процес виникає там, де людина формується як суб'єкт, як носій результатів навчання, тренування, продуктивної діяльності, спілкування» – пише Ю.А. Гапон [5,с.13]. Всебічне виховання і розвиток особистості потребує системно-комплексного підходу до змісту і процесу виховання, вибору методів і засобів взаємодії чинників впливу на учня. Спираючись на конституційне положення щодо формування особистості як найвищої соціальної цінності, виходимо з того, що *процес виховання будується як цілеспрямована взаємодія вихователів і вихованців, як організація певних стосунків між ними та оточуючим середовищем*. Ідея системного підходу до виховання спирається на такі важливі категорії матеріалістичної діалектики як всебічний зв'язок і цілісність явищ. Категорія цілісності виражає внутрішню єдність об'єкта, тобто всебічне охоплення всіх його властивостей і зв'язків, розуміння його внутрішньої зумовленості та специфіки. Говорячи про доцільність системно-комплексного підходу до виховання учнів, слід мати на увазі єдність цілей та змісту виховання, управління моральними, духовними та пізнавальними процесами, підвищення ефективності методів і засобів виховання.

Питанню системного підходу до формування особистості учнів на уроці, їх моральних якостей приділяють належну увагу вітчизняні вчені. Зокрема, В.О.Сухомлинський писав: «У вихованні немає розрізнених речей, що діють на людину ізольовано. Урок – найважливіша організаційна форма процесу пізнання світу учнями. Від того, як діти пізнають світ, які переконання формуються у них, – залежить весь уклад їх духовного життя» [6,с.12]. Проблема виховального навчання стоїть в центрі педагогічної науки і практики загальноосвітніх навчальних закладів. Є її прихильники та завзяті супротивники. Є й такі, що, правильно розуміючи суть виховального навчання, реалізують його неадекватними способами, що призводить не тільки до зниження якості навчання, але й до негативних результатів виховання учнів. Процес виховання починається з цілепокладання. При цьому при постановці

мети виховання учнів ЗНЗ слід виходити із загальнодержавної мети, яка передбачає виховання нової генерації молоді, яка житиме і працюватиме у ХХІ столітті, освічену на рівні світових стандартів, духовно багату, самодостатню, конкурентоспроможну. Глобальна мета виховання трансформується вчителями у конкретну мету з урахуванням багатьох об'єктивних та суб'єктивних чинників, специфіки конкретного суб'єкта, на якого спрямовується виховний вплив (учень, група учнів, учні класу, учні школи), навчального предмета і його потенційних виховних можливостей, рівня вихованості учнів, сформованості окремих рис характеру, стійких навичок свідомої дисципліни тощо. Постановка та реалізація виховних цілей у процесі впровадження змісту ДСЗСО має здійснюватися в єдності з освітніми цілями. Визнаючи цей постулат, сучасні вчені принцип виховального навчання відносять до системи дидактичних принципів. Їх дослідження свідчать, що проблема виховального навчання є й нині актуальною. Тому низка сучасних досліджень присвячена вихованню учнів у навчально-виховному процесі. Зокрема, В.М. Гнатюк акцентує увагу на важливості виявлення і реалізації виховного потенціалу предметів гуманітарно-естетичного циклу [7,с.100-165]. С. Френе розробив концепцію нового виховання молоді на основі ідеї власного досвіду дитини, набутого у сім'ї, школі, спілкуванні з однолітками. Автор пише: «В основу нашої педагогіки ми ставимо безпосередній досвід дитини, його власну практичну діяльність» [8,с.230]. Він вважає, що дитина сама творить свою особистість, а функція педагога полягає в тому, щоб допомогти дитині виявити в собі й розвинути те, що їй органічно притаманне.

Першочерговим завданням навчально-виховних закладів є створення такої системи виховання засобом реалізації змісту ДСЗСО, яка б забезпечила *формування національної свідомості та самосвідомості* молодого покоління, моралі і світогляду. «Національне виховання – це виховання дітей на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях і обрядах... Національне виховання є конкретно-історичним виявом загальнолюдського гуманістичного і демократичного виховання» [9,с.87].

Освіта і виховання – складові культури, яка в усьому світі розвивається національними шляхами. Видатні філософи, етнографи, психологи і педагоги світу здавна визнавали, що виховання має яскраво виражений національний характер. К.Д. Ушинський акцентував увагу на тому, що кожен народ має свою національну систему виховання, яка реалізується в національній системі освіти, покликаний виховувати носіїв і діячів рідної культури [10]. Методологія мети та змісту виховання включає національну психологію, народну педагогіку та провідні ідеї виховання. Зміст і характер національної системи виховання відображає економічні, політичні, філософські, географічні, етнографічні, психологічні особливості українського народу. В.О. Сухомлинський у своїх працях фундаментально розкриває суть і методи розумового, морального, трудового, патріотичного, валеологічного виховання учнів, рис мужності і колективізму особистості [11]. Щодо гармонійності виховання особистості, то Г. Ващенко висловився так: «Людину можна визнати за гармонійно розвинену лише за тієї умови, коли якась властивість її посідає центральне місце в її психічному житті й відіграє ролю стрижня, навколо якого органічно об'єднуються особистісні властивості людини» [12,с.183]. Основи морального виховання учнів досліджувались такими вченими як Ю.П.Азаров, О.С. Богданова., Л.Н.Дрозд., М.В. Макарович, І.С.Мар'єнко, С.В. Черенкова та ін. Важливу думку висловив І.С. Мар'єнко про те, що формування в учнів моральної свідомості, почуття і поведінки здійснюється через їх соціальну діяльність, яка пов'язана з виконанням особистістю моральних функцій [13,с.16]. З позицій системного підходу до виховання Ю.П.Азаров розглядає в єдності духовно-особистісні, соціально-психологічні та технологічні проблеми [14]. Ідея системності і комплексності виховання молоді закладена у «Концепції безперервної системи національного виховання» [1] та у «Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті», у якій наголошується: «...виховання людини демократичного світогляду і культури, яка дотримується прав і свобод особистості, з повагою ставиться до традицій народів і культур світу, національного, релігійного, мовного вибору

особистості, виховання культури миру і міжособистісних відносин» має забезпечити система освіти [15,с.3]. Всі ці риси особистості учня переважно формуються в навчальному процесі засобом реалізації виховного потенціалу оновленого змісту ДСЗСО, навчальних програм та курсів окремих дисциплін. Якщо будь-який компонент виховного аспекту ДСЗСО недостатньо представлений у змісті навчального матеріалу кожного конкретного предмету, то завдання вчителя полягає в тому, щоб відповідний зміст дидактичного матеріалу підібрати із інших джерел інформації та ліквідувати цю прогалину.

Наріжним каменем у вихованні учнів сучасної школи є моральне, естетичне та етичне виховання, фізичне вдосконалення, сформованість почуття патріотизму та інтернаціоналізму. Тому засобами змісту навчального предмета учителеві слід прищеплювати учням почуття прекрасного, турбуватися про їх фізичне здоров'я, оптимальний розвиток. До важливих рис сучасної вихованої людини відноситься творче спрямування його свідомості та поведінки, творча активність. А відтак, учителеві у процесі впровадження змісту ДСЗСО слід забезпечити відповідні умови для творчості: ставити проблеми, створювати ситуації, які потребують самостійного творчого розв'язку. Складовою методології виховання є *принципи цілеспрямованості, системності, комплексності, зв'язку виховання з життям та практичною діяльністю людини, особистісно орієнтованого підходу до виховання*. Ефективність реалізації комплексу принципів виховання учнів, визначеного вчителем, значною мірою залежить від змісту дидактичного матеріалу і способів його реалізації, вікових особливостей учнів. В арсеналі його педагогічних впливів на особистість учня має бути раціональний комплекс методів виховання (роз'яснення, переконання, бесіда, заохочення і покарання, стимулювання, похвала, установка на ідеал, порівняння з ідеалом тощо). Володіння змістом, принципами, методами і технологіями виховання, вміння добирати їх в оптимальному поєднанні з урахуванням індивідуальних особливостей учнів, виховних цілей, рівнів їх навченості й вихованості – важлива умова ефективності виховального навчання.

У результаті аналізу літератури окреслено методологічні основи виховання – це: постановка мети виховання учнів відповідно до державних настанов щодо формування гармонійно розвиненої особистості; діалектико-матеріалістичний підхід до формування особистості як найвищої соціальної цінності; системно-комплексний підхід до вибору і реалізації змісту виховання особистості; диференційований підхід до виховання особистості з урахуванням індивідуальних особливостей і рівня вихованості учня; соціально-педагогічне, психологічне та культурологічне середовище формування світоглядної позиції учнів; національна спрямованість виховання; демократичність взаємовідносин суб'єктів виховної системи; гуманізм як основа взаємодії суб'єктів процесу виховання. Окреслені соціально-педагогічні засади виховання учнів є основою реалізації виховного потенціалу змісту ДСЗСО в процесі його впровадження.

3.2. Організаційні механізми реалізації мети виховання учнів у процесі впровадження змісту Державного стандарту загальної середньої освіти

Мета виховання учнів полягає в тому, щоб максимально використати виховний потенціал ДСЗСО і особистісного впливу вчителя на учнів, забезпечити їм всебічний розвиток, підготувати до життя, сформувати вміння адаптуватися до складних умов соціуму, знайти своє місце у ньому, яке б зодовольнило власні потреби кожного і потреби суспільства. Зміст виховання учнів інтегрує такі його складові як: національне, моральне, розумове, трудове, фізичне, естетичне, економічне, екологічне, валеологічне виховання, синтез яких сприяє формуванню рис соціально спрямованої особистості.

Національне виховання учнів є пріоритетним і сповідує дві головні ідеї: ідею розбудови незалежної української держави та ідею становлення в ній громадянського устрою. Саме цим ідеям підпорядковується процес створення нової системи виховання молоді як національно-демократичної. Це означає: по-перше, що українське виховання, як і виховання інших європейських народів, є національним; по-друге, домінуючою тенденцією українського

виховання є його демократизація і підготовка особистості до життя в нових соціально-економічних умовах. У «Концепції демократизації українського виховання» О.Вишневський розкриває його зміст через комплекс таких складових: моральне (реабілітація моралі), національне (сучасні пріоритети), громадянське (вартість демократичного суспільства), сімейне (повернення до традиційних засад), особистісне (формування характеру) [16]. Національне виховання молоді базується на основі української національної ідеї, яка інтенсивно культивувалася ще у другій половині XIX-го і початку XX-го століття. На думку її прихильників українська національна ідея мусить увійти в основу виховання українських поколінь, стати для них новою релігією, увійти в їх кров. Славетний педагог С. Русова закликала: «Мусимо пам'ятати, що яке виховання дано нашим дітям сьогодні, широко відгукнеться завтра в усьому характері нашого національного життя», а тому школа має стати життєвою майстернею, де учні навчаються інтелектуального зусилля й самоопанування, привчаються підтягувати все своє життя під поняття свободи і порядку [17,с.109]. Національне виховання у сучасній педагогічній літературі розглядається як цілеспрямований, систематичний, регульований виховний процес, що спрямований на утвердження у свідомості народу національної неповторності та вагомості багатющих національних ресурсів. Національне виховання створює умови для найповнішого складу психіки дитини, національного характеру, способу мислення і відчуття. У філософію національної системи виховання українські вчені В.Г. Кузь, Ю.Д. Руденко, З.О. Сергійчук заклали культ Людини, Дитини, Природи [9]. Українська національна ідея виховання сучасної молоді розкривається у багатьох наукових працях та впроваджується в освітній практиці – особливо в роки незалежності та суверенітету України.

Отже, національне виховання учнів засобами модернізованого змісту ДСЗСО та організаційних механізмів його реалізації передбачає: розкриття сутності української ідеї, уміння її трансформувати в навчально-виховний процес; реалізувати філософські основи українського національного

виховання, гармонійне поєднання у процесі навчання освітніх та виховних цілей; реалізацію провідних принципів національного виховання учнів (гуманізації, демократизації, народності), виховання громадянина, патріота, гуманіста на основі знання їх сутності та характерних ознак прояву в життєдіяльності учнів.

Моральне виховання учнів у процесі впровадження ДСЗСО є одним із важливих завдань загальноосвітніх навчальних закладів. «Мораль» – слово французького походження, що означає: система норм, правил і вимог до поведінки людини, які визначають її обов'язки по відношенню до суспільства та інших людей. Мораль – це особлива форма громадянської свідомості, вид соціальних відносин, що виражаються у поняттях добра і зла, справедливості, честі, гідності тощо. Соціальною основою моралі є такі соціальні відносини, в яких поєднуються особисті інтереси та інтереси громадян, проявляється нове ставлення до праці і людей праці, формуються такі риси морального обліку особистості як працелюбство, чесність, скромність, почуття власної гідності, товаришкості, взаємної поваги. Цінність людини утверджується тільки у загальному добрі і щасті кожного. Протилежною є егоцентрична модель концепції життя, в центрі якої «Я сам», а інші потрібні для досягнення егоїстичних цілей (хочуть вони цього чи ні). Моральні принципи та правила поведінки виступають як система вимог до особистості. Мораль у суспільстві підтримується не юридичними та адміністративними санкціями, а силою громадської думки. Морально вихованою слід вважати таку людину, для якої норми, правила і вимоги суспільства виступають як особисті погляди і переконання, як звичні норми поведінки. Зміст морального виховання охоплює широку гаму відносин між людьми, та ставлення людей до оточуючого світу, зокрема: до ідеології і політики нашої держави; любов до Батьківщини, рідного краю, всіх народів, які її населяють; позитивне ставлення до праці та матеріальних цінностей, високе усвідомлення громадянського обов'язку, нетерпимість до несправедливості, тунеядства, нечесності, кар'єризму, користолюбства. В.О.Сухомлинський писав: «У практичній роботі з

морального виховання наш педагогічний колектив вбачає насамперед формування ідейної серцевини особистості – громадянських поглядів, переконань, почуттів, поведінки, вчинків, єдності слова і діла» [18,с.145]. Одним із важливих шляхів морального виховання учнів є моральна освіченість, яка виконує декілька виховних функцій: дає уяву про моральні цінності людського життя та культури; впливає на формування моральних уявлень; сприяє осмисленню особистого морального досвіду учня; сприяє моральному самовихованню особистості. Таким чином в учнів формуються моральний досвід і звички правильної поведінки. Основні принципи морального виховання – це: цілеспрямованості, зв'язку морального виховання з життям; трудової, соціально значущої навчальної діяльності; морального виховання особистості в колективі та через колектив.

У системі морального виховання вагоме місце посідає формування свідомої дисципліни школяра. У цьому плані важливу роль відіграє концепція Ш.О. Амонашвілі. «Суть дитячої дисципліни полягає не в подавленні пустощів, а в перетворенні їх. Не потрібно вимагати від дітей того, чого ми не змогли прищепити їм за допомогою нашої педагогіки» [19,с.23]. У моральному вихованні особистості важливу роль відіграє освітньо-трудова та громадсько-політична діяльність учнів. «Першорядне місце в системі морального виховання учнів,– пише І.С. Мар'єнко, – посідає навчальний процес, колективна діяльність педагога і учнів на уроці» [20,с.35]. Використовуючи виховний потенціал змісту ДСЗСО, відповідні організаційні механізми, міжпредметні зв'язки, факти із навколишнього життя, вчитель цілеспрямовано, систематично і послідовно впливає на інтелект учнів і сферу емоцій, управляє ними, закладаючи основи моралі.

Ефективність морального виховання учнів залежить від знання суті моралі як філософської, соціальної та психолого-педагогічної категорії; мети та завдань морального виховання; виявлення і реалізації потенційних можливостей навчального матеріалу (відповідно до змісту ДСЗСО) щодо формування моральних рис особистості, переконань, навичок поведінки; врахування вікових

та індивідуальних особливостей учнів, рівня їх моральної вихованості.

Розумове виховання учнів у процесі впровадження змісту ДСЗСО – його органічна складова. За словами В.О.Сухомлинського: «Воно передбачає набування знань і формування наукового світогляду, розвиток пізнавальних і творчих здібностей, вироблення культури розумової праці, виховання інтересу й потреби у розумовій діяльності, у постійному збагаченні науковими знаннями, в застосуванні їх на практиці» [18,с.206]. Навчання – це та сфера діяльності учнів, у якій найбільшою мірою здійснюється їх розумовий розвиток. Тому вчителю слід пам'ятати, що розумове виховання здійснюється лише тоді, коли набування знань учнів (змісту, обсягу) є лише одним із засобів розвитку пізнавальних і творчих сил, гнучкої та допитливої думки. Слід зауважити, що розумове виховання не зводиться лише до накопичення певного обсягу знань. Знання є лише передумовою розумового виховання за умови, якщо знання трансформуються в особисті переконання, стають духовним багатством людини, яке відтворюється в її житті та праці, в соціальній активності та інтересах. Мета розумового виховання – розвиток творчих здібностей учнів та формування світогляду; завдання – розвиток мислення, уміння пояснювати суть явищ та використання їх у практичній діяльності; забезпечення гармонійної єдності розвитку мислення, почуттів, волі та діяльності; розвиток і формування дослідницьких умінь (спостереження, аналіз, синтез, узагальнення, проектування, прогнозування, моделювання тощо); розвиток допитливості, жадоби до знань; формування в учнів умінь активно сприймати світ, керуватися в практичній діяльності власними переконаннями. Серцевиною розумового виховання є формування світогляду людини, тобто системи її поглядів на світ, що панує в суспільстві. Водночас світогляд – це суб'єктивний стан особистості, який проявляється в мисленні, почуттях, волі та діяльності. Формування наукового світогляду залежить від того, наскільки глибоко усвідомлюють учні провідні ідеї основ наук, зокрема такі як: матеріальність і пізнавальність світу, взаєморозвиток і взаємозумовленість явищ, можливість і закономірність перетворення

навколишнього світу людиною, пізнавальність суті та причин суспільних явищ. Формуючи науковий світогляд учнів, слід розвивати в них уміння пояснювати суть явищ. Ознаками сформованості світогляду є уміння учнів доводити, стверджувати, відстоювати свою позицію. Основними структурними компонентами світогляду є наукові знання (об'єктивний чинник) та погляди, переконання, ідеали (суб'єктивні чинники). Основні функції світогляду людини – це: орієнтаційна, інформаційно-відображувальна, оцінна. Орієнтаційна функція світогляду забезпечує формування в учнів розуміння і уміння оцінити соціально-політичні події, виробничу сферу, економіку, сферу культури та мистецтва, науки і освіти. Вона сприяє усвідомленню учнем його значення та місця в колективі класу, школи, сім'ї, тобто його соціальної значущості. Інформаційно-відображувальна функція світогляду забезпечує поглиблення та поширення знань учня, його ерудиції, обсягу новітньої інформації; сприяє формуванню умінь і навичок вільно оперувати нею у своїй навчальній роботі та в спілкуванні з іншими. Оцінна функція світогляду реалізується в уміннях учня аналізувати факти, явища, процеси, ситуації, давати їм оцінку, робити узагальнення, висновки, прогнозувати і шукати шляхи їх розвитку. «Навчити дитину активно бачити світ, керуватися в праці переконаннями – одна із головних передумов того, щоб знання виховували» [18,с.211]. Важливо сформувати в учнів переконання в тому, що людина не тільки пізнає навколишній світ, а й своїм розумом, своїми творчими силами, працею підкоряє сили природи, перетворює життя.

Вивчаючи різні навчальні дисципліни, учні поступово заглиблюються в розуміння навколишнього світу, в якому відбувається вічна взаємодія живого і неживого, окремого і загального, простого і складного. І людина, яка оволоділа певними знаннями, активно і сміливо втручається в нього, видозмінює його, створює умови, що сприяють посиленню життєвих явищ. Завдання сучасних загальноосвітніх навчальних закладів полягає в тому, щоб у розумовому вихованні та розвитку учнів належне місце посіли основи наук про природу і працю, людський організм і мислення, про суспільство і духовне життя

людини, про мистецтво. Лише інтеграція цих наук і навчальних предметів забезпечує формування наукового світогляду учнів, розвиток мислення, уяви.

Аналітико-синтетичний аналіз стану розкриття питань розумового виховання учнів в процесі впровадження модернізованого змісту ДСЗСО дозволяє розробити параметри оцінювання його ефективності – це: знання сутності, мети, завдань та принципів розумового виховання; виявлення і реалізація потенційних можливостей змісту навчального матеріалу для розумового виховання; раціональність методів формування в учнів поглядів, переконань, ідеалу на базі набутих на уроці знань з основ наук; забезпечення на уроці дидактичних та виховних умов переводу знань учнів у погляди, переконання, ідеали; залучення талановитих та обдарованих учнів до поглибленого вивчення окремих предметів, курсів, спецкурсів, факультативів, предметних гуртків; інтеграція змісту споріднених навчальних предметів як важливого чинника формування в учнів світогляду та переконань.

Трудове виховання учнів у процесі впровадження оновленого змісту ДСЗСО спрямоване на підготовку молодого покоління до активної участі у сфері виробництва матеріальних і духовних благ суспільства; формування свідомості щодо визнання високої соціальної значущості плідної праці людини. Праця є основою людського життя, всього суцього на землі. У філософії людина розглядається не як пасивний продукт соціальних умов і процесів, а як активний учасник цих процесів, який їх змінює, впливає на природу і суспільство. Трудове виховання органічно пов'язане з розвитком потреб і здібностей особистості; це процес формування в учнів сумлінного ставлення до праці, працелюбства, відповідальності за певну роботу та її результати, трудової ініціативи, творчості, самостійності, товариської взаємодопомоги [18,с.301-309]. Мета і завдання трудового виховання учнів полягає у формуванні в них органічної потреби в праці як джерела існування; забезпеченні позитивного впливу праці на їх інтелектуальний і фізичний розвиток; формуванні в учнів трудових умінь і навичок організації навчальної діяльності, продуктивної фізичної праці; вихованні культури праці,

сумлінного ставлення до матеріальних і духовних цінностей. Для успішного здійснення трудового виховання вчителів слід дотримуватися відповідних принципів: єдності трудового виховання і загального розвитку дитини – морального, інтелектуального, естетичного, фізичного; виявлення, розкриття та розвиток індивідуальності на уроці; високої моральності праці, її суспільно корисного спрямування; раннє залучення дитини до продуктивної праці; забезпечення різноманітності видів праці; постійності та безперервності праці; наявності ознак продуктивності праці дорослих у дитячій праці; творчого характеру праці, поєднання зусиль розуму і рук; наступності змісту трудової діяльності, умінь та навичок; посиленості трудової діяльності; єдності праці і багатогранного духовного життя людини [18,с.312]. Залежно від змісту навчального матеріалу, виховної мети, ситуації, на уроці можуть реалізуватися пріоритетні принципи або принцип-домінанта. Вчитель здійснює трудове виховання лише за умови раціональної інтеграції основних видів діяльності учнів: навчальної, суспільно-корисної, виробничої, самообслуговування. Навчальна діяльність учнів є основною і нелегкою, тому що основні навички праці набуваються саме в процесі навчання (особливо такі як організованість, дисциплінованість, відповідальність, обов'язок, розуміння моральної сторони праці як основи фізичного і духовного життя людини). Це означає, що в процесі викладання навчальних предметів учителі мають ставити за мету формування позитивного ставлення учнів до будь-яких видів праці, почуття обов'язку та відповідальності за наслідки своєї праці; формування загальнонавчальних навичок та умінь. Для цього слід широко використовувати відповідний виховний потенціал навчальних предметів залежно від їх специфіки. Суспільно-корисна діяльність учнів є ваговою складовою трудового виховання. Усвідомлення причетності учня до загальної людської праці у розв'язанні нагальних проблем сучасності піднімає його соціальний статус в очах сторонніх людей та у власних очах. Трудове виховання охоплює і профорієнтаційний аспект проблеми. Питання «Ким бути?» – одне із головних для кожного учня. Від того як учень буде зорієнтований на вибір професії

значною мірою залежить його майбутнє життя. Розробкою проблем профорієнтації учнів займалися у свій час Н.К.Крупська, А.В.Луначарський, С.Т.Шацький, А.С.Макаренко та ін. Система професійної орієнтації учнів сучасної школи включає: професійну освіту, професійне виховання, професійну активізацію, професійну психодіагностику, професійну консультацію, професійний відбір, професійну адаптацію.

З метою забезпечення успішного трудового виховання учнів у процесі навчання вчителів необхідно: виходити із загальних завдань розвитку суспільства та стратегічних завдань виховання учнівської молоді; реалізувати системний підхід у процесі здійснення трудового виховання; широко використовувати потенційні можливості змісту навчальних предметів та уроків праці для трудового виховання учнів; використовувати сучасні методи діагностики рівня трудового виховання та методи педагогічного впливу на особистість; забезпечити необхідні умови для трудового виховання і профорієнтаційної роботи з учнями школи.

Фізичне виховання учнів на уроці є складовою всебічного розвитку особистості. Воно спрямовано на забезпечення фізичного розвитку індивіда, зміцнення здоров'я, морфологічне і функціональне удосконалення організму людини. Чим більше розвинені фізичні і духовні сили людини, тим вище рівень її працездатності та результативності праці. Проблема фізичного виховання є і в сучасних умовах актуальною та соціально значущою. Здорова фізично людина заповзятлива, активна, мобільна, життєрадісна, в цілому – життєздатна. Фізичне виховання виступає як багатогранний процес організації активної пізнавальної та фізкультурно-оздоровчої діяльності учнів. Основні завдання фізичного виховання учнів на уроці – це: сприяння зміцненню здоров'я, фізичному розвитку; формування і вдосконалення навичок руху; розвиток рухових якостей; формування навичок правильної постави при статичних положеннях тіла та рухах; підвищення рівня теоретичних знань з фізичної культури; виховання стійких морально-вольових і фізичних якостей особистості; підготовка учнів, які мають відповідні фізичні задатки та бажання,

до професійного спорту; формування в учнів інтересу до фізкультури і різних видів спорту, зацікавленості у власному фізичному здоров'ї. Всі ці завдання розв'язуються в комплексі на уроках фізичного виховання та на інших уроках. Лише об'єднання зусиль всього педагогічного колективу може забезпечити відчутні результати у фізичному вихованні учнів. Надаючи великого значення піклуванню про здоров'я дітей, В.О.Сухомлинський писав: «Добре здоров'я, відчуття повноти, невичерпності фізичних сил – найважливіше джерело життєрадісного світосприймання, оптимізму, готовності подолати будь-які труднощі. Хвора, квола, схильна до захворювань дитина – джерело багатьох негод» [18,с.125]. Ось чому знання потенційного рівня не тільки інтелектуальних, але й фізичних сил учня – неодмінна вимога до організації навчально-виховного процесу на уроці. Ю.П. Азаров, розкриваючи суть принципу турботи про фізичне і моральне здоров'я дітей, пише: «Як встановлено, причинами багатьох стресових станів у старшокласників є такі: перевантаження розумовими заняттями, роз'єднаність та приниження людської гідності. Дитинство – це рух. Це активність. Це домагання. Моральні і фізичні» [14,с.141]. Особливо пильної уваги вчителів потребують духовне життя і здоров'я учнів у підлітковому віці. Джерелом духовних сил підлітків, юнаків і дівчат є відчуття життєрадісності, бадьорості, невтомності. У змісті фізичного виховання вагоме місце посідає формування в учнів потреб у заняттях фізкультурою і спортом, зміцненні фізичних сил і здоров'я на рівні не лише збуджувального внутрішнього стимулу, але й звички виконувати певні фізичні вправи. Істотним компонентом змісту фізичного виховання є озброєння учнів системою знань про сутність і громадсько-політичне значення фізкультури і спорту, їх вплив на всебічний розвиток особистості. Такі знання розширюють розумовий і моральний кругозір учнів, підвищують їх загальну культуру. У системі фізичного виховання учнів провідну роль відіграють уроки фізичного виховання, на яких максимально використовуються їх природні сили, створено відповідні умови для оптимального фізичного навантаження. Важливу роль у підтримці фізичного здоров'я учнів відіграє розробка,

впровадження і дотримання правильного режиму харчування; раціональне чергування праці та відпочинку на уроці; оптимальне навантаження учнів на уроці з урахуванням динаміки їх працездатності; раціональне чергування видів навчально-пізнавальної діяльності; інтеграція розумової і фізичної діяльності учнів на уроках з усіх навчальних предметів; удосконалення змісту, структури, форм і методів проведення уроків фізкультури (вправи, тренування, стимулювання тощо).

Ефективність фізичного виховання учнів на уроці забезпечується за умов: формування в них цільової установки на фізичне вдосконалення і зміцнення здоров'я; забезпечення оптимального навчального навантаження учнів протягом уроку з урахуванням динаміки їх працездатності, вікових та індивідуальних особливостей; зміни видів навчальної діяльності учнів, короткочасного відпочинку на уроці (фізкультхвилинка, музична пауза та ін.); вироблення правильної статичної і динамічної постави учнів на уроці; диференціації та індивідуалізації навчання учнів на уроці з урахуванням стану їх здоров'я, темпу і ритму праці, рівня інтелектуального та фізичного розвитку; культивування краси здорового людського організму, тіла, способу життя як основи фізичного здоров'я; здійснення заходів попередження і профілактики боротьби з хворобами ХХІ-го століття – СНІД та наркоманією.

Естетичне виховання учнів особливого значення набуває в період технізації суспільних процесів, коли над «емоцію» превалює «раціо», коли головним кредо в школах стали науки, оволодіння певною сумою знань, а не робота з учнями над розвитком почуття прекрасного, збагачення його духовного світу та моральності. Найважливіше завдання естетичного виховання – навчити дитину бачити в красі навколишнього світу духовне благородство, доброту, сердечність і на основі цього утверджувати прекрасне в собі. Через красу оточуючої дійсності та мистецтва людина пізнає і зміцнює у своїй свідомості суспільні ідеали, свої стосунки з людьми. У житті кожної людини прекрасне завжди виступає як могутній духовний стимул. Зміст естетичного виховання учнів на уроці та шляхи його реалізації полягають у: реалізації

виховного потенціалу навчальних предметів, особливо гуманітарного циклу (історії, літератури, музики і співів, образотворчого мистецтва та ін.), залученні учнів до різних видів мистецтва як його творців; впливі естетичного виховання на розвиток особистості учня (формуванні естетичних потреб в галузі мистецтва, прагненні до опанування художніми цінностями суспільства); розвитку в учнів художнього сприймання, тобто вмінь бачити прекрасне у природі та житті; формуванні в учнів високих художніх смаків, пов'язаних зі сприйманням і переживанням прекрасного; навчанні учнів умінню відчувати красу і гармонію мистецького твору, проявляти естетичну вимогливість до культури власної поведінки та оточуючих; залученні учнів до художньої творчості, розвитку їх здібностей і талану до музики, літератури, образотворчого мистецтва; спрямуванні естетичного виховання на розкриття ідейної сторони мистецтва, формуванні в них ідейних переконань та моралі. Процес естетичного виховання має носити цілісний, цілеспрямований, комплексний, систематичний, системний та послідовний характер. В ньому можна умовно виділити декілька специфічних етапів. Перший етап починається з формування художньо-естетичних потреб у молодших школярів, яке зводиться до практичного ознайомлення учнів з різними видами мистецтва, привчання до найпростіших естетичних суджень. З цього приводу К.Д.Ушинський висловився так: «А воля, а простір, природа..., а ці духм'яні яри і коливаючі поля, а розова весна і золота осінь, хіба не були вашими вихователями?» [21,с.52-53]. Важливим у системі естетичного виховання є формування в учнів естетичних уявлень, понять, смаків. Основна робота при цьому припадає на підлітковий вік та старшокласників, які спроможні більш глибоко розуміти мистецтво і яким більшою мірою притаманні почуття переживання прекрасного. Третій етап – це залучення учнів до художньої творчості та розвиток у них здібностей в галузі мистецтва. Слід пам'ятати, що майже кожна дитина має художньо-творчі здібності, які належить розвивати, формувати. Особливого значення набуває залучення учнів до активної творчої праці: навчальної, громадсько-політичної, суспільно-корисної. Збагачення

духовності учнів є важливим завданням естетичного виховання. Завдання вчителя полягає в тому, щоб формувати в учнів прагнення до моральної краси, розбудити це прагнення в кожному серці, заставити трудитися душу кожного з них. У гармонійному поєднанні краси, що оточує людину, і краси самої людини провідна роль належить красі людських стосунків. Завдання вчителя й полягає у розкритті краси і благородства людських стосунків (чуйність, увага, турбота, запобіжливність); розкриття краси природи, оточуючого світу; формування творчої взаємодії з природою, бережливого ставлення до природних багатств країни; розкриття краси продуктивної праці, її результатів, моральної насолоди і задоволення від виконаного громадянського обов'язку; розвитку художніх смаків учнів, формування вміння насолоджуватися шедеврами мистецтва, набуття художньої освіти; розкриття краси мови, емоційних відтінків слова як засобу спілкування людей; прищеплення любові до книги, поезії як форми вираження духовного багатства, формування потреби у читанні; використання музики, як засобу естетичного виховання учнів, що формує найтонкіші почуття сприймань і переживань; формування творчої наснаги, у якій людина знаходить велике щастя; душевне, емоційне викладання навчального предмета з метою максимального впливу на емоційну сферу учнів.

Економічне виховання учнів школи набуває все більшої ваги та прискорює оберти в сучасних умовах. «Економічне виховання передбачає ознайомлення учнів з економікою як історично визначеною сукупністю виробничих відносин, що становлять базис суспільства, і конкретно з економікою країни...» [22,с.11]. У науково-методичній літературі окреслено основні напрями, прийоми та засоби економічного виховання учнів; наголошується на посиленні зв'язку школи з виробничими колективами; важливості економічної освіти та виховання для профорієнтації старшокласників. Прикладний аспект проблеми економічної освіти і виховання розкривається низкою методичних рекомендацій щодо форм і засобів його здійснення в процесі викладання різних навчальних предметів (математики, фізики, хімії, біології та ін.). У 90-х роках ХХ ст. помітно

активізувалася дослідницька діяльність вітчизняних учених у галузі економічної освіти та виховання молоді (Н.І.Горлач, А.С.Нисимчук, О.С.Падалка, І.Ф.Прокопенко, В.К.Розов, О.Т.Шпак та ін.). На їх думку, в організації роботи щодо здійснення економічної освіти і виховання учнів важливу роль відіграє рівень економічної компетентності керівників та вчителів загальноосвітніх навчальних закладів. Для успішного здійснення економічного виховання унів учителям та вихователям необхідно вільно володіти та оперувати економічними поняттями, категоріями, закономірностями, законами; знаннями методики викладання основ ринкової економіки в школі; володіти методикою економічного аналізу; основами підприємницької діяльності. Озброєний економічними знаннями вчитель цілеспрямовано та ефективно використовує програмний матеріал навчального предмета з метою економічного виховання учнів; виділяє ті розділи і теми, які мають найбільший потенціал для економічної підготовки учнів. Не виключається відбір інформації із додаткових джерел та розробка навчального матеріалу з відповідними елементами економічного виховання. «Завдання економічного виховання полягає не тільки у забезпеченні визнання об'єктивності економічних законів, але й у формуванні уяви про шляхи і методи їх використання, обліку об'єктивних вимог, що становлять наукову основу управління економікою і суспільством у цілому...», – пише О.С.Падалка [23,с.14]. Метою формування економічної свідомості є перетворення суспільно-громадських інтересів і потреб в особистісно значущі мотиви діяльності та поведінки кожної людини. Тому формування економічної свідомості, розвиток економічного мислення мають здійснюватися на теоретичному та емпіричному рівнях. Формування економічного мислення учнів потребує єдності трудового й економічного виховання, основаного на тому, що потреби трудового виховання базуються на економічних стимулах. У трудовому і економічному вихованні слід широко використовувати такі поняття, як «розподіл і кооперація праці», «планування», «нормування праці, «облік», «контроль», «матеріальне і моральне стимулювання», «тендер» тощо.

Позитивний досвід учителів щодо економічного виховання учнів свідчить про їх уміння вільно оперувати економічними термінами і показниками, застосовувати елементи економічних розрахунків та аналізу; включати у програмний матеріал задачі виробничо-економічного змісту. Економічне виховання тісно пов'язане з економічною освітою, яка інтенсивно розвивається в країні. Зокрема, поєднання економічного і морального виховання забезпечує успіх у формуванні сумлінного ставлення учнів до навчальної і виробничої праці, бережливого ставлення до матеріальних і духовних цінностей, шкільного обладнання, підручників, наочності, ТЗН тощо.

На допомогу керівникам загальноосвітніх навчальних закладів і вчителям пропонується система оцінних параметрів стану економічного виховання учнів у процесі навчання: розкриття вчителем та засвоєння учнями основних економічних понять, категорій, законів і закономірностей; володіння методами економічного виховання учнів у процесі навчання; розкриття особливостей ринкової економіки на сучасному етапі державотворення України; зміст і методи виховання в учнів економічного мислення, інтересу до економічних знань; здійснення економічного виховання в єдності з трудовим, моральним та фізичним вихованням; забезпечення засвоєння учнями основних економічних і трудових категорій; виховання бережливого ставлення до матеріальних і духовних цінностей, вироблених людством, до шкільного майна, одягу, підручників та інших засобів навчання; виховання учнів у дусі раціонального використання людських ресурсів (фізичних, духовних та емоційних сил), економії часу, правильного його розподілу на навчальні заняття, позакласну діяльність за інтересами, спорт і дозвілля.

Екологічне виховання учнів на уроці. Хибна філософія суспільного буття призвела до кризової екологічної ситуації в Україні. Держава успадкувала забруднені промисловими відходами, пестицидами й радіонуклідами повітря, ґрунт, водойми; еродовані землі; збіднені природні ресурси; змінені внаслідок антропогенного втручання природні ландшафти [24]. Здатність природи до самовідновлення суттєво підірвана. І тому перед сучасною педагогічною

наукою і практикою постали невідкладні завдання виховання покоління, яке б вивело людство із стану глибокої екологічної кризи. Для цього необхідно забезпечити учнівській молоді екологічну освіту і виховання, сформувати екологічну культуру. Мета екологічної освіти і виховання – формування екологічної культури особистості як форми регуляції взаємодії людини з природою. При цьому основними її складовими є: глибокі знання учнів про навколишнє середовище; наявність в учнів світоглядних ціннісних орієнтацій по підношенню до природи; екологічний стиль мислення та відповідальне ставлення до природи і свого здоров'я; набуття умінь і досвіду вирішення екологічних проблем місцевого та локального рівнів; безпосередня участь учнів у природоохоронній діяльності; сформованість передбачливості можливих негативних наслідків природоперетворювальної діяльності людини [25,с.5].

Екологічна культура проявляється у свідомості, мисленні, поведінці та діяльності особистості. Ці якості особистості необхідно формувати в процесі викладання навчальних предметів на уроці, дотримуючись таких основоположних принципів: неперервності, системності, систематичності, інтеграції, глобалізації та локалізації екологічних проблем, гармонізації людини з природою. Важливо, щоб учителі розкривали сутність екологічних проблем не лише у вузьконаціональному, а й у планетарному аспектах, що сприятиме різнобічній підготовці підростаючого покоління до їх розв'язання. Зміст екологічної освіти та виховання має відображати соціальний досвід взаємодії людства з навколишнім середовищем і забезпечити: наукові знання про взаємозв'язки у системі «людина-суспільство-природа». У процесі спостереження уроку необхідно з'ясувати такі питання: чи повною мірою вчитель виявив у змісті теми навчального предмета елементи екологічної освіти і виховання, оптимальність пропорцій екологічного виховання та інших його аспектів (моральне, економічне, естетичне тощо), методи і засоби реалізації елементів екологічного виховання учнів (їх педагогічна доцільність), органічність поєднання наукових знань з навчального предмета та екологічних

знань, розвиток інтересу учнів до засвоєння знань з екології, розуміння їх теоретичної і практичної значущості.

Ефективність екологічного виховання учнів у процесі навчання на уроці визначається такими параметрами: усвідомленням учнями сучасних проблем навколишнього середовища та їх актуальності для всього людства, своєї країни і рідного краю, особисто для себе; формування в учнів відповідальності за стан навколишнього середовища на національному й глобальному рівнях; формування почуття обов'язку перед близькими людьми, співвітчизниками, світовим співтовариством у галузі охорони природи; розкриття багатогранної цінності природи не лише з точки зору утилітарної, а й естетичної, санітарно-гігієнічної, науково-пізнавальної, рекреаційної, морально-етичної; забезпечення наукових знань учнів, спрямованих на розвиток творчої та ділової активності при розв'язанні екологічних проблем у будь-яких життєвих ситуаціях; розвиток в учнів потреби у спілкуванні з природою, оволодіння нормами відповідної поведінки щодо її збереження; засвоєння учнями народних традицій у взаємовідносинах людини з природою і кращих досягнень світової практики; залучення учнівської молоді до природоохоронної діяльності на основі набутих знань і ціннісних орієнтацій.

Валеологічне виховання учнів у процесі навчання є відносно новим компонентом системи педагогічної діяльності вчителя. Її необхідність зумовлена тенденцією зниження рівня здоров'я населення країни, в тому числі дітей. В Україні стан здоров'я дітей катастрофічно погіршується, більше 90% випускників шкіл мають різні відхилення у стані здоров'я. Багато юнаків за станом здоров'я звільняються від служби в армії. У зв'язку з цим учителі мають бути підготовленими до забезпечення учням валеологічної освіти і виховання, до реалізації програми інтегративного курсу «Основи валеології та медичних знань» (1-10-і класи), введеного Міністерством освіти і науки України [25]. Завдання курсу полягають у формуванні бережливого ставлення дитини до власного здоров'я, створенні в учнів стійкої мотиваційної установки на здоровий спосіб життя; формуванні усвідомлення учнями того, що людина є

частиною природи, від екологічного стану якої залежить життя на Землі та здоров'я людства в цілому і кожної людини зокрема; прищеплення учням навичок особистої гігієни, збереження і зміцнення власного здоров'я; ознайомлення учнів з методами профілактики найпростіших інфекційних захворювань, дитячого травматизму, нещасних випадків, отруєнь та дорожно-транспортного травматизму; первинної профілактики найпоширеніших соматичних захворювань; здійсненні статевого виховання учнів, ознайомленні з принципами профілактики венеричних захворювань та СНІДу, вагітності й абортів неповнолітніх; ознайомленні з можливостями медико-генетичних консультацій та принципами профілактики вроджених і спадкових захворювань; здійсненні валеологічного моніторингу протягом усіх років навчання, профілактики гострих респіраторних вірусних інфекцій, порушень постави та зору; створенні фізіологічно та гігієнічно обгрунтованих умов навчання, праці та відпочинку учнів. Істотним доповненням до курсу з основ валеології можуть стати факультетивні курси: «Знай і пізнай себе», а також навчальні програми «Медико-біологічні та психолого-педагогічні основи здоров'я людини» [26].

Важливе значення для формування валеологічного світогляду учнів має змістовність та емоційність викладання вчителем навчального матеріалу з використанням педагогічно доцільного комплексу методів і засобів навчання (відеофільмів, слайдів, навчальних екскурсій, зустрічей з медиками різних профілів, психологами, представниками різних оздоровчих установ). Валеологічний аналіз факторів здоров'я потребує переносу фокуса людського розуміння від медичних, фізіологічних, біологічних акцентів у напрямі соціології, культурології, духовної сфери, конкретних режимів і технологій навчання, виховання, фізичного тренування. У зв'язку з цим, проблема загальної валеології є проблемою визначеності людини, тобто де духовно-етичні, трудові сторони повинні поєднуватися з його здібностями, переконаннями, фізичними, біологічними резервами. Отже, валеологія є не стільки проблемою медичною, скільки соціальною – про здатність суспільства

використовувати фізичний і духовний потенціали населення, тобто цю науку і навчальний предмет слід розкривати як багатоаспектну, мультидисциплінарну.

Міждисциплінарний характер проблеми збереження і зміцнення здоров'я дітей шкільного віку обговорювався на Всеукраїнській науково-медичній конференції з теми: «Здоров'я дітей і молоді: програмні підходи та пріоритетні напрями фізичного виховання» (1999р.). Зокрема, наголошувалася увага учасників конференції на фізичному вихованні учнів як засобі зміцнення та збереження здоров'я. Повідомлялося, що серед 172 тис. продіагностованих школярів, виявилось лише 10% дітей, які незалежно від умов життя, впливу навколишнього середовища, спадковості, харчування мають високий рівень здоров'я. Вони не хворіють навіть в епідемію грипу, їх можна залучати до будь-якого виду спорту. Саме ці діти несуть в собі генетичну інформацію нації і через 20 – 30 років будуть представляти головний економічний потенціал держави. Із 90% учнів 30% з діагнозом «здоровий», і «практично здоровий» мають 6-8 патологій, низькі резерви енергетичних можливостей і до 6 разів на рік хворіють гострими респіраторними захворюваннями. В.А.Шаповалова робить висновки: «Для держави – це катастрофа. Не треба холодної війни, через 20 років при такому стані фізичного виховання й збереження здоров'я і самої медицини, які маємо сьогодні, ми будемо приречені на вимирання. Нинішня демографічна ситуація підтверджує цей прогноз» [27,с.12]. Автор вважає, що вихід із цієї ситуації полягає у широкому впровадженні валеологічних знань. При цьому підкреслює, що нинішня програма фізичного виховання не має оздоровчого спрямування і не виконує соціальної функції. У підтвердження доцільності природної інтеграції фізичного виховання і валеології наводяться результати формувального експерименту, який проводили педагоги-валеологи з дітьми за спеціальними оздоровчими програмами. В результаті кількість здорових дітей збільшилась з 2% до 12%, тобто у 6 разів. При цьому нічого більше не коригувалось: ні харчування, ні психічний стан, ні інтелектуальне навантаження. Проводилися тільки оздоровчі уроки фізичної культури за новою методикою. Тому фізична культура має посісти провідне місце у

валеологічній освіті та вихованні учнів.

У плані валеологічної освіти і виховання неабиякого значення набуває розкриття корисності для життєдіяльності людини, в т.ч. учнів, «чисте повітря». За винаходом О.Л.Чижевського, повітря багате «вітамінами» – це повітря, насичене негативними іонами. Негативні іони сприяють прискоренню кровообігу, поліпшують життєвий тонус людини. Позитивні іони – навпаки: провокують в'ялість організму, зниження працездатності. Для цього необхідне постійне провітрювання класних кімнат, рекреацій, інших шкільних приміщень. А в приміщеннях, де постійно включається телевізор, комп'ютер необхідно ставити йонізатор повітря («Люстра Чижевського»). Він дає змогу людині подовжити своє життя, фізіологічну і творчу активність [28].

Для керівників шкіл та вчителів пропонується система параметрів, які розкривають суть валеологічного виховання учнів у процесі навчання на уроці: усвідомлення вчителем та учнями соціальної, фізіологічної, психічної та санітарно-гігієнічної значущості валеологічних знань і валеологічної культури; формування бережливого і дбайливого ставлення учнів до власного здоров'я; робота вчителя над усвідомленням учнями того, що людина є частиною природи, від екологічного стану якої залежить життя на Землі та здоров'я людства в цілому і кожної людини зокрема (зміст, форми, методи); дотримання принципів організації та здійснення розумової діяльності; прищеплення учням навичок особистої гігієни, збереження і зміцнення власного здоров'я як важливого компоненту загальнолюдської культури та формування особистості; здійснення валеологічної освіти і виховання учнів на засадах систематичного поновлення знань, повсякденного валеологічного виховання, залучення учнів до заходів валеологічного характеру, прищеплення елементів здорового способу життя, створення необхідних санітарних умов праці учнів; використання у процесі викладання навчальних предметів даних дослідження вітчизняних та зарубіжних учених, які ілюструють життєву необхідність валеологічних знань; використання вчителями науково обґрунтованих рекомендацій щодо валеологічного розвантаження учнів на уроці, зокрема –

оздоровчих музичних пауз та фізкультурних хвилин; ознайомлення учнів з методами профілактики найпростіших інфекційних захворювань, дитячого травматизму, отруєнь, дорожно-транспортного травматизму, первинної профілактики соматичних захворювань; ознайомлення з принципами профілактики венеричних захворювань та СНІДу.

Оновні компоненти змісту виховання учнів у процесі впровадження ДСЗСО покладено в основу технологічної карти оцінювання ефективності їх реалізації (табл.3.1).

Технологічна карта

Таблиця 3.1

аналізу ефективності реалізації мети і змісту виховного потенціалу ДСЗСО

Дата ..... Клас ..... Предмет..... Учитель.....

Мета: визначення рівня ефективності реалізації мети і змісту виховання учнів на уроці.....

Тема уроку.....

Мета уроку.....

Обладнання уроку.....

Етапи і зміст уроку	Проміжні цілі	Параметри реалізації мети і змісту виховного потенціалу ДСЗСО									Оцінка ефективності реалізації мети і змісту виховання учнів на уроці
		Визначення і реалізації мети виховання учнів	Національне вихован.	Моральне виховання	Розумове виховання	Фізичне виховання	Естетичне виховання	Економічне вихован.	Екологічне виховання	Валеологічне виховання	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

3.3. Організаційні механізми реалізації принципів виховання учнів у процесі впровадження змісту Державного стандарту загальної середньої освіти

Виходячи із суті поняття «принцип» як першооснови, керівної ідеї, системи поглядів, вчені тлумачать його по-різному стосовно виховання. Вони

розглядаються як керівні ідеї, котрі детермінують вимоги до змісту, організації та методів виховного впливу. На думку І.П. Підласого принципи виховного процесу (принци виховання) – це загальні вихідні положення, в яких закладено основні вимоги до змісту, методів, організації виховного процесу. Різними є й класифікації принципів виховання [29]. Автор вважає, що сучасна вітчизняна система виховання керується такими принципами: громадська спрямованість виховання; зв'язок виховання з життям, працею; опора на позитивне у вихованні; гуманізація виховання, особистісний підхід; єдність виховних впливів [29,с.41]. При цьому принципи виховання мають відповідати таким вимогам як обов'язковість, комплексність, рівнозначність. Рекордною за кількістю принципів виховання учнів є класифікація Ю.П. Азарова – це: принцип єдності життя і виховання, розумового і трудового виховання, поєднання продуктивної праці з навчанням, праці й насолоди, дитячої самодіяльності та самовиховання, моральних норм і моральної поведінки індивіда, громадянськості і людськості, зв'язку етичного з естетичним, емоційної культури з формами спілкування, підходу до дитини з оптимістичною гіпотезою, педагогічного оптимізму, єдності вимог і довіри, бережливого ставлення до особистості учня, вільного розвитку та розкритості, захищеності та недопустимості дитячої жорстокості, корекції дитячої самосвідомості, підвищеного почуття власної гідності, врахування статевих відмінностей, турботи про фізичне і моральне здоров'я дітей, принцип міри (щедрості, скупості тощо) [14,с.88 -146].

З огляду на те, що переважна більшість класифікацій принципів виховання є громіздкими та різноманітними, найбільш прийнятною, що відповідає сучасним вимогам, на нашу думку, є класифікація принципів виховання, запропонована І.П. Підласим. Її переваги у порівнянні з іншими класифікаціями полягають в інтегрованості, лаконічності формулювання, малочисельності.

Принцип громадського спрямовання виховання базується на визнанні прогресивними педагогами виховання як «громадського інституту» (Г. Сент Джон). З позиції цього принципу виховні системи успішно реалізують у життя

ідеологічні установки і політичні доктрини; учителі спрямовують свою діяльність на розв'язання задач виховання підростаючого покоління відповідно до державної стратегії виховання соціально спрямованого типу особистості. У цій системі вчитель має усвідомлювати себе не монополістом, а лише уповноваженим народом у справі виховання. Неузгодженість мети держави, суспільства та особистості відчутно гальмує реалізацію цього принципу. Одним із шляхів реалізації принципу громадського виховання є введення спеціальних шкільних предметів і наповнення відповідним змістом інших шкільних дисциплін, викладання яких сприяло б засвоєнню таких понять як «конституція», «влада», «авторитет», «закон», «відповідальність», «уряд».

Принцип зв'язку виховання з життям, працею передбачає не лише залучення вихованців до праці, але й до участі у розв'язанні актуальних проблем сучасності, зокрема: демократизації суспільства, дотримання прав людини, збереження довкілля. «Громадська праця – це один з важливих засобів соціалізації особистості, залучення її у систему громадських відносин» [29,с.46-47]. Цей принцип орієнтує діяльність учителя на формування розуміння учнями ролі праці у житті суспільства; поваги до людей праці; розвиток здатності успішно працювати на благо суспільства і власну користь; розуміння загальних основ сучасного виробництва; поєднання особистих і громадських інтересів у трудовій діяльності; бережливого ставлення до громадського надбання і природних багатств; нетерпимого ставлення до проявів безгосподарності, безвідповідальності, порушення дисципліни.

Принцип опори на позитивне у вихованні передбачає виявлення вчителем позитивних рис в учнів, розвиток інших, слабо сформованих чи негативно зорієнтованих якостей, доведення їх до необхідного рівня. Філософська основа цього принципу полягає у «суперечності» людської природи. Слід пам'ятати, що зовсім «негативних» чи абсолютно «позитивних» людей не буває. Завдання вчителя полягає в тому, щоб у людині стало більше позитивного і менше негативного. Цього можна досягти у тісному співробітництві вчителя з учнями, щиро зацікавленого у їхній долі. Недопустимо акцентувати увагу тільки на

промахах і недоліках у поведінці школярів. Майстри виховання діють навпаки – виявляють і підтримують позитивне. Досвідчені вчителі проектують гарну поведінку учня, навіюють упевненість в успішному досягненні високих результатів у навчанні та вихованні, підтримують його у разі невдачі.

Принцип гуманізації виховання передбачає: гуманне ставлення до особистості учня; повагу до його прав і свобод; висунення до вихованця посильних і розумно сформульованих вимог; повагу до будь-якої позиції учня; повагу до права людини бути самою собою; постановка перед учнем конкретної виховної мети; ненасильницьку вимогу до формування певних якостей особистості; відмова від жорстоких покарань та ін. [29,с.51].

Принцип особистісного підходу до виховання слід розуміти як опору на особистісні якості (ціннісні орієнтації, життєві плани, домінуючі мотиви поведінки тощо). Цей принцип полягає в тому, щоб учитель-вихователь постійно вивчав індивідуальні особливості учня; вмів діагностувати реальний стан сформованості таких особистісних якостей як спосіб мислення, мотиви, інтереси, установки, спрямованість особистості, ставлення до життя, праці; залучав кожного учня до посильної виховної діяльності, усував причини, які можуть завадити досягненню виховної мети; спирався на активність особистості; поєднував виховання і самовиховання; розвивав ініціативу, самостійність, самодіяльність. «При особистісному підході до виховання учня врахування вікових та індивідуальних особливостей набуває нового спрямування: діагностуються потенційні можливості, найближчі перспективи» [29,с.53]. Особливої уваги потребують зміни життєвих планів діяльності та поведінки. *Принцип єдності виховних впливів* можна назвати принципом координації взаємодії вчителів, які засобами навчального предмета виховують в учнів ті чи інші якості. Якщо зусилля вчителів не примножуються, а протидіють, то учні при цьому відчують психічні перевантаження, тому що не знають кому вірити, за ким піти. Для цього потрібно, щоб учителі дотримувалися певних правил реалізації принципу єдності виховних впливів: пам'ятати, що особистість формується під впливом колективу учнів класу,

вчителів та виховного мікросередовища. Розкриті вище принципи виховання учнів в процесі впровадження змісту ДСЗСО покладено в основу технологічної карти оцінювання якості їх реалізації на уроці (табл.3.2).

Таблиця 3. 2

Технологічна карта

оцінювання ефективності принципів реалізації виховного потенціалу ДСЗСО

Дата ..... Клас ..... Предмет..... Учитель.....

Мета: визначення рівня ефективності реалізації принципів виховання учнів на уроці

Тема уроку.....

Мета уроку.....

Обладнання уроку.....

Етапи і зміст уроку	Проміжні цілі	Параметри оцінювання ефективності принципів реалізації виховного потенціалу ДСЗСО						Оцінка ефективності реалізації принципів виховання учнів на уроці
		Громадська спрямованість	Зв'язок вихов. з життям, працею	Опора на позитивне	Гуманізація виховання	Особистісно орієнтований підхід	Єдність виховних впливів	
1	2	3	4	5	6	7	8	9

3.4. Пріоритетні організаційні механізми виховання учнів у процесі впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти

У педагогіці різні автори по-різному розкривають поняття «метод» як дидактичну та виховну дефініцію. Ми дотримуємося тієї точки зору, що метод виховання – це сукупність специфічних способів і прийомів виховної роботи, які використовуються в процесі розвитку потребнісно-мотиваційної сфери і свідомості учнів, вироблення навичок і звичок поведінки, а також його корекції та удосконалення. І.Ф. Харламов розрізняє методи і засоби виховання. На його думку, засоби виховання – це ті конкретні заходи чи форми виховної роботи (бесіда, збори, політінформація, вечори тощо), види діяльності учнів (навчальні заняття, предметні гуртки, конкурси, олімпіади та ін.), а також предмети (картини, фільми, виставки тощо), які використовуються в процесі

реалізації того чи іншого методу [30,с.320]. У науці та освітянській практиці найбільш поширеними є методи переконання, позитивного прикладу, вправ (привчання), похвали та осуду, вимоги і контролю.

Метод переконання зумовлює необхідність емоційного і глибокого роз'яснення суті соціальних і духовних відносин, норм і правил поведінки, у розвитку свідомості та почуттів особистості. Психологічною основою цього методу є принцип випереджувального відображення у свідомості учня тих дій і вчинків, які він збирається здійснити [30,с.325]. Особливо важливого значення набувають ті засоби методу переконання, які застосовуються у процесі формування особистісних якостей учнів (відповідальність, сумлінність у навчанні, організованість, самостійність, переконання тощо).

Метод позитивного прикладу. Теорія і практика свідчать, що розвиток особистості відбувається не тільки в результаті впливу словом, тобто роз'яснення і переконання. Важливі також зразки поведінки та дій інших людей. Тут доречно скористатися порадами мудреця: „для духовного розвитку особистості необхідні три умови: великі цілі, великі перепони і великі приклади“. З цього приводу Я.А. Коменський висловився так: діти «вчаться спочатку наслідувати, а потім пізнавати». З цієї точки зору метод позитивного прикладу близький до методу переконання і слугує важливим засобом підвищення дієвості різних форм роз'яснювальної роботи.

Метод вправ (привчання) важливу роль відіграє у формуванні навичок і звичок поведінки та діяльності учня. Цей метод широко використовував у своїй практичній діяльності А.С. Макаренко. Він писав: «...необхідно прагнути до того, щоб у дітей якомога міцніше склалися гарні звички, а для цієї мети найбільш важливими є постійні вправи у правильному вчинку» [31,с.435-436]. Під методом привчання слід розуміти багаторазове повторення дій і вчинків учнів з метою створення та закріплення в них необхідних навичок і звичок поведінки. Можна додати до цього, що у процесі формування навичок і звичок в учнів формуються внутрішні стимули, які детермінують поведінку особистості. Тому будь-яка практична діяльність учнів, якщо вона відповідним

чином організована, є засобом методу вправ (привчання).

Методи похвали та осуду в школі, в т. ч. на уроці, нерідко використовуються як засоби заохочення та покарання. П.П. Блонський у свій час доводив неприйнятність засобів заохочення й покарання. Він застерігав від того, щоб в учителів вони не превалювали [32,с.91]. Похвала, як метод виховання, є не що інше як визнання, позитивна оцінка поведінки або якості учня з боку педагога чи колективу товаришів, висловлені публічно або в особистій формі. У протилежність цьому осуд виражається у несхваленні та негативній оцінці дій і вчинків особистості, що суперечать нормам та правилам поведінки. Похвала, висловлена у будь-якій формі благотворно впливає на дії й поведінку учня, додає йому сили на їх удосконалення. Що стосується осуду, то цей метод досягає мети тільки тоді, коли він є справедливим і підтримується громадською думкою колективу. Цими методами бажано користуватися лише як допоміжними, які сприяють корекції поведінки учнів.

Методи вимоги і контролю передбачають ставлення вимог до поведінки учнів та здійснення контролю за її станом. Вимога розглядається як спосіб безпосереднього спонукання учнів до тих чи інших вчинків або дій, спрямованих на поліпшення поведінки. Педагогічними способами цього методу є прохання, тактовна вказівка і розпорядження вчителя. Способом контролю є: спостереження, індивідуальна бесіда, звіт учня про результати навчальної діяльності тощо. Переключення як метод виховання доцільно застосовувати у разі негативного впливу на учня якихось дій чи поведінки. Особливо позитивно він впливає, коли вчитель наштовхується на опір з боку учня і прямі вимоги не дають бажаних результатів.

Слід зазначити, що жоден з окреслених вище методів виховання не забезпечує позитивних результатів, якщо вони не використовуються у раціональному комплексі. З цього приводу А.С. Макаренко писав: «Ніякий засіб взагалі, хоч би який ми взяли, не може бути визнаний ні гарним, ні поганим, якщо ми розглядаємо його окремо від інших засобів, від цілісної системи, від цілого комплексу впливів» [31,с.116].

Розкриті вище методи виховання учнів покладено в основу розробки технологічної карти оцінювання ефективності їх реалізації на уроці (табл.3.3).

Таблиця 3.3

**Технологічна карта
оцінювання ефективності методів реалізації виховного потенціалу змісту ДСЗСО**

Дата ..... Клас ..... Предмет..... Учитель.....
 Мета: оцінювання ефективності методів реалізації виховного потенціалу ДСЗСО
 Тема уроку.....
 Мета уроку.....
 Обладнання уроку.....

Етапи і зміст уроку	Проміжні цілі	Параметри оцінювання методів реалізації виховного потенціалу змісту ДСЗСО					Оцінка ефективності реалізації методів виховання учнів на уроці
		Переконання	Позитивний приклад	Вправи (привчання)	Похвала і осуд	Вимоги і контроль	
1	2	3	4	5	6	7	8

**3.5. Технологія реалізації виховного потенціалу змісту
Державного стандарту загальної середньої освіти**

Проблема педагогічної технології досліджується в останнє десятиліття активно і широкопланово. Слово «технологія» грецького походження (гр.«*techne*» – мистецтво, «*logos*» – наука), тобто – це сукупність знань про способи і засоби здійснення виробничих процесів [33,с.688]. В науці та педагогічній практиці широко використовуються різні варіанти цього поняття: «педагогічна технологія», «освітня технологія», «технологія навчання», «технологія виховання», «технологія розвитку» тощо.

Поштовхом у розвитку нової педагогічної галузі–педагогічної технології стало використання програм аудіовізуального навчання в 30-х роках (США). Саме це започаткувало технологічну революцію в освіті. Тривала дискусія про суть педагогічної технології знайшла відображення в наукових працях

вітчизняних і зарубіжних учених. Вона зводиться до зіткнення кількох протилежних точок зору. Окремі вчені розглядають педагогічну технологію як комплекс сучасних технічних засобів навчання, інші – як процес комунікації. Наближеним до реалій є поняття «педагогічна технологія», яка ототожнюється з засобами і процесами навчання. У 60-ті роки ХХ ст. відбулося становлення педагогічної технології як науки. Найбільш повне обґрунтування цього поняття, на наш погляд, подано П.Д.Мітчелом в Енциклопедії педагогічних засобів, комунікацій і технології (Лондон, 1978). Його суть полягає в тому, що педагогічна технологія не є синонімом «засобу навчання», вона подається як міждисциплінарний конгломерат, що має зв'язки (відношення) фактично з усіма аспектами освіти – від короткого навчального фрагмента до національної системи з усіма її функціями. Проаналізувавши 102 джерела з питань педагогічної технології, П.Д. Мітчел сформулював її визначення: «Педагогічна технологія – це галузь досліджень і практики (у межах системи освіти), що має зв'язки (відношення) з усіма аспектами організації педагогічних систем і процедурою розподілу ресурсів для досягнення специфічних і потенційно відтворюваних педагогічних результатів» [34,с.21-22]. У 1979 році Асоціація з педагогічних комунікацій і технології США опублікувала «офіційне» визначення педагогічної технології: «Педагогічна технологія – це комплексний, інтегрований процес, що охоплює людей, ідеї, засоби і способи організації діяльності для аналізу проблем і планування, забезпечення, оцінювання і керування вирішенням проблем, що стосуються всіх аспектів засвоєння знань» [35,с.22].

Дослідники проблем педагогічної технології правомірно роблять висновки, що ці визначення виявилися настільки всеосяжними, що подальші їх зміни відбувалися лише у напрямі уточнення мозаїки значень педагогічних технологій та їх спеціалізації. Ось чому поняття педагогічної технології розкривається вітчизняними і зарубіжними вченими неоднозначно і нерідко суперечливо. Наприклад, Б.Т.Ліхачов педагогічну технологію розглядає як сукупність психолого-педагогічних установок, що визначають спеціальний

набір і компановку форм, методів, способів, прийомів навчання, виховуючих засобів; вона є організаційно-методичним інструментарієм педагогічного процесу [36]. В.П. Безпалько педагогічну технологію тлумачить як змістовну техніку реалізації навчального процесу [37], Найбільш повно і точно (в той період) поняття педагогічної технології подано М.Монаховим, який інтерпретує його як продуману у всіх деталях модель педагогічної діяльності щодо проектування, організації і здійснення навчального процесу з обов'язковим забезпеченням комфортних умов для учнів і вчителя. Як бачимо, автор у визначення поняття «педагогічна технологія» включає енергетичні ресурси, що забезпечують результативність навчання [38]. Проблемою визначення і наукового обґрунтування поняття педагогічної технології досить продуктивно займалися російські вчені. На думку М.В.Кларіна, педагогічна технологія – це системна сукупність і порядок функціонування всіх особистісних, інструментальних і методологічних способів, що використовуються для досягнення педагогічної мети [39]. Аналізуючи визначення поняття педагогічної технології багатьма авторами, Г.К.Селевко робить висновки, що воно може бути представлено трьома аспектами: науковим, процесуально-описовим (алгоритм процесу), сукупність цілей, змісту, методів і засобів для досягнення запланованих результатів навчання; процесуально-дієвим: здійснення технологічного (педагогічного) процесу, функціонування всіх особистісних, інструментальних і методологічних педагогічних засобів. «Отже, – робить висновки автор, – педагогічна технологія функціонує і в якості науки, що досліджує найбільш раціональні шляхи навчання, і в якості системи способів, принципів та регулятивів, що використовуються у навчанні, і в якості реального процесу навчання» [40,с.15]. Заслугою автора є класифікація технологій за трьома ієрархічно підпорядкованими рівнями: а) загальнопедагогічний, б) предметний, в) локальний (модульний) [40, с.16].

Українські вчені освітню технологію визначають як інтегративну модель, що об'єднує в єдину цілісну систему мету, зміст, дидактичний комплекс (педагогічні умови, методи, прийоми, засоби, інформаційно-технічне

забезпечення) та результат навчально-виховного процесу, побудованого на філософії і методології українознавства, життєтворчості особистості.

Синтезуючи творчі здобутки вітчизняних і зарубіжних учених, практичного досвіду щодо розробки та використання педагогічних технологій, Г.С.Сазоненко розглядає «освітню технологію» як похідну нового типу освіти з такими її сутнісними ознаками:

- технологія розробляється на засадах конкретної філософії, методології освіти, педагогічної ідеї, в основі яких – ціннісні орієнтації, цільові установки, орієнтовані на конкретний очікуваний результат;
- технологічний ланцюг педагогічних дій вибудовується відповідно до поставленої мети і має гарантувати всім учням досягнення життєвої перспективи та високий рівень засвоєння *державного стандарту освіти*;
- функціонування технології передбачає взаємопов'язану діяльність учителя й учнів з урахуванням принципів особистісно орієнтованого навчання й виховання;
- поетапне й послідовне впровадження елементів педагогічної технології може бути відтворено будь-яким учителем з урахуванням авторських підходів;
- органічною частиною технології є діагностування та моніторинг результатів діяльності;
- глибока психологізація освітніх технологій [41,с. 32].

Розглядаючи педагогічні технології у контексті сучасного освітнього простору, С.О.Сисоєва пише: «Оскільки освіта є результатом навчання і виховання, у процесі яких відбувається розвиток особистості та її соціалізація, то поняття «освітня технологія», на наш погляд, відображає взаємодію і взаємозумовленість освітнього середовища і навчально-виховної системи соціалізації, особистісного і професійного розвитку та саморозвитку людини в освітній установі, а тому є генеральним по відношенню до інших понять, які характеризують технологічність освітнього процесу» [42,с.319]. Автор виокремлює декілька важливих проблем щодо функціонування педагогічних технологій у сучасному освітньому просторі. Це, перш за все, проблема

структури педагогічної технології, в якій виділяються такі основні компоненти: концептуальний, змістово-процесуальний, зміст навчального матеріалу, методи і форми навчання, виховання, розвитку учнів; методи і форми педагогічної діяльності вчителя; діяльність учителя щодо управління навчально-виховним процесом; професійний компонент, який відображає залежність успішності функціонування і відтворення спроектованої педагогічної технології від рівня педагогічної майстерності [42,с.321]. Цим резюме автор підкреслює об'єктивність та можливість функціонування таких понять: «технологія навчання», «технологія виховання», «технологія розвитку» особистості як органічних складових технології навчально-виховного процесу.

Розглядаючи виховний процес як «інтелектуальне виробництво», І. П. Підласий наголошує на необхідності його технологізації. Він зазначає: «Нинішня практика виховання знаходиться на перехідній стадії – вихователі ще не працюють за добре відпрацьованою науковою технологією, але вже поступово відходять від замкненого на індивідуальності інтуїтивного рішення виховних завдань» [29,с.141]. Суть технології виховання зорієнтована на кінцевий результат.

Важливого значення для розвитку освітніх технологій, як галузі педагогічної науки, набувають зарубіжні теорії та практичний досвід, зокрема: вальдорфська педагогіка, теорія саморозвитку особистості М.Монтессорі, Р. Штейнера та ін. Провідні ідеї технологій навчання та виховання у вальдорфській школі – це: визнання індивідуальності дитини; вільне виховання і навчання без примусу, насильства – духовного і тілесного; відмова від влади над дітьми; забезпечення свободи як засобу навчання, виховання та творчості. Технологія саморозвитку дитини (за М. Монтессорі) базується на концептуальних положеннях особистісно орієнтованого підходу до навчання і виховання. В її основу покладено ідею, що кожна дитина з її можливостями, потребами, системою стосунків проходить свій індивідуальний шлях розвитку. Феномен педагогіки М.Монтессорі полягає у вірі в природу дитини, прагненні виключити будь-який авторитарний тиск на дитину, яка формується, в її

орієнтації на ідеал вільної, самостійної, активної особистості. Сутність педагогічної теорії автора характеризують такі основні положення: виховання має бути індивідуальним; виховання повинно спиратися на дані спостереження за дитиною.

Вивчення та аналіз вітчизняної і зарубіжної літератури щодо еволюції поняття «педагогічна технологія» та її різновидів дозволяє зробити такі висновки:

- технологізація «інтелектуального виробництва», яким є освіта, являє собою об'єктивний, закономірний і незворотний процес, засіб підвищення ефективності навчання, виховання і розвитку учнів;
- у теорії і педагогічній практиці спостерігається різноманітність та варіативність педагогічних технологій, що зумовлено освітніми теоріями, науковими підходами, концепціями, принципами, специфікою основних аспектів і компонентів освітнього процесу;
- технології педагогічного процесу притаманні ознаки багатоаспектності, що зумовлено особливостями змісту, методів і засобів взаємодії суб'єктів навчального процесу;
- структура педагогічної технології включає: а) концептуальну основу;
- б) змістову частину навчання (цілі навчання – загальні і конкретні, зміст навчального матеріалу); в) процесуальну частину – технологічний процес.

Для дослідження проблем технології впровадження ДСЗСО має теоретичне та практичне значення уточнення похідних понять педагогічної технології: «технологія навчання», «технологія виховання», «технологія розвитку».

Технологія навчання – це інтегрований і певною мірою алгоритмізований процес взаємодії вчителя і учнів на уроці, спрямований на реалізацію змісту навчання у межах ДСЗСО, мети і завдань за допомогою використання раціональної сукупності методів, форм і засобів, енергетичних ресурсів суб'єктів навчально-виховного процесу, бюджету часу.

Технологія виховання – це цілеспрямований процес, що базується на

єдності реалізації змісту, цілей, завдань, методів і форм впливу та взаємовпливу його суб'єктів; забезпечує гармонійне виховання індивідуальності, пріоритет цінностей людської особистості; визнанні індивідуальності дитини, вільному вихованні без примусу; на гуманізмі як системі поглядів, що визнає право на свободу, щастя, розвиток і виявлення здібностей кожної дитини; на збагаченні світоглядної тематики змісту освіти, особистісно орієнтованому підході до виховання соціально інтеріоризованої особистості.

Технологія розвитку – це специфічний процес гармонізації взаємовпливу його суб'єктів, спрямований на оптимальний розвиток пізнавальних процесів особистості, її інтелектуальної, емоційної, душевної і духовної сфер на основі реалізації змісту, мети і завдань виховання, методів і засобів розвитку природних здібностей кожної дитини. Теоретичною основою технології розвитку особистості є розгляд її як психічної, духовної сутності людини, що виступає у різноманітних системах якості; структура якостей особистості (темперамент, рівень розвитку психічних процесів, досвід та спрямованість особистості); мислення як процес пізнання людиною об'єктів і явищ навколишнього світу та їх властивостей.

Отже, технологію виховання у процесі впровадження змісту ДСЗСО слід розглядати як систему психолого-педагогічних алгоритмів, способів і засобів реалізації його виховного потенціалу. Виховна діяльність учителя пов'язана з моделюванням способів, реалізацією розробленого плану і моделей виховання учнів, управлінням їх діяльністю та поведінкою. При розробці технології виховання учнів вчителю слід враховувати низку вимог, зумовлених його специфікою. Перш за все слід пам'ятати, що виховання носить цілісний характер, тобто виховні впливи на учнів здійснюються комплексно. Вчитель має володіти всіма технологічними операціями виховання й забезпечити у взаємодії з учнями їх реалізацію. Тому він має пройти канонічний шлях досягнення виховної мети, концентруючи увагу на «центральному пункті» виховання особистості, які в силу людської природи і ступеня вихованості є досить різноманітними. Сучасні технології виховання базуються на системному

підході до виховного процесу, що означає вплив на учнів у трьох напрямках: на *свідомість, почуття і поведінку*; органічне поєднання виховання і самовиховання особистості; єдність зусиль учителів, які викладають в одному класі; прогнозовані якості особистості формуються завдяки здійсненню системи конкретних виховних вправ у процесі навчання та виховання.

Системний підхід до виховання учнів у процесі впровадження ДСЗСО передбачає: єдність цілей, змісту, принципів, форм, методів і технологій виховання. На цих засадах розроблено технологічну карту оцінювання ефективності технології виховання учнів в процесі реалізації змісту (табл.3,4).

Таблиця 3.4

**Технологічна карта
оцінювання ефективності технології виховання учнів в процесі впровадження змісту
ДСЗСО**

Дата ..... Клас ..... Предмет..... Учитель.....
 Тема уроку:.....
 Мета: визначення рівня ефективності технології виховання учнів в процесі впровадження змісту ДСЗСО.....
 Мета уроку.....
 Обладнання уроку.....

Етапи і зміст уроку	Проміжні цілі	Параметри реалізації технологій виховання учнів в процесі впровадження ДСЗСО				Оцінка ефективності реалізації технологій виховання на уроці
		Ранжування змісту ДСЗСО за ступенем виховної значущості	Канонізація процесу виховання	Алгоритмізація процесу виховання	Модельовання виховного процесу	
1	2	3	4	5	6	7

Література до 3 розділу

1. Концепція безперервної системи національного виховання.-К.: Рід. шк.-1995.- №6.-С.18-25.
2. Державна національна програма «Освіта». Україна ХХІ століття.– К. : Райдуга, 1994. – С. 3.
3. Закон України «Про освіту»: Прийнятий 23 берез. 1996 р. №100–96–ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996.– №21.– С. 253–278.

- 4.Бех І.Д.Виховання особистості: У 2 кн. –К.:Либідь, 2003.– Кн. 2 Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади. –342 с.
5. Гапон Ю.А. Соціально-педагогічні основи процесу виховання особистості / Гапон Ю.А.–Запоріжжя; 1998.–217 с.
- 6.Сухомлинський В.О.Серце віддаю дітям / В.О.Сухомлинський // Вибрані твори в 5 томах. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – 670 с.
- 7.Гнатюк В.М.Управління системою національного виховання учнів / В.М. Гнатюк –К.: Сталь, 2001.–300 с.
- 8.Френе С.Избранные педагогические сочинения / С. Френе.– М.: Прогресс, 1990. – 304 с.
- 9.Основи національного виховання. Концептуальні положення / за заг. ред. В.Г.Кузя,
Ю.Д.Руденка, З.О.Сергійчик. – К. : Київ, 1993. – Ч.1.– 87 с.
- 10.Ушинський, К.Д. Про народність у громадянському вихованні / К.Д.Ушинський // Вибр. пед. твори. – К. : Рад. школа, 1983. – Т. 1.– 489 с.
- 11.Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину / В.О.Сухомлинський // Вибрані твори в 5 томах. – К. : Рад. школа. – Т. 2. – 670 с.
- 12.Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко.– Полтава: Полт. вісн.,1994.–190 с.
- 13.Марьенко И.С.Основы процесса нравственного воспитания школьников / И.С.Марьенко. – М.: Просвещение, 1980.– 183 с.
14. Азаров Ю.П. Искусство воспитывать /Ю.П. Азаров. – М.: Прсвещение, 1985. – 488 с.
- 15.Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті.–К.:Шк. світ, 2001.–21 с.
- 16.Вишневецький О. Концепція демократизації українського виховання // Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні. –К.: Школяр, 1997. – С.78–112.
17. Русова С. Моральні завдання сучасної школи // Рід. шк. – 1938.– №7.– С.10–19.
18. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа // Вибр. твори в 5–ти т.–К.: Рад.шк.,1977. –Т.4.– С.7.–349 с.
- 19.Амонашвили Ш.А. Здравствуйте,дети!:Пособ.для учителя.– М.: Просвещение,1983.–208с.
20. Экономическое образование и воспитание школьников / Под. ред. Н.И. Горлача и др.–К.: Рад. шк.,1989.– 336 с.
- 21.Падалка О.С.Професійно-економічна підготовка вчителя.– К.: Четверта хвиля,2001.–122 с.
- 22 Концепція неперервної екологічної освіти в Україні // Інформ. зб. МОН України 4 грудня 2003, протокол №12 / 7-4 // Освіта України. – 2004.–24 січня (№6). – С.4-5.
23. Програма інтегративного курсу «Основи валеології та медичних знань» // Інформ. зб. МОН України. –1994.– №17–18.– С. 2– 49.
24. Концепція формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та молоді: Затв. Наказом М-ва освіти і науки України від 21 лип.2004 р.№605 // Директор шк.–2004.–Жовт. (№40).– С.23-29.

25. Шаповалова В.А. Здоров'я дітей та молоді: програмні підходи та пріоритетні напрями фізичного виховання // Валеологія.–1999.– №7.– квіт.– С.12-16.
26. Гончарова М. Винахід Чижевського // Валеологія.–1999.–№7.– квіт.– С.4–5.
27. Подласый И.П. Педагогика.Новый курс. Учеб. для студентов высш. учеб. заведений.– М.: Гуманит. изд. центр Владос, 2001.– Кн.2.Процесс воспитания.– 256 с.
28. Харламов И.Ф. Педагогика.– М.: Высш. шк.,1990.–576 с.
- 29.Макаренко А.С. Сочинения: В 7 т.– М. 1958.– Т.5. – 588 с.
30. Блонский П.П. Педагогика. – М., 1924. –74 с.
31. Словарь иностранных слов // Под ред. И.В. Лехина и проф. Ф.Н.Петрова. М., 1954.–853 с.
34. Освітні технології: Навч.-метод. Посіб. / За ред. О. М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. – 255с.
- 35.The International Edukation Technology.- London-New-Vork 1978, p. 258.
- 36.Лихачев Б.Т. Педагогика. – М.: Юрайт, 1992. – 463 с.
37. Беспалько В.И. Слагаемые педагогической технологии.– М., 1989. –190 с.
38. Монахов В.М. Технологические основы проектирования и конструирования учебного процесса.– Волгоград: Перемена,1995.– 152 с.
39. Кларин М.В.Педагогическая технология в учебном процессе: анализ зарубежного опыта.– М.: Знание, 1989.– 73 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Педагогика и психология; №6).
40. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: Учеб. пособ. для вузов и ин-ов повышения квалификации.– М.: Нар. Образование, 1998.– 255 с.
- 41.Перспективні освітні технології: Наук.-метод. посіб. / А.М.Алексюк, І.Д.Бех, Т.Ф.Демків;За ред. Г.С.Сазоненко. – К.: Гопак,2000.– 559 с.
- 42.Сисоєва С.О. Педагогічні технології у сучасному освітньому просторі //Розвиток педаг. і психолог. науки в Україні (1992-2002). –Харків: ОВС; 2002.– Част.2.– С.311–325.

РОЗДІЛ 4

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ПІДГОТОВКИ СУБ'ЄКТІВ ВПРОВАДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

4.1. Факторний аналіз результатів дослідження стану підготовки суб'єктів впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти

В успішній реалізації ДСЗСО важливу роль відіграють науково-методичні надбання вітчизняних і зарубіжних учених. Зокрема, актуальним є окреслення методологічних основ стратегії оновлення змісту освіти вітчизняними вченими (Н.М. Бібік, М.С. Вашуленко, С.У. Гончаренко, В.І. Лозова, Ю.І. Мальований, О.Я. Савченко та ін.); теоретичне осмислення філософами освітнього процесу й використання їхніх напрацювань з метою обґрунтування певних освітніх стратегій і педагогічних технологій. Тому важливим аспектом проблеми впровадження ДСЗСО є добір та реалізація відповідних організаційних механізмів управління цим процесом на науково-методологічних засадах, виявлення та оцінка факторів впливу на їх ефективність. Водночас слід вивчити та аналізувати науково-методичні досягнення щодо реалізації організаційних механізмів в навчально-виховному процесі в ЗНЗ та управлінні ним.

У процесі вивчення вітчизняної та зарубіжної літератури з окресленої проблеми зроблено висновки про те, що предметом переважної уваги вчених є концептуальні засади механізмів *державного* управління. Чисельні визначення та тлумачення авторами дефініції «*механізм державного управління*» свідчать про їх різноплановість і варіативність. Тому в процесі дослідження ми виділили з-поміж них і трансформували окремі елементи в управління освітою, зокрема загальноосвітнім навчальним закладом. При цьому навчально-виховний процес розглядався з позиції системного підходу як цілісний двоєдиний процес педагогічної діяльності вчителя (викладання) та навчально-пізнавальної діяльності учнів (учіння), який спрямований на досягнення поставлених

навчально-виховних завдань; як цілеспрямований процес організації і стимулювання активної навчально-пізнавальної діяльності учнів щодо опанування науковими знаннями, уміннями та навичками; як процес розвитку творчих здібностей, формування світогляду та морально-етичних поглядів і переконань учнів.

У навчальному процесі реалізуються в комплексі основні компоненти змісту освіти на засадах науково обґрунтованих принципів, які відображають загальні вимоги до змісту та організації процесу навчання і певною мірою закладені у змісті навчального матеріалу, в т. ч. у змісті ДСЗСО. Водночас залежно від потреби той чи інший принцип може реалізуватися у процесі навчання більш інтенсивно за рахунок раціонального добору чи розробки навчального матеріалу та механізмів його реалізації. У педагогічній літературі висвітлюються різні класифікації дидактичних принципів. Їх обґрунтування та тлумачення зумовлене зміною парадигм освіти і навчання підростаючого покоління на тому чи іншому етапі розвитку суспільства, умов функціонування та розвитку системи освіти, проблем і перспектив наукових досліджень, потреб і вимог практики.

Важливе місце у розробленні та реалізації організаційних механізмів посідає технологія, теоретичною складовою якої є *концепція* як система поглядів на ті чи інші явища. Ця позиція визнана вченими багатьох країн світу, в т. ч. вітчизняними. Зокрема, О. М. Пехота пише: «...педагогічна технологія об'єднує і нові концепції процесу навчання, і проблему взаємовпливу нових *засобів та методів* навчання, і використання системного підходу до організації навчання» [1,с.14]. У сучасній педагогічній теорії й практиці найбільш поширеними є особистісно орієнтовані технології, які базуються на теорії особистісно орієнтованого навчання, центральною фігурою якого є особистість, її самобутність і самоцінність.

З огляду на це постало завдання виявлення та аналізу *факторів впливу* на добір і реалізацію організаційних механізмів впровадження ДСЗСО, підвищення умов їх ефективності. З цією метою здійснено *факторний аналіз*

експериментальних даних та побудовано модель латентної (скритої) структури організаційних механізмів управління впровадженням ДСЗСО.

Зазначимо, що факторний аналіз вперше виник у психометриці й нині широко використовується не тільки в психології, але й у нейрофізіології, соціології, політології, у статистиці, педагогіці та інших науках. Основні ідеї факторного аналізу закладено англійським психологом Гальтоном Ф. (1822-1911рр.), який зробив вагомий внесок у дослідження індивідуальних відмінностей. До розроблення і вдосконалення факторного аналізу причетні також такі вчені як Спірмен Ч., Терстоун Н., Кеттел Р. та ін.

Науково-практична значущість факторного аналізу полягає в тому, що він сприяє розв'язанню двох важливих аспектів дослідження – *різнобічного* і водночас *компактного* тлумачення об'єкта виміру. За допомогою факторного аналізу стало можливим виявлення латентних («прихованих») змінних факторів, які відповідають за наявність лінійних статистичних зв'язків та кореляції між змінними, що спостерігаються.

Відповідно до сенсу та мети факторного аналізу у процесі експериментального дослідження нами виділено два блоки факторів, умовно названих «Підготовка» до вибору та реалізації організаційних механізмів упровадження ДСЗСО та «Реалізація», тобто їхнє безпосереднє впровадження в практичну діяльність суб'єктів цього процесу.

Блок «Підготовка» включає два фактори (1 і 2).

1-ий фактор – це індивідуальна підготовка учасників експерименту до реалізації організаційних механізмів упровадження ДСЗСО, зокрема: вивчення та аналіз літературних джерел, позитивного досвіду з проблеми, державних і авторських навчальних програм, урядових та галузевих документів тощо;

2-й фактор – групова підготовка учасників реалізації організаційних механізмів до впровадження ДСЗСО – це: підвищення кваліфікаційного рівня на курсах, семінарах, участь у районних предметних методичних об'єднаннях тощо. Стан реалізації факторів блоку «Підготовка» ілюструється табл. 4.1.

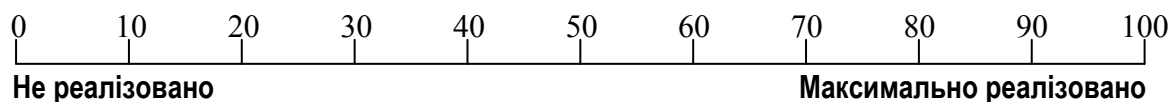
Аналіз даних табл. 4.1 свідчить про те, що у блоці «Підготовка» (фактор-1) лідирує «Використання літературних джерел провідних учених країни, фондів державних і місцевих бібліотек з проблем реалізації змісту освіти»

АНКЕТА 1

ОЦІНЮВАННЯ ЗНАЧУЩОСТІ ЗОВНІШНІХ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ ПІДГОТОВКИ СУБ'ЄКТІВ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ДСЗСО

Заклад освіти _____

Респондент _____

Інструкція: оцініть значущість факторів *підготовки суб'єктів* до реалізації організаційних механізмів впровадження ДСЗСО

Таблиця 4.1

№	Зовнішні організаційні механізми підготовки до впровадження державного стандарту загальної середньої освіти (ДСЗСО)	%
1.	Вивчення та аналіз нормативно-правових, директивних та інструктивних матеріалів Міністерства освіти і науки України з питань упровадження ДСЗСО.	0,57
2.	Заняття на курсах, організованих на базі Обласних інститутів перепідготовки педагогічних кадрів з проблеми впровадження ДСЗСО.	0,78
3.	Участь у постійно діючому семінарі з проблем впровадження ДСЗСО (районного, міського, обласного рівнів).	0,58
4.	Участь у районних предметних методичних об'єднаннях з проблем упровадження ДСЗСО.	0,56
5.	Вивчення та аналіз державних і авторських навчальних програм з реалізації змісту ДСЗСО.	0,75
6.	Участь у районних, обласних, всеукраїнських науково-практичних конференціях з проблеми упровадження ДСЗСО.	0,77
7.	Використання літературних джерел провідних учених країни, фондів державних та місцевих бібліотек з проблем реалізації змісту освіти.	0,81
8.	Вивчення вітчизняного та зарубіжного позитивного досвіду модернізації змісту середньої освіти та механізмів його реалізації в практичній діяльності закладів освіти.	0,76

(показник 0,81); у факторі-2 лідером є «Заняття на курсах, організованих на базі Обласних інститутів перепідготовки кадрів з проблеми впровадження ДСЗСО» (показник 0,78). За ними слідує «Вивчення вітчизняного та

зарубіжного позитивного досвіду з модернізації змісту середньої освіти та механізмів його реалізації в практичній діяльності закладів освіти (0,76) і

«Вивчення та аналіз державних та і авторських навчальних програм з реалізації змісту ДСЗСО (0,75).

Отже, на етапі *підготовки* суб'єктів до реалізації організаційних механізмів впровадження ДСЗСО в діяльність ЗНЗ провідною є теоретична та методична підготовка суб'єктів цього процесу, що цілком закономірно. Адже впровадження ДСЗСО суб'єктами може бути ефективним лише на наукових засадах. Тому система їхньої підготовки до впровадження ДСЗСО відіграє вирішальну роль і має бути розгалуженою у державному й регіональному масштабах.

Блок «Реалізація» включає фактори (3 і 4).

3-й фактор – це колективні та колегіальні механізми, зокрема: форми роботи з педагогічним колективом школи, надання консультацій керівниками ЗНЗ заступникам з навчально-виховної, заступникам з виховної роботи, вчителям щодо добору та реалізації організаційних механізмів упровадження ДСЗСО в практичну діяльність ЗНЗ тощо.

4-й фактор – це індивідуальні механізми впровадження ДСЗСО, які ілюструють дані, що наближають до реальної практичної участі керівників ЗНЗ та педагогічного колективу у персональній підготовці та підготовці педагогічних колективів, громадських організацій до впровадження ДСЗСО.

Дані анкетування респондентів (табл.4.2) свідчать про те, що у блоці «Реалізація» (фактор-3) перше місце посідають «Колективні та колегіальні механізми» впровадження ДСЗСО – це: засідання педагогічної ради (0,82); засідання методичних об'єднань учителів з навчальних предметів (0,81); засідання методичної ради школи (0,78); індивідуальна робота, консультації заступника директора з навчально-виховної роботи з батьками учнів (0,73).

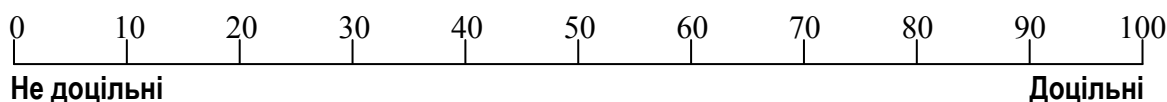
У блоці «Реалізація» (фактор - 4) «Індивідуальні механізми впровадження ДСЗСО» перші три місця посіли: індивідуальна робота, консультації директора школи з заступником з навчально-виховної роботи та заступником з виховної

роботи (0,74); індивідуальна робота, консультації заступника директора з учителями-предметниками (0,68).

АНКЕТА 2

ОЦІНЮВАННЯ ЗНАЧУЩОСТІ ЗОВНІШНІХ ФАКТОРІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ
ВПРОВАДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Інструкція: Оцініть за 100-бальною шкалою (зробіть помітку в таблиці)

Оцініть значущість колективних та індивідуальних факторів реалізації
організаційних механізмів впровадження Державного стандарту загальної середньої
освіти

Таблиця 4.2

№	Внутрішньошкільні організаційні механізми реалізації змісту Державного стандарту загальної середньої освіти (ДСЗСО)	%
1.	А. Колективні та колегіальні механізми:	
1.	засідання педагогічної ради;	0,82
2.	засідання методичної ради школи;	0,78
3.	засідання методичних об'єднань учителів з навчальних предметів;	0,81
4.	профспілкові збори педагогічного колективу школи щодо забезпечення умов упровадження ДСЗСО;	0,67
5.	загальні збори батьків учнів школи;	0,59
6.	засідання батьківського комітету;	0,54
7.	науково-практична конференція шкільного колективу;	0,56
8.	шкільна конференція учнів-старшокласників;	0,56
9.	форум на базі школи «Умови успішного впровадження ДСЗСО» (представники районного відділу освіти, окремих шкіл району, меценатів, шефів, представників громадськості тощо).	0,60
2.	В. Індивідуальні механізми:	
1.	індивідуальна робота, консультації директора школи з заступниками з навчально-виховної роботи та заступником з виховної роботи;	0,74
2.	індивідуальна робота, консультації директора школи з батьками учнів школи;	0,57
3.	індивідуальна робота, консультації заступника директора з навчально-виховної роботи з учителями-предметниками;	0,68
4.	індивідуальна робота, консультації заступника директора з навчально-виховної роботи з батьками учнів школи;	0,73
5.	індивідуальна робота, консультації заступника директора з виховної роботи з учителями-предметниками та класними керівниками;	0,63
6.	індивідуальна робота, консультації заступника директора з виховної роботи з батьками учнів школи.	0,63

На засадах експериментальних даних (табл. 4.1 та 4.2) побудована «Синергетична модель латентної (скритої) структури факторів організаційних

механізмів впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти» (рис.4.1).

Отже, аналіз експериментальних даних уможлиблює подальшу корекцію процесу і змісту підготовки керівників шкіл та педагогічних колективів до впровадження ДСЗСО. А запропонована модель латентної структури факторів організаційних механізмів управління впровадженням ДСЗСО – це каркас, орієнтир організації та поглиблення подальшої підготовчої роботи з педагогічними колективами ЗНЗ, їхніми керівниками, батьками, учнями, представниками громадськості з метою успішного впровадження ДСЗСО.

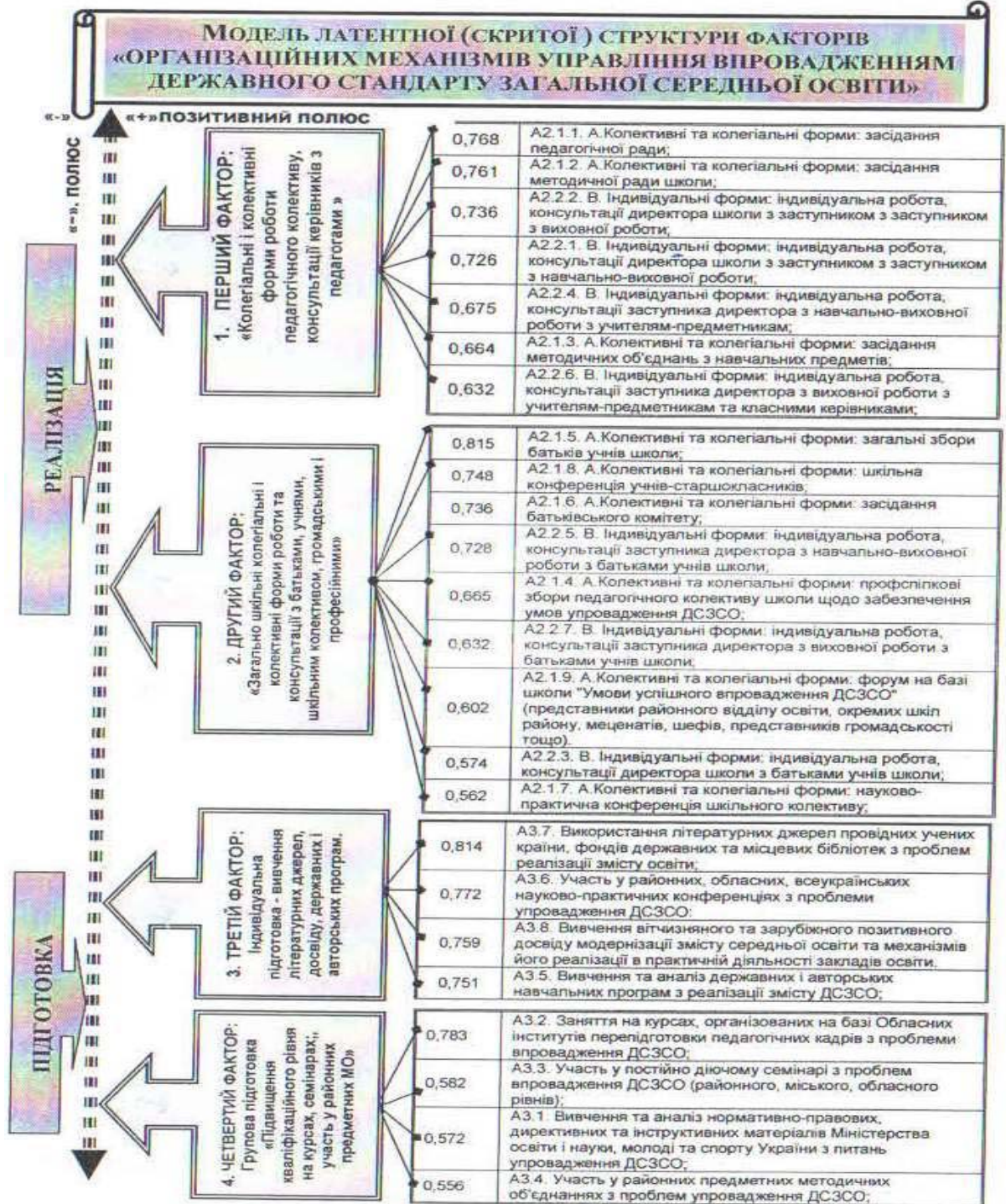

Рис. 1.2. Модель латентної (скритої) структури факторів організаційних механізмів управління впровадженням державного стандарту загальної середньої освіти.

4.2. Критерії та технологія оцінювання стану підготовки суб'єктів впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти

Наукове дослідження у будь-якій галузі, в т. ч. в галузі управління процесом впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти, виступає як специфічна форма пізнавальної діяльності, яка передбачає

відображення педагогічної дійсності в емпіричному процесі. «Діяльність у галузі науки – наукове дослідження – особлива форма процесу пізнання, таке систематичне і цілеспрямоване вивчення об'єктів, у якому використовуються засоби і методи наук та яке завершується формуванням знань про об'єкти, що вивчаються» [2,с.27].

За характером і змістом дослідження в галузі педагогіки поділяються на *фундаментальні, прикладні та розробки*. Фундаментальні дослідження, спрямовані на розв'язання задач стратегічного характеру. Їх ознаками є: теоретична актуальність, яка полягає у виявленні закономірностей, принципів та фактів, що мають принципово важливе значення; концептуальність; історизм; критичний аналіз науково необґрунтованих положень; теоретична актуальність, яка полягає у виявленні закономірностей, принципів та фактів, що мають принципово важливе значення; концептуальність; історизм; критичний аналіз науково необґрунтованих положень; дослідження методик, адекватних природі об'єктів дійсності, що досліджуються; новизна і наукова достовірність результатів [2, с.32-33].

Окреслена проблема дослідження теоретико-прикладних засад організаційних механізмів впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти базується на понятті «теорія» у його філософському та прикладному значеннях. У філософському розумінні «теорія» [грецьк. *theoria*] – це система узагальненого знання, пояснення тих чи інших сторін дійсності. Теорія відрізняється від практики тим, що вона є духовним, розумовим, уявним «зліпком», відображенням і відтворенням реальної дійсності [3,с.408]. Органічною складовою нашого дослідження є *методологія* як сукупність загальних, світоглядних принципів у їхньому застосуванні до розв'язку теоретичних і практичних задач управління процесом впровадження ДСЗСО. У вузькому розумінні «методологія» – це вчення про методи наукового дослідження. Обидві ці позиції органічно взаємодіють і червоною ниткою проходять через процес дослідження проблеми.

Методологічні засади дослідження проблеми організаційних механізмів

впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти охоплюють принципи єдності теорії і практики, об'єктивності, всебічності, комплексності, системності охоплення всіх сторін та опосередкувань суб'єктів дослідження. Як складний вид діяльності, дослідно-експериментальна робота потребує забезпечення стану упорядкування та спрямування діяльності суб'єктів управління, рівно як і відносин між ними.

Структура організації експерименту включає: цілепокладання, планування, розробку інструментарію, безпосереднє проведення дослідження, збір і обробку результатів, аналіз та інтерпретацію експериментальних даних [2, с.66-67].

В організації процесу дослідження ми дотримувалися того, що експеримент є складовою наукового дослідження. «Головною метою експерименту може бути виявлення властивостей об'єктів, що досліджуються, перевірка справедливості гіпотез і на цій основі всебічне і глибоке вивчення теми наукового дослідження» [2, с.201]. Мета експерименту з окресленої теми дослідження полягала у перевірці педагогічної доцільності та ефективності підготовки суб'єктів реалізації організаційних механізмів впровадження ДСЗСО в практичну діяльність загальноосвітніх навчальних закладів; розробці параметрів, критеріїв і технології оцінювання стану готовності зовнішніх та внутрішньошкільних суб'єктів до цього процесу.

Провідна ідея констатувального експерименту полягала у виявленні потенціалу та можливостей його реалізації в процесі підготовки зовнішніх та внутрішньошкільних суб'єктів до впровадження ДСЗСО. При цьому ми керувалися *авторською гіпотезою*, яка полягала у припущенні, що ефективність організаційних механізмів впровадження ДСЗСО підвищуватиметься за умови з'ясування сутності організаційних механізмів, теоретичного і технологічного обґрунтування педагогічної доцільності їх раціональної сукупності, яка інтегрує *методи, засоби, форми та інструментарій* управління цим процесом.

Щодо гіпотези дослідження, то вона інтегрує три основні концепти:

теоретичний, методологічний, технологічний.

Теоретичний концепт дослідження проблеми охоплює провідні ідеї, теорії, наукові основи «організаційного механізму управління», квалітології як синергетичного поєднання теорії якості, теорії оцінювання якості, теорії управління якістю.

Методологічний концепт дослідження проблеми відображає головні положення теорії пізнання і теорії систем про об'єктивність і закономірність розвитку освіти як важливої складової соціуму, ієрархізацію цілей її функціонування; освітній процес як цілісну, поліструктурну й динамічну систему; взаємодію зовнішніх і внутрішніх чинників освітнього середовища та їхній вплив на розвиток особистості.

Технологічний концепт дослідження ґрунтується на розумінні сутності технології як сукупності знань про послідовність окремих процесів, способів обробки матеріалів дослідження; еволюції поняття «педагогічна технологія» та її різновидів; технологізації «інтелектуального виробництва», яким є освіта; об'єктивного, закономірного способу підвищення якості реалізації та засвоєння учнями змісту ДСЗСО, його освітнього, виховного та розвивального потенціалів.

Методи дослідження, обробки та аналізу його результатів:

–*теоретичні*: системний аналіз і синтез основ філософії, соціології, психології та педагогіки, які є теоретичною основою обґрунтування сутності поняття «організаційні механізми управління впровадженням ДСЗСО», їхнього раціонального добору та реалізації в управлінській діяльності керівників ЗНЗ;

– *емпіричні* (інтерв'ювання, анкетування, педагогічний консиліум, бесіда);

–*математично-статистичні* (методи статистичної вибірки, обробки та аналізу проміжних та кінцевого результатів дослідження (контент-аналіз, порівняльний і кореляційний аналіз результатів дослідження);

– *факторно-кластерний аналіз* результатів дослідження теми.

Етапи експерименту. На відміну від традиційного експерименту в педагогіці, який, зазвичай, передбачає три етапи його здійснення (аналітико-

констатувальний, експериментально-формульальний, апробувально-узагальнювальний) у цьому дослідженні, в силу його специфіки, превалував аналітико-констатувальний, що обумовлено пропедевтичним характером проблеми дослідження. Адже, відповідно до державних настанов впровадження Державного стандарту загальної повної середньої освіти передбачено на 2018 рік. Тому на даному етапі (2012-2014рр.)дослідно-експериментальної роботи проводилися консультативні наради з учасниками експерименту з метою роз'яснення ідеї та мети аналізу стану підготовки суб'єктів впровадження організаційних механізмів; розкривалася сутність організаційних механізмів, їх класифікація, різновиди.

У процесі консультативних нарад з керівниками експериментальних ЗНЗ, колективних та індивідуальних бесід акцентувалася увага на необхідності оцінки стану готовності суб'єктів до реалізації організаційних механізмів впровадження ДСЗСО з позицій науки квалітології, як такої, що інтегрує теорію якості, теорію оцінки якості, теорію управління якістю [4,с.109-113]. Цілком логічним (після стартового етапу дослідження) було анкетне опитування керівників ЗНЗ, учителів, працівників районних та міських методичних центрів щодо сутності їхньої підготовки до впровадження ДСЗСО.

Відповідно до окреслених завдань дослідження виявлено пріоритетні організаційно-педагогічні умови добору та реалізації організаційних механізмів впровадження ДСЗСО, які представлені двома блоками: а) зовнішні суб'єкти; б) внутрішньошкільні.

Зовнішні сб'єкти впровадження ДСЗСО використовують механізми державного управління освітою і передбачають:

- зміну державної політики в галузі освіти;
- оновлення стратегічної і тактичної мети та завдань освіти і виховання підростаючого покоління;
- окреслення пріоритетних принципів реформування системи освіти;
- модернізацію змісту освіти (ДСЗСО);
- розширення та оновлення мережі навчальних закладів, в т. ч. нових типів;

- реформування управління системою освіти на громадсько-державних засадах;
- удосконалення системи підготовки і перепідготовки педагогічних кадрів;
- кардинальне поліпшення фінансового та матеріально-технічного забезпечення системи загальної середньої освіти;
- інтеграцію зусиль соціальних інститутів і громадських організацій у розв'язанні проблем поліпшення якості навчання та виховання учнів.

Дані емпірико-аналітичного дослідження (за станом на 2014р.) свідчать про недостатнє забезпечення відповідних умов впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти МОН України і його окремими департаментами. На їх думку, потребує поліпшення фінансування цього процесу, стан якого оцінено респондентами величиною у 68,4%; матеріально-технічного забезпечення ЗНЗ – у 52,6%; своєчасне розроблення навчальних програм – у 26,3%; розроблення та видання нових підручників – у 21,1% тощо.

Внутрішньошкільні соціально-педагогічні умови та суб'єкти впровадження ДСЗСО в діяльність ЗНЗ – це:

- організаційно-педагогічні умови діяльності ЗНЗ (набір та комплектування учнівського контингенту, в т. ч. за профілями навчання, забезпечення ЗНЗ педагогічними кадрами і відповідного навчального навантаження, розподіл обов'язків між членами адміністративно-управлінської ланки;

- матеріально-технічне та фінансове забезпечення ефективної діяльності ЗНЗ з упровадження ДСЗСО (навчальні програми, підручники, допоміжні дидактичні матеріали, бібліотечні фонди, наявність сучасно обладнаних навчальних кабінетів, в т. ч. комп'ютерних, відповідно до навчальних та санітарно-гігієнічних вимог, естетичне оформлення класних кімнат та рекреаційних приміщень школи тощо);

- робота з педагогічними кадрами щодо підвищення професійного рівня, підготовки до впровадження змісту ДСЗСО;

- оволодіння організаційними механізмами реалізації змісту ДСЗСО.

Наступний етап дослідження проблеми логічно детермінований як етап

обробки матеріалів з аналізу та оцінки стану підготовки зовнішніх і внутрішньошкільних суб'єктів до впровадження ДСЗСО. Це обумовило необхідність вичленування оцінних параметрів (показників), розробки критеріїв та методики оцінювання за бальною системою. Шкала оцінювання:

«0» – параметр не реалізований; «1» – параметр частково реалізований; «2» – реалізований. Оцінювання здійснюється за бальною системою та величиною коефіцієнта ефективності ($K_{ef.}$) як відносної величини фактичної кількості балів, поставлених за кожний фактор впливу, до максимально можливої. За наявності показників $K_{ef.i}$ критеріїв оцінюється стан підготовки суб'єктів до впровадження ДСЗСО [5,с.351].

Якщо: $0,25 < K_{ef.y.} \leq 0,50$ – низький рівень;

$0,50 < K_{ef.y.} \leq 0,75$ – середній рівень;

$0,75 < K_{ef.y.} \leq 1,00$ – високий рівень.

За окресленими критеріями та методикою доцільно оцінювати не лише емпіричні дані дослідження, але й теоретичні засади проблеми організаційних механізмів впровадження ДСЗСО, зокрема: ефективність використання наукових підходів, принципів, концепцій впровадження змісту ДСЗСО.

4.3. Аксіологічний аспект впровадження Державного стандарту загальної середньої освіти

Аксіологія [від грец. *axia* – цінність] – філософське дослідження природи цінностей, яке набуває відносно самостійного характеру [3, с.9]. Аксіологічна складова управлінської діяльності керівника школи відображає основи ставлення особистості до дійсності, професійної діяльності, педагогічного й учнівського колективів, батьків учнів, самого себе і знаходить відображення у професійній свідомості.

Аналіз літератури з питань аксіології управління дає підставу для висновку про те, що проблема методології формування та реалізації аксіологічного компонента культури керівника школи є недостатньо

дослідженою. Це пояснюється тим, що частина вчених розглядає поняття «культура» як сукупність матеріальних і духовних цінностей, вироблених людством на певному історичному етапі його розвитку. Тобто визначення «культури» подається у статичному стані – у вигляді набору застиглих у результативній формі продуктів діяльності людини (цінностей), які об'єднуються у сукупність якимось зовнішнім по відношенню до них самих (і в цьому сенсі формальним) зв'язком. Н. С. Злобін, аналізуючи думки вчених, наголошує, що у такому визначенні ігнорується процесуальний характер культури, оскільки у ньому включено лише готові форми, результати людської праці [6, с.19]. Інші вчені певною мірою враховують і процесуальний характер культури. Зокрема, О. І. Мармаза зазначає, що культура властива будь-якій формі людського існування. Вона є невід'ємним атрибутом суспільства й виступає засобом організації людської життєдіяльності, є системою цінностей, соціальних норм, правил поведінки, стосунків між людьми, традицій. На його думку, культура – це душа організації, що включає загальнолюдські цінності, ціннісні професійні орієнтири, символи, що відображають зовнішні чинники поведінки [7, с.4].

С. М. Прийма виокремлює: а) дескриптивні визначення культури, що обмежуються лише переліком її складових; б) історичні визначення, які акцентують увагу на механізмі передачі культурної спадщини; в) нормативні визначення, що наголошують на підпорядкуванні спадщини людської поведінки, загальним взірцям, цінностям і моделям [8,с.162-174]. В. М. Межуєв у понятті «культура» виокремлює *емпіричний, аксіологічний, історичний, антропологічний, ціннісний, діяльнісний підходи до пояснення сутності культури* [9,53-64]. П. Атутов наголошує, що наразі людство живе в умовах, коли відходить у минуле етап науково-технічного прогресу з його екстенсивною «ідеологією» (за будь-яку ціну домогтися максимального результату). Новий, технологічний етап, визначає пріоритет способу над результатом діяльності, зважаючи на її соціальні, економічні, психологічні, естетичні та інші чинники [10,с.5-12]. Досліджуючи проблеми становлення і

розвитку управлінської культури, Л. В. Бенін робить висновки, що вони тісно пов'язані з вивченням окремих її компонентів, в т. ч. аксіологічного, який відображає властиву керівникові систему цінностей, ставлення до людей, справи і самого себе; технологічного, який передбачає володіння засобами і прийомами управління педагогічним процесом; особистісно-творчого, який передбачає оцінку керівником своєї діяльності співвідносно з результатами діяльності колективу, визначення на цій основі професійного самовдосконалення [11]. Аксіологічний компонент – невід'ємна складова управлінської культури. Тому цю проблему слід розглядати з позицій *концепції, засадничим підґрунтям якої є функціонально-діяльнісний підхід, що передбачає реалізацію функцій управління та імперативних видів його діяльності в аксіологічному аспекті*. Основні функції управлінської діяльності керівника школи зумовлюються особливостями та різноманітністю стосунків у спілкуванні, системою ціннісних орієнтацій, можливостями творчої самореалізації.

Внаслідок аналізу проблеми з'ясовано якою мірою керівники шкіл володіють знаннями щодо прояву аксіологічної складової управління. Першу групу складають: професіоналізм, співпраця з підлеглими, організаторські здібності; другу – демократизм, гуманізм, активність, відповідальність, повага і довіра до людей, працездатність, мобільність; третю групу – аксіологічні ознаки діяльності : *орієнтація на позитивний кінцевий результат управлінської діяльності, стосунки з учителями і учнями (повага, тактовність моральність, толерантність, комунікативна компетентність)*. Основи комунікативної компетенції – це: а) моральна інтуїція (вміння добирати моральну норму, яка унеможливило негативні наслідки у спілкуванні); б) комунікабельність – хист до спілкування; в) вміння правильно визначити роль і місце кожного працівника ЗНЗ. Аксіологічна складова управлінської діяльності керівника ЗНЗ інтегрує: соціальну, професійну та особистісно-комунікативну функції.

Соціальна функція управління освітою, в т. ч. школою, обґрунтована В. Г. Кременем, який пише: «Саме під час здобуття освіти людина засвоює культурні цінності. Зміст освіти черпається і безперервно поповнюється із культурної спадщини різних країн і народів, із різних галузей науки, яка постійно розвивається, а також із життя та практики людини» [12,с.53-54]. У процесі навчання і виховання молоде покоління набуває соціокультурних норм, які мають історичне значення для розвитку цивілізації, суспільства і кожної людини зокрема. Соціальна функція керівника школи полягає в тому, щоб підготувати молоде покоління до самостійного життя, сформувати образ людини майбутнього. Освіта – це соціальний інститут, через який реалізуються національні цінності й цілі розвитку суспільства [12,с.56]. Трансформація освіти в Україні – це реакція на стратегічні імперативи щодо підготовки молодого покоління до самостійного життя, формування образу людини майбутнього. Трансформація освіти в Україні – це реакція на стратегічні імперативи освіти третього тисячоліття, орієнтація на парадигму дитиноцентризму, демократизацію освітньо-педагогічної ідеології. Гуманізація й демократизація освіти є базовими компонентами реформування національної освіти як соціокультурного феномена.

Особистісно-комунікативна функція управлінської діяльності керівника школи з огляду аксіології полягає в синергетиці потребнісно-мотиваційного, когнітивного та операційно-діяльнісного компонентів його управлінської діяльності. Неабияку роль при цьому відіграє культура міжособистісних стосунків – між керівником і підлеглими, які сприяють гармонізації їх спільної діяльності і в результаті – суспільного життя. «Культура міжособистісних стосунків розглядає певну систему морально-етичних цінностей: моральні й етичні принципи, правила поведінки і спілкування, поведінкові та комунікативні взірці, на які орієнтуються люди в процесі соціальної взаємодії [12,с.6]. При цьому важливим принципом стосунків є дієвість контролю за емоціями й афектами. Формою морального імперативу є моральна норма – повага, тактовність, моральність, комунікативна компетентність. При цьому

базовими умовами комунікативної компетенції є: а) моральна інтуїція (вміння вибирати моральну норму, яка унеможливило негативні наслідки у спілкуванні; б) комунікабельність – хист до спілкування; в) уміння правильно визначити характер людини (комунікативний психотип) залежно від темпераменту (холерик, сангвінік, флегматик, меланхолік) [13,с.96]. Важливо також враховувати тип соціального характеру підлеглих (гіперактивний, динамічний, циклоїдний, емотивний, демонстративний, збуджувальний, людина з зациклювальним характером, педантичний, тривожний, екзальтований, інтервентований, комфортний) [13,с.96-100]. Високу культуру спілкування демонструє комунікативно компетентна людина, яка успішно застосовує арсенал морально-етичних норм і правил, вдало визначає характер людини, з якою спілкується [13,с.12]. І. А. Сайтерли пише: «Як галузь етичного знання культура міжособистісних стосунків має певні науково-методичні досягнення. Вона ґрунтується на принципі гуманізму, сутність якого полягає у ставленні до іншої людини як до безумовної цінності, виявленні до неї поваги, толерантності, тактовності, відповідальності, співчуття тощо» [13,с. 15].

Професійна функція управління ЗНЗ з позицій аксіології полягає в орієнтації на кінцевий результат діяльності педагогічного та учнівського колективів школи, зокрема: підвищення якості освіти та розвитку індивідуальних здібностей кожного учня з урахуванням природних задатків і особистісних; оволодіння учнями змісту Державного стандарту загальної середньої освіти та понад ним; забезпечення умов і можливостей для здобуття повноцінної освіти впродовж життя, творчої самореалізації кожного громадянина країни; узгодження якості освіти та потреб ринку освітніх послуг; створення ефективних механізмів залучення та використання матеріальних, енергетичних ресурсів працівників школи у навчально-виховному процесі.

Важливим принципом культури стосунків є дієвість контролю за емоціями й афектами. Складовою і формою морального імперативу є моральна норма – повага, тактовність, моральність, комунікативна компетентність. При цьому базовими умовами комунікативної компетенції є: а) моральна інтуїція

(вміння вибирати моральну норму, яка унеможливує негативні наслідки у спілкуванні; б) комунікабельність – хист до спілкування; в) уміння правильно визначити характер людини (комунікативний психотип) залежно від темпераменту (холерик, сангвінік, флегматик, меланхолік) [13,с.96]. Важливо також враховувати тип соціального характеру підлеглих (гіперактивний, динамічний, циклоїдний, емотивний, демонстративний, збуджувальний, людина з зациклювальним характером, педантичний, тривожний, екзальтований, інтервентований, комфортний) [13,с.96-100]. Високу культуру спілкування демонструє комунікативно компетентна людина, яка успішно застосовує арсенал морально-етичних норм і правил, вдало визначає характер людини, з якою спілкується [13,с.12]. Автор розкриває також психологічні засади культури спілкування. Зокрема, до психологічних складових комунікативного процесу, які визначають рівень культури спілкування, він відносить, насамперед, характер людини та психологічні механізми сприйняття. Базовими умовами комунікативної компетенції є: а) моральна інтуїція (вміння обирати моральну норму), яка унеможливує негативні наслідки у спілкуванні; б) комунікабельність – хист до спілкування; в) уміння правильно визначити характер (комунікативний психотип). Культура спілкування керівника школи з підлеглими передбачає врахування типу соціального характеру співрозмовника (гіперактивний, динамічний, циклоїдний, емотивний, демонстративний, збуджувальний, зациклювальний, педантичний, тривожний, екзальтований, інтервентований, комфортний) [13,с.98-100]. У спілкуванні важливо враховувати такі види соціальних типів: а) соціально-рольовий (основа – уявлення про соціальну роль); гендерний (орієнтований на статеву належність); в) національний, або етнокультурний (стійкі національні погляди) [13,с.103-104]. Нині визначено чимало інших типологій соціальних характерів. Так сучасний хорватський психолог П. Мічич виокремлює дев'ять категорій співрозмовників: безглузда людина, статечна людина, «всезнайка», балакун, «боягуз», «неприступна людина», байдужа людина, «велике цабе», «чомучка» [13,с.100-101]. Важливим чинником, який свідчить про низьку культуру

спілкування є упередженість, тобто узагальнене судження про людей, опосередковане ворожим до них ставленням без достатніх на те підстав. Формами упередження є расизм і ксенофобія, нав'язлива неприязнь до іноземців, до всього чужого, незнайомого. Слід враховувати, що на комунікативну поведінку людини впливає установка – орієнтир, яка обумовлює особливості сприйняття дійсності. Це важливо для керівників шкіл і вчителів, які в силу специфіки професійної діяльності свої функціональні обов'язки реалізують в атмосфері «архі-складних» міжособистісних стосунків у підсистемах «учитель-учні», «учень-учні». Усвідомлення сутності аксіологічного аспекта управлінської діяльності керівника школи як системи цінностей, соціальних норм і правил поведінки, стосунків між членами педагогічного та учнівського колективів – важливий чинник його успішної реалізації в умовах впровадження ДСЗСО.

4.4. Організаційні механізми планування роботи школи на навчальний рік в умовах впровадження ДСЗСО

Планування роботи школи на навчальний рік починається з аналізу результатів діяльності ЗНЗ за минулий навчальний рік. Він передбачає оцінку навчально-виховної роботи педагогічного колективу, стану викладання навчальних предметів, виховної роботи, діяльності учнівських організацій і колективів класу, роботи з батьками, діяльності адміністративно-управлінської ланки, обслуговуючого персоналу школи.

Кожну із окреслених підсистем ЗНЗ слід аналізувати за відповідними параметрами, інтеграція яких розкриватиме їх сутність. При цьому «аналіз» виступає в якості пріоритетного організаційного механізму.

Аналіз навчально-виховної роботи здійснюється за такими параметрами:

– динаміка зміни рівнів навчальної компетентності (підвищення, зниження) учнів ЗНЗ в цілому та в розрізі класів;

- міцність, глибина та діапазон знань учнів з основ наук (навчальних предметів інваріантної та варіативної частин навчального плану);
- порівняльний аналіз результатів екзаменів та перевідних (річних) оцінок знань учнів;
- порівняльний аналіз результатів річних контрольних робіт і поточних результатів знань учнів;
- рівень навчальної компетентності, вихованості та розвитку учнів випускних класів;
- особистісно орієнтоване навчання та його результативність (робота з обдарованими дітьми, другорічниками та тими, що не встигають засвоювати програмний матеріал);
- оцінка участі учнів у громадсько-корисній та виробничій діяльності (кооператив, мале підприємство тощо), шкільних майстернях;
- аналіз роботи вчителів щодо розвитку самостійності та навчально-пізнавальної активності учнів, їх творчого потенціалу;
- створення умов у процесі навчання для оптимальної реалізації та самореалізації особистісного інтелектуально-психологічного потенціалу учнів;
- досягнення учнів у предметних олімпіадах та МАН.

Аналіз стану викладання навчальних предметів передбачає оцінку стану реалізації таких параметрів:

- виконання навчальних програм з предметів інваріантної та варіативної частин ДСЗСО, плану роботи ЗНЗ за минулий навчальний рік (за кількістю
  - виконання навчальних програм з предметів інваріантної та варіативної частин ДСЗСО, плану роботи ЗНЗ за минулий навчальний рік (за кількістю годин та видами навчально-пізнавальної діяльності учнів) – контрольні, лабораторні та практичні роботи, твори і навчальні екскурсії;
  - оцінка ступенів реалізації освітнього, виховного та розвивального потенціалів навчальних предметів (у розрізі методичних об'єднань, окремих персоналій);

- стан викладання і результатів засвоєння змісту нових курсів та спецкурсів окремих навчальних предметів, в т.ч. профільних;
- результати діяльності предметних гуртків, факультативів, наукових об'єднань, клубів тощо;
- результати позакласної роботи вчителів-предметників (тематичні та ювілейні вечори, диспути, конференції, КВК тощо);
- розвиток творчості, удосконалення педагогічної майстерності, підвищення освітнього рівня та кваліфікації, використання новітніх технологій, в т.ч. інтерактивних;
- активна участь у роботі методичного об'єднання вчителів-фахівці навчального предмету, науково-пошуковій роботі над загальношкільною та індивідуальною методичною темою.

Аналіз стану виховної роботи в школі та її результативності передбачає оцінювання стану реалізації таких параметрів:

- досягнення мети виховання учнівського колективу школи (в т.ч. в класах) відповідно до виховної мети, окресленої в річному плані ЗНЗ та планах виховної роботи класних керівників;
- стан забезпечення органічної єдності навчання та виховання учнів на уроці засобами синергетичної інтеграції навчальних предметів, позаурочної виховної роботи, результативність;
- пріоритетний аспект виховної роботи в ЗНЗ та стан його реалізації;
- впровадження в систему виховної роботи з учнями школи особистісно орієнтованого підходу, його ефективність;
- оцінка доцільності використання різних форм організації виховної роботи з учнями, методів впливу на формування особистості;
- результативність упровадження новітніх технологій у систему виховної роботи з учнями школи;
- стан вихованості учнів школи: сформованість патріотичних, громадянських та гуманістичних рис особистості; світоглядних основ, духовності, моральних

навичок та умінь їхньої реалізації.

Аналіз (самоаналіз) діяльності членів адміністративно-управлінської ланки школи здійснюється за такими параметрами:

- забезпечення умов діяльності педагогічного і учнівського колективів (належний стан приміщення, відповідна сучасним вимогам навчально-матеріальна база, харчування, мікроклімат, оздоровлення членів колективу);
- згуртованість педагогічного і учнівського колективів;
- спонукання членів шкільного колективу до розвитку ініціативи і творчості;
- ефективність системи планування, організації та контролю діяльності педагогічного й учнівського колективів на засадах взаємодії, взаєморозуміння, співтворчості;
- регулювальна і стимулювальна роль директора ЗНЗ та його заступників у визначенні змісту і структури навчально-виховного процесу, забезпеченні умов його здійснення;
- узгодженість діяльності членів адміністративно-управлінської ланки, їхня взаємодія з громадсько-політичними організаціями, об'єднаннями тощо;
- керівництво роботою допоміжного персоналу школи (лаборантів, бібліотекаря, технічного персоналу);
- забезпечення санітарно-гігієнічних умов для ефективної роботи ЗНЗ відповідно до встановлених норм.

Аналіз діяльності учнівських колективів щодо забезпечення високого рівня навчальної компетентності та громадської активності здійснюється за такими параметрами:

- рівень згуртованості класних колективів;
- соціально-навчальна активність учнівських колективів та її показники;
- стан виконавської дисципліни та громадська активність членів педагогічного колективу;

- сумлінність у дотриманні прав і обов'язків учнів, у тому числі до набуття освіти, позитивного ставлення до впровадження модернізованого змісту ДСЗСО;
- участь класних колективів учнів у загальношкільних справах;
- вболівання і турбота щодо поліпшення рівня навчальної компетентності учнів засобом впливу учнівського активу класу чи шкільної учнівської організації;
- співробітництво вчителів ЗНЗ та учнівських класних колективів, шкільних організацій на засадах співробітництва, співдружності та демократії.

Аналіз роботи ЗНЗ з батьками учнів здійснюється за такими параметрами:

- наявність можливостей та результативність роботи ЗНЗ щодо педагогізації батьків;
- озброєння батьків змістом та методами виховання дітей на національних родинних традиціях;
- організація та забезпечення ефективного функціонування батьківських комітетів класів ЗНЗ (консультації, поради, методичні рекомендації тощо);
- залучення батьків до організації позакласної навчально-пізнавальної та виховної роботи учнів (предметні гуртки, виховні заходи, трудовий десант, виготовлення навчальних посібників і наочних засобів навчання тощо);
- взаємодія загальноосвітнього навчального закладу із зовнішнім середовищем, установами інфраструктури мікрорайону;
- організація системи індивідуальної роботи педагогів з батьками неблагополучних сімей;
- організація системи індивідуальної роботи педагогів з батьками неблагополучних сімей;
- результативність спільної роботи закладу освіти з батьками дітей, що навчаються в ньому.

До аналізу всіх аспектів діяльності загальноосвітнього навчального закладу доцільно залучати вчителів, батьків учнів, громадськість.

Домінуювальними організаційними механізмами оцінювання результатів роботи ЗНЗ за минулий навчальний рік є *аналіз* та *синтез*, які спрямовані на виявлення досягнень педагогічного колективу та «вузьких місць» в його роботі, оцінку реалізації змісту навчальних програм відповідно до модернізованого ДСЗСО.

На основі даних синтезу здобутків та виявлених недоліків визначається:

- проблема навчально-виховного характеру, над якою працюватиме педагогічний колектив ЗНЗ у прийдешньому навчальному році;
- пріоритетні аспекти діяльності ЗНЗ, які спрямовані на розв'язання окресленої проблеми;
- мета і завдання кожного структурного підрозділу ЗНЗ щодо розв'язання проблеми в ракурсі пріоритетних аспектів його діяльності.

Структура змісту плану роботи школи на навчальний рік може бути *текстовою, графічною, у вигляді циклограми.*

Текстова структура плану роботи ЗНЗ на навчальний передбачає такі розділи:

Вступ.

1. Зміст і організація навчально-виховного процесу.
2. Система виховної роботи в школі.
3. Охорона життя дітей та збереження їх здоров'я.
- 4.Зміцнення навчально-матеріальної бази школи, господарсько-фінансова діяльність.
- 5.Робота з батьками учнів школи.
- 6.Внутрішньшкільний контроль.

Графічна форма плану роботи школи на рік – це календаризована форма, у якій представлено всі заходи відповідних її структурних підрозділів за змістом роботи, за числами протягом 34 робочих тижнів навчального року. Цій формі річного планування надають перевагу практичні працівники школи, а теоретики обґрунтували доцільність її використання. Зокрема М. І. Кондаков пише: «Переваги такого планування полягають у тому, що воно наглядно відображає залежність між окремими ланками навчально-виховного процесу,

дозволяє усунути дублювання, чітко уявити послідовність і наступність заходів та організацію контролю за їх здійсненням» [14,с.162]. Графічне планування сприяє поліпшенню поточного планування діяльності керівника школи, складанню робочих планів керівників школи на тиждень, а також контролю за виконанням накреслених заходів.

Негатив цих форм розроблення річного плану роботи школи полягає в тому, що вони жорстко регламентують його зміст, який переважно носить констатувальний характер. У більшості планів констатація домінує над проблемно-прогностичними заходами, що мають стратегічний та науково-пошуковий характер. Ці негативи спонукали досвідчених та творчих керівників шкіл до пошуків нових форм планування роботи школи. На думку В. Шелакіна, Н. Калантай, Н. Чепель, такою формою є циклограма. Висвітлена в періодичній пресі авторська «Циклограма навчального року середнього загальноосвітнього закладу» вміщує 32 аспекти діяльності закладу, які детально представлені у розрізі змісту та часовому вимірі [15].

Важливе місце в управлінській діяльності керівників загальноосвітніх навчальних закладів посідає перевірка стану виконання річного плану. На допомогу їм розроблена та апробована методика і технологія оцінювання стану реалізації кожного пункту, кожного розділу плану роботи ЗНЗ на навчальний рік. При цьому доцільно скористатися бальною системою оцінювання стану реалізації кожного пункту плану: «2» – реалізований повністю «1» – реалізований частково; «0» – не реалізований (табл.4.3).

Таблиця 4.3

Графічна форма плану роботи ЗНЗ на навчальний рік

№ розділу	Зміст розділу та питань (пунктів), що його розкривають	На 2014-2015 навчальний рік			
		Всього заплановано заходів	Реалізовано заходи		
			повністю	частково	не виконано
1	2	3	4	5	6

Коефіцієнт стану виконання розділу плану (K_i) визначається формулою:

$$K_i = \frac{n_1 + n_2 + n_3}{m} * 100\%, \text{ де}$$

n_1 – кількість пунктів плану виконаних повністю,

n_2 – кількість пунктів плану виконаних частково (не менше 50%),

n_3 – кількість пунктів не виконаних,

m – загальна кількість пунктів плану.

Тоді $K = \frac{K_{i1} + K_{i2} + \dots + K_{ik}}{K}$, де « K » – кількість розділів навчального плану.

Величина « K » може бути у відносних величинах, або у відсотках.

4.5. На старті впровадження Державного стандарту загальної початкової освіти (з досвіду роботи експериментальних шкіл)

Л.І. Кульбабська, вчителька початкових класів гімназії №34 «Либідь» м.Києва, голова методичного об'єднання вчителів початкових класів; директор

Л.С. Страшна, кандидат педагогічних наук.

Початкова ланка освіти є фундаментом для набуття учнями в майбутньому необхідних знань та формування навичок. Від результативності та ефективності початкової освіти значною мірою залежить якість функціонування середньої і старшої школи. Тому виявлення ключових проблем на етапі молодшої школи сприятиме поліпшенню якості освіти на всіх рівнях навчання. Для того щоб навчальна діяльність приносила дитині радість, слід організувати її так, щоб *дитина стала активним учасником засвоєння знань*. Попередній Державний стандарт передбачав набуття учнями певної суми знань, але він не мав чіткої практичної спрямованості. Активне засвоєння знань забезпечить пізнавальний інтерес учнів, задоволення від процесу і результату навчання, психологічний комфорт, відчуття особистісного успіху. На досягнення цієї мети спрямована модернізація змісту початкової освіти через оновлення змісту Державного стандарту загальної початкової освіти та відповідно Базового навчального

плану початкової загальної освіти.

Важливими чинниками оновлення змісту початкової освіти є узгодження його із сучасними освітніми потребами, інтеграція до європейського та світового навчального простору, орієнтація навчальних програм на новий змісту Державного стандарту загальної середньої освіти, набуття учнями початкової ланки ключових компетентностей.

Новий зміст Державного стандарту початкової освіти забезпечує розкриття смислу і значень основних термінів, якими оперують автори зазначеного документу та автори розроблених навчальних програм. Чітко простежуються позитивні зміни нової редакції ДСЗПО у його спрямуванні безпосередньо на дитину та формування її особистості, зокрема: забезпечення наступності змісту дошкільної та початкової загальної освіти; особистісно зорієнтований підхід в навчально-виховному процесі; формування ключових компетентностей учнів, серед яких пріоритетними є: загальнокультурна, громадянська, здоров'язбережувальна, інформаційно-комунікаційна; розроблення єдиного змісту стандарту для всіх мов навчання; застосування здоров'язбережувальних технологій; обов'язкове вивчення іноземної мови з 1 класу; посилення природничої складової навчання через виокремлення освітньої галузі «Природознавство»; впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі початкової школи; зорієнтованість змісту освіти на соціалізацію особистості молодшого школяра; передбачення діяльній лінії в кожній освітній галузі; можливість самореалізації учня в процесі опанування практичною складовою освітніх галузей; поступове впровадження Державного стандарту в практику початкової школи. Для кожного освітнього напрямку визначено його мету та шляхи досягнення передбачуваних результатів.

Аналізуючи шляхи виконання поставлених завдань, можна виділити з-поміж них спільні, які ведуть до гармонійного розвитку особистості дитини, зокрема: формування в учнів позитивної мотивації навчання; комунікативних умінь; соціально-культурний розвиток особистості; вміння вчитися; засвоєння елементарних знань з тієї чи іншої освітньої галузі; формування на доступному

рівні цілісної картини світу; оволодіння учнями способами самостійної діяльності.

Виходячи із окреслених завдань ДСЗПО та орієнтуючись на дидактичну проблему гімназії «Навчання і виховання обдарованих дітей як чинник підвищення якості знань учнів», учителі початкових класів визначили такі напрями реалізації ДСЗПО: формування в учнів позитивної мотивації навчання, що сприяє подальшому самовдосконаленню особистості у навчальному процесі, розкриттю можливостей для самореалізації учнів, забезпечення практичного спрямовання освіти. Формування ключових компетентностей і набуття учнями певного діяльнісного досвіду, передбаченого новим Державним стандартом в різних освітніх галузях, вимагає від учителя творчого підходу до проблеми практичного засвоєння учнями набутих знань та їх застосування у повсякденному житті, у практичній діяльності дитини, розвитку ключових компетенцій учнів. Зважаючи на термін початку реалізації нового Державного стандарту (з 1 вересня 2012 року), вчителі методичного об'єднання початкових класів забезпечило належний психологічний супровід навчання школярів, ознайомилися з особливостями змісту та методикою викладання предметів за новими програмами. На засіданнях методоб'єднання проаналізовано питання щодо створення сприятливих умов для інтелектуального, духовного, естетичного та фізичного розвитку учнів початкових класів шляхом впровадження ефективних технологій та методик навчання, контрольної-діагностичної діяльності, використання інтерактивних методів під час проведення уроків, позакласних заходів, використання рольових ігор, індивідуальних творчих завдань, створення проблемної ситуації, робота над проектами, виставки кращих зошитів, малюнків, виробів, конкурси, змагання, досліди та екскурсії. Перед кожним учителем поставлено завдання – забезпечити компетентнісний підхід, спрямований на особистісний розвиток молодших школярів, формування в них ключових і предметних компетентностей. Проводилась робота щодо підвищення якості початкової

загальної освіти учнів, формування в них уміння самостійно здобувати знання і творчо застосовувати їх на практиці.

Реалізація виховної мети гімназії №34 «Формування в учнів культури здорового й безпечного способу життя» зумовила необхідність активізації використання здоров'язберігаючих технологій під час навчально-виховного процесу, сприяти підвищенню рухової активності учнів початкових класів на навчальних заняттях, перервах та в позаурочний час.

На засіданні Батьківської Ради гімназії проінформовано батьків щодо особливостей впровадження нового Державного стандарту початкової загальної освіти, про забезпечення новими підручниками та зошитами з друкованою основою до них. Нині якість освіти набуває особливої ваги. Найгострішою ця проблема є в ранньому віці: рівний старт до навчання у школі є запорукою подальших шкільних успіхів та забезпечення держави кваліфікованими кадрами у майбутньому.

Сучасний учитель початкової школи має «озброїти» дитину високим рівнем грамотності, навичками критичного мислення, сприяти розвитку її здоров'я і благополуччя, створити умови для розкриття потенціалу кожної дитини. Вчителі методичного об'єднання керуються в своїй роботі такими основними заповідями: любити, вірити, знати, поважати та розуміти дитину як основний об'єкт і суб'єкт навчальної діяльності. В цьому полягає математична компетентність учнів початкової школи, тобто в знанні, розумінні, вмінні застосовувати, аналізувати, перевіряти. Зокрема, я (Кульбабська Г.О.) з першокласниками працюю над узагальненням і систематизацією математичних уявлень, сформованих у дошкільному віці, а також навчаю дітей розрізняти множини, як сукупність предметів, що мають спільну ознаку, розуміти сутність кількісної і порядкової лічби, розрізняти пряму, криву, промінь, відрізок, багатокутники, куб, кулю, циліндр, що передбачено новою програмою з математики. Змістовими лініями з математики за новим Державним стандартом є: числа, дії з числами, величини, математичні вирази, рівності, нерівності, сюжетні задачі, просторові відношення, геометричні фігури. Завданнями

навчання з математики є формування ключових компетентностей з поміж яких основною виступає вміння вчитися, як здатність до самореалізації у навчальній діяльності та опанування учнями предметних компетенцій (обчислювальних, інформаційно-графічних, логічних, геометричних, алгебраїчних).

Учитель О.П. Решко навчання рідної мови з учнями 2-го класу здійснює за *мовленнєвими лініями* аудіювання, говоріння, читання, письмо; окреслено вимоги до цих видів діяльності. Зокрема, *соціокультурна лінія* передбачає тематичні групи слів, що називають державу, її столицю, державну символіку, реалії життя народу, фольклорні твори великої і малої форми. З учнями вчителька вивчає особливості національного мовленнєвого етикету, правила мовленнєвої поведінки під час спілкування. Зі зміною назви лінії розкриваються особливості національного мовленнєвого етикету і соціальні ролі. *Діяльнісна лінія* передбачає загально-навчальні вміння і навички, зокрема навчально-інформаційні, навчально-інтелектуальні і творчі, контрольні-оцінювальні.

Вчителі третіх класів розпочали вивчати «Літературне читання». Вони вдосконалюють знання і досвід читацької діяльності, набуті у попередніх класах, відбувається підготовка учнів до систематичного вивчення курсу української літератури. Зміст і структура підручника мають забезпечити формування читацької компетентності, якою діти оволодівають, читаючи різні за жанром і обсягом твори, виконуючи цікаві розвивальні завдання. Передбачена також реалізація виховної і розвивальної функцій дитячого читання. Вчителі звертають увагу на те, щоб відібраний зміст навчального матеріалу виховував інтерес і повагу до рідної, української мови, привертаючи увагу дітей до її багатства та краси.

Вчителі гімназії № 34 в процесі реалізації ДСЗПО звертають увагу на те, щоб відібраний зміст навчального матеріалу виховував інтерес і повагу до рідної, української мови, привертаючи увагу дітей до її багатства, милозвучності, розкривав засобами художньо-пізнавального аналізу текстів глибинні образи української історії, культури, обрядовості.

Невесела Т.А. з метою формування в учнів уміння вчитися пропонує учням завдання на порівняння текстів, вчинків дійових осіб, постановку завдань до прочитаного, доведення, визначення головної думки.

Новий Державний стандарт з природознавства містить 7 змістових ліній. У програмі 3 класу виокремлено розділ «Сонце – джерело енергії» (актуалізація значення Сонця як невичерпного джерела енергії, інформація про перетворення сонячної енергії в інші види енергії), назву розділу «Жива природа» змінено на «Рослини, тварини і середовище їх існування».

У 2014/2015 навчальному році учні 3-х класів розпочали вивчати новий навчальний предмет «Я у світі», який спрямовується на соціалізацію особистості молодшого школяра, його патріотичне і громадянське виховання. Серед головних завдань предмета – формування громадянської компетентності. При його вивченні вчителі Щербина Л.В., Невесела Т.А. та Пишняк Н.В. використовують активні методи і форми навчання, що сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи, творчості, розвивають уміння міркувати, аналізувати, ставити запитання, шукати власні відповіді, робити висновки, брати участь у громадському житті.

Найбільш ефективними для формування громадянської компетентності є колективні творчі справи; використання проектних, інтерактивних, інформаційно-комунікативних технологій. Вчителі методичного об'єднання Соловей Л.В., Шамрай О.О. переконані, що початкова школа виконує роль фундаменту, на якому будується вся система громадянського виховання школярів, формування у них любові до рідного краю, України, історичної пам'яті, духовності, національного характеру. Всі ці завдання реалізують на своїх уроках. Все, що закладається учням у цей період навчання і виховання, визначає в подальшому успіх процесу формування особистості, її світогляду і загального розвитку. Набуті особистісні якості, а також знання, вміння і навички у початковій школі значною мірою визначають особливості практичної, громадської та професійної діяльності дорослої людини.

Реп'янська С. В. при вивченні теми «Україна на планеті Земля» (у 1 класі) використовує карту, яка передбачає застосування набутих знань учнів на практиці. Вимога до рівня підготовки учнів, зокрема з оволодіння методами пізнання природи – уміння фіксувати результати спостережень і дослідів, користуватися приладами, схемами, таблицями, діаграмами успішно реалізується вчителями початкової школи завдяки раціональному добору та реалізації організаційних механізмів впровадження змісту ДСЗПО.

Певна частина змісту ДСЗПО та навчальних програм передбачає проведення дослідницького практикуму. Дослідницькі практикуми мають примітку «Запитай у батьків», «Запитай у природи» та орієнтовані на виконання завдань через організацію проектної діяльності.

Метою освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» за новим Державним стандартом початкової освіти є формування здоров'язбережувальної компетентності шляхом набуття учнями навичок збереження, зміцнення, здоров'я та дбайливого ставлення до нього, розвитку особистої фізичної культури. Ці завдання співзвучні з виховною проблемою гімназії. Тому їх реалізація йде не лише на уроках, але й на виховних заходах. Вчителі навчають учнів дбайливо ставитися до власного здоров'я і займатися фізичною культурою, удосконалювати фізичну, соціальну, психічну і духовну складові здоров'я, виховання потреби у здоров'ї, що є важливою життєвою цінністю, свідомого прагнення до ведення здорового способу життя, розвиток умінь самостійно приймати рішення щодо власних вчинків; набуття учнями власного здоров'язбережувального досвіду з урахуванням стану власного здоров'я; використання у повсякденному житті досвіду здоров'язбережувальної діяльності для власного здоров'я та здоров'я інших людей. Здоров'язбережувальна компетентність, як ключова, формується на міжпредметному рівні за допомогою предметних компетенцій з урахуванням специфіки предметів та пізнавальних можливостей учнів початкових класів. Змістові лінії «Здоров'я людини», «Фізична складова здоров'я», «Соціальна складова здоров'я», «Психічна і духовна складові здоров'я» в новій редакції

Державного стандарту поєднані в дві змістові лінії: «Здоров'я» і «Фізична культура». Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів не передбачають здачу обов'язкових нормативів і визначені на основі врахування стану здоров'я кожної дитини.

На засіданні методичного об'єднання вчителів початкових класів (доповідач Гриценко Т.М.) заслухано питання щодо освітньої галузі «Технологія», яка передбачає виконання таких завдань: формування уявлення про світ професій і діяльність людини; шляхи отримання, зберігання інформації та способів її обробки; здатності до свідомого отримання безпечних прийомів роботи; розвиток обдарованості, технічного мислення у процесі творчої діяльності, вміння користуватися технічною термінологією, працювати з комп'ютером; виховання готовності до вирішення побутових питань та застосування навичок технологічної діяльності у практичних ситуаціях. Предметом обговорення на засіданні методичного об'єднання вчителів початкових класів гімназії була проблема викладання в початковій школі наукової галузі «Мистецтво» (доповідач Фесюк Т.М.). З позиції практичного досвіду викладання цього предмету доповідач наголосила, що його метою є формування і розвиток компетентностей щодо художніх цінностей та способів художньої діяльності шляхом здобуття власного естетичного досвіду.

Освітня технологія реалізації змісту предмету «Мистецтво» передбачає виконання таких завдань: виховання емоційно – ціннісного ставлення до мистецтва, розвиток художніх інтересів і потреб, здатності розуміти, оцінювати, інтерпретувати естетичні явища; формування системи художніх знань і вмінь; розвиток емоційно - чуттєвої сфери учнів.

Учителі початкової школи гімназії №34 «Либідь» дотримуються вимог нового Державного стандарту, нових навчальних програм для 1- 4 –х класів і роботу з учнями спрямовують на формування:

– навчально - організаційних умінь і навичок (опанування школярами раціональних способів організації свого навчання);

- загальнонавчальних вмінь та навичок (формування умінь висловлюватися, працювати з текстовою інформацією);
- загальнопізнавальних вмінь (уміння спостерігати, розмірковувати, запам'ятовувати, відтворювати, застосовувати й перетворювати навчальний матеріал);
- контрольних-оцінних умінь (засвоєння учнями способів перевірки та самоперевірки, оцінювання здобутих результатів).

Отже, колектив учителів початкових класів гімназії №34 «Либідь» активно і старанно прокладає шляхи до удосконалення організаційних механізмів (принципів, методів, способів, засобів, технологій, важелів тощо) впровадження Державного стандарту загальної початкової освіти.

* * *

Урок природознавства в 4-у класі

Обідець Т. В. , вчитель ЗОШ №15 м.Херсона

Тема: Океани Землі.

Мета: Ознайомити учнів із поняттям «океан», показати розміщення океанів на карті і глобусі; продовжити навчати читати карту і працювати з нею; висвітлити значення океанів для життя на Землі та використання їх багатств людиною; сприяти розвитку пам'яті, спостережливості, вихованню бережного ставлення до природних багатств.

Обладнання. Глобус, карта півкуль, контурні карти.

Хід уроку:

I. Організація класу

1. Перевірка готовності дітей до уроку

Подивилися на мене, усміхнулися усі.

Чи готові до роботи? Молодці!

Сподіваюся, у нас все буде добре, і ви мені в цьому допоможете.

II. Підсумок фенологічних спостережень.

- Який сьогодні день?

- Яке число і місяць?

- Яка тривалість дня і ночі?
- яка температура повітря?
- Яким стало небо? Чи змінився його колір?
- Чи випадали опади протягом тижня?
- Які зміни відбулися в житті рослин? Чому?
- Що змінилося у поведінці птахів? Тварин?

III. Перевірка домашнього завдання.

1. Фронтальне опитування. Практична робота з глобусом.

- Що таке материк?

Материк – велика ділянка суші, оточена з усіх сторін водою.

- Скільки материків є на Землі? Назвіть їх. **Слайд 1**

Гра «На якому континенті я живу»

Слайд 2 - пінгвін,

Слайд 5 - мурахойд,

Слайд 3 - жираф,

Слайд 6 - кенгуру,

Слайд 4 - бізон,

Слайд 7 - вовк.

- Покажіть на глобусі, де знаходиться Антарктида, Африка, Північна і Південна Америка, Австралія, Євразія.

- З яких частин складається материк Євразія? Покажіть їх.
- Покажіть умовну межу між Європою та Азією. (уздовж Уральських гір)
(Оцінювання відповідей учнів.)

IV. Актуалізація опорних знань учнів.

- Який колір переважає на карті півкуль? Що ним позначають? (водний простір).

- Чого ж більше води чи суші?

V. Мотивація навчальної діяльності учнів. Визначення теми й завдань уроку.

верніть увагу на слова, давайте їх прочитаємо.

Шторм, хвилі, пісок, риби, цунамі, кити, кораблі, водорості, вода, мушлі.

- Що виникло в уяві, коли їх читали? (море)
- Тож все, що позначено на карті, море?

- Чи знаєте ви, частиною чого є море? (океану)
- Сьогодні ми з вами познайомимось із Океаном Землі.

Ти знаєш, як зітхає океан?

Як хвиля стомлено накочує на хвилю?

Пройшовши не одну безкрайню милю,

Лягає на тонкий коралів стан?

Боронячись в нерівній боротьбі,

З коралів білі відриваються гіллячки.

Глибоководної умить позбувшись сплячки

Занурюються в хвилі голубі.

Із клеткотом, на пінних гребінцях,

Наввипередки добігають до прибою.

Кругом невтомно розкидаються водою,

На дикім пляжі, по усіх кінцях.

Живі уламки рифових вершин...

Смарагдами переливаються на сонці,

Тихенько засинають на долонці...

Дари ще не відомих нам глибин.

VI. Первинне сприйняття та усвідомлення нового матеріалу.

1. Розповідь вчителя.

Океан – безперервна водна оболонка Землі.

Назва «океан» походить від імені міфічної річки Океан, яка за уявленнями вавілонян і єгиптян омивала плоский диск суші. У міру накопичення географічних знань стало ясно, що материки омиває не річка, але назва «Океан» збереглася.

Космонавти розповідають, що навколо земної орбіти наша планета здається зеленувато-блакитною. Це колір морської води. Вся водна поверхня Землі утворює Світовий океан.

Скільки в ньому води? (1 300 000 000 км³) (на дошку). Це важко уявити, тому порівнюємо з об'ємом суші над рівнем моря (Св. Океан = суша x 10).

Вчитель вивішує в океан Знань. Деякі вчені вважають, що назва планети повинна бути Океан або Океанія.

2. Робота з підручником у групах.

- Давайте з'ясуємо, які є океани? Скільки океанів є на земній кулі?

Слайд

Розгорніть підручник на с.100

1 ряд – Знайомляться з водами Атлантичного океану.

2 ряд – Знаходять абзац, в якому розповідається про Тихий океан

- Яких риб можна зустріти у Тихому океані?

3 ряд – Читають про Індійський океан.

- Чому у Індійському океані зацвітає вода?

1 учень: Найбільший - **Тихий океан**. Він займає майже таку територію, як усі океани разом узяті. Цей океан не омиває берегів Європи, але саме європейці дали йому таку назву. Його вперше відкрив мандрівник-португалець Фернан Магелан у 1520 році та назвав його так тому, що коли його кораблі плвли по ньому, він був тихим-тихим.

Він омиває береги більш як 50 країн світу. На дні Тихого океан знаходиться найглибша западина Світового океану - Маріанська, глибина якої 11022 м.

2 учень: **Атлантичний океан** - найтепліший і найсолоніший серед океанів. Назва його пов'язана з грецьким міфом про гіганта Атланта. Він другий за розміром, дає 35% світового вилову риби.

У ньому розташоване море без берегів - Саргасове. Як і в Тихому океані, виявлено родовища нафти і газу, пробурено сотні свердловин, прокладено на дні нафто- та газопроводи. Атлантичний океан довгий час був природною науковою лабораторією, де дослідники з різних країн і частин світу зробили багато відкриттів.

3 учень: **Індійський океан** за розмірами посідає третє місце. Він найтепліший. Найбагатший органічний світ - на півночі Індійського океану. У прибрежних водах багато коралів, зустрічаються морські зірки, черепахи, кити,

дельфіни.

У водах цього океану можна виловити риб, які вважалися вимерлими десятки мільйонів років тому. А своєю назвою зобов'язаний Індії, береги якої омиває.

Який океан не згадали? Про нього розповім вам я. **Слайди**

Найменший із океанів планети - **Північно-Льодовитий**. Ще наприкінці минулого століття про нього майже нічого не знали. Його довго називали морем. Він називається Льодовитим, тому що більша його частина завжди вкрита кригою. Океан розташований на крайній півночі Землі, тому і названо Північним. Береги його значно порізані, тут є численні моря і затоки. (показ. на карті).

В океан впадають багатководні ріки. Це найхолодніший океан. Через суворі кліматичні умови життя в океані бідне. В ньому налічуються тільки 150 видів риб. Тут водяться мойва, палтус, сиг, нельма. Риба - головна пожива для морських ссавців - тюленів, моржів, білух. Полують на тюленів і рибу білий ведмідь. На скелястих берегах птахи (чайки, гаги, топірці, баклани) утворюють масові гніздування - "пташині базари". Тут трапляється найбільша медуза - ціанея, яка в діаметрі сягає 2 метри, а щупальця її витягуються до 20 метрів. Найхолодніше море на Землі - Східно-Сибірське.

VII. Фізкультхилінка.

Раз, два — всі пірнають.

Три, чотири — виринають.

П'ять, шість — на воді кріпнуть сили молоді.

Сім, вісім — що є сили всі до берега приплили.

Дев'ять, десять — обсушилися і за парти опустилися.

3. Практична робота з контурною картою півкуль

А тепер перевіримо, наскільки ви були уважними, чи зможете ви знайти океани самостійно. Помічниками для цього послужать контурні карти.

Чим відрізняється контурна карта від фізичної? Знайдіть океани на карті.

1 варіант – у Західній півкулі,

2 варіант – у Східній півкулі.

Перевірка: 2 учня з різних варіантів біля дошки показують океани на фізичній карті півкуль.

VIII. Закріплення навчального матеріалу.

Учитель. Молодці, діти, ви гарно попрацювали і дізналися багато цікавого про Світовий океан.

Океан нас годує. Люди отримують рибу, морську капусту, водорості, з яких добувають йод, бром, солі калію.

Океани і моря дають кисень, яким ми дихаємо.

Із дна морів та океанів добувають нафту, газ, олово, залізні та мідні руди.

Вода океанів та морів є транспортним шляхом.

Учитель. Ми не даремно на початку уроку згадували про погоду. Адже саме води Світового океану впливають на погоду Землі. Він — ніби паровий котел, що нагрівається сонцем, накопичує тепло, вологу. Цю вологу вітри розносять по всій планеті у вигляді хмар.

Отже, без Світового океану не було б життя на Землі. Тому його потрібно охороняти. Як ви думаєте, діти, що потрібно робити, щоб води океанів були чистими і багатими на рибу? (Відповіді дітей.)

Економно використовувати воду.

Не засмічувати морські простори.

Берегти рибні багатства від хижацького винищення.

Насаджувати водоохоронні ліси.

Будувати очисні споруди, фільтрувати використану воду.

IX. Підсумок уроку

- Що нового ви дізналися сьогодні на уроці?

Діти, сьогодні на уроці ми створили свій океан, ОКЕАН ЗНАНЬ, який буде поповнюватися новими водами інформації.

X. Домашнє завдання

1. Читати статтю «Океани Землі» с. 99 -101;

2. У зошиті завдання с. 39

Література до 4 розділу

1. Освітні технології: Навч.-метод. Посіб. / За ред. О. М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. –255с.
2. Образцов И.П. Методы и методология психолого-педагогического исследования. – СПб.: Питер, 2004. – 268 с. : ил. – (Серия „Краткий курс“).
- 3.Философский словарь // Под ред.М.М.Розенталя.–М.: Изд-во полит. литерат.,1972.– 496 с.
- 4.Островеерхова Н.М.Оцінка якості освіти //Освіта і управління.-2005.–Том 8.- Ч.1.- С.109-113.
5. Островеерхова Н.М. Методологія аналізу якості уроку як педагогічної системи / Монографія.– Харків: ТИТУЛ, 2008.– 402 с.
- 6.Злобин Н.С. Культура и общественный прогресс / Н.С. Злобин. –М.: Наука, 1980.–303 с. 7.Мармаза О.І. Менеджмент в освіті – дорожня карта керівника / О.І. Мармаза // Х.: Основа, 2007.– 448 с.
8. Прийма С.М. Математична логіка і теорія алгоритмів / С.М. Прийма // Навч. посібн.– Мелітополь: ТОВ, В.Б. Мелітоапольська міська друкарня, 2008. – 134 с.
9. Межуев В.М. Культура как философская проблема // Вопросы философии.– 1982.–№10.– С.53-64.
- 10.Атутов П. Концепция формирования технологической культуры молодежи в общеобразовательной школе /П.Атутов.– Шк. и право, 1999.– №1. – С.5–12.
11. Бенин В.Л. Педагогическая культура: философско-социологический анализ / В.Л. Бенин.– Уфа: пед.ун-т, 1997.–144 с.
12. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні –інноваційні аспекти / В.Г. Кремень // Стратегія. Реалізація.Результати. – К.: Грамота, 2005. – 448 с.
- 13.Сайтарли І.А. Культура міжособистісних стосунків / І.А. Сайтарли // Навч. посібн. – К.: Академвидав, 2007.–240 с.
14. Кондаков М.И. Теоретические основы школоведения. – М.: «Педагогика»,1982. – С.162 с.

15. Шелакін В., КалантайН., Чепель Н. Циклограма навчального року середнього загальноосвітнього закладу // Директор школи, № 28-31 (221-223), серпень 2002. – 96 с.

Ostroverkhova N. M. *Theoretical fundamentals of organization tools to introduce the national standards of secondary education*: Monograph. – K., 2015. – 225 p.

The results of the empirical and analytical study of the state of training the subjects of CEI management to follow the state standards of secondary education were covered; the essence of the concept "organization tool", its types, ways to implement in the secondary schools activities were considered.

The scientifically specified theoretical foundations of the introduction of the SSCSE that integrate two parts: theoretical and applied ones are presented. The theoretical part includes scientific approaches, principles, and concepts of implementing organization tools to follow SSCSE. The applied component comprises the classification of the priority organization tools, conditions of implementation, evaluation criteria and technology of the readiness the inner-school subject of management to implement organizational tools so that to follow SSCSE. For each component (theoretical and applied ones), a system of parameters was developed; their integration reveals their essence and allows evaluation of the state of efficiency of their implementation in CEI heads' practice. The practical significance of the results is empirical and analytical study of training the inner-school subjects for the implementation of SSCSE and the conditions that are necessary to promote their efficiency (social, educational and methodical, logistical ones), the technology of the assessment of subjects' readiness to apply organization tools for the purpose of SSCSE implementation.

Keywords: state standard of universal middle education, theoretical principles, introductions of state standard, leader, organizational mechanism, mechanism of management, condition, efficiency of activity, subjects, technologies of realization, system of parameters.

Островерхова Н. М. *Теоретические принципы организационных механизмов внедрения государственных стандартов общего среднего образования* : Монография. – К.: Педагогическая мысль, 2015. – 225 с.

В монографии отражены эмпирико-аналитические результаты исследования состояния подготовки субъектов управления ОУЗ к внедрению Государственного стандарта общего среднего образования; раскрыта сущность понятия «организационный механизм», его разновидности, пути реализации в деятельность общеобразовательных учебных заведений. Теоретическая составляющая включает: научные подходы, принципы, концепции внедрения организационных механизмов реализации ГСОСО. Прикладная составляющая охватывает классификацию приоритетных организационных механизмов,

условия их реализации, критерии и технологии оценивания готовности внутришкольных субъектов управления к реализации организационных механизмов внедрения ГСОСО. Для каждой составляющей (теоретической и прикладной) разработана система параметров, интеграция которых раскрывает их сущность и делает возможным оценивание состояния эффективности их реализации в практической деятельности руководителей ОУЗ. Практическую значимость имеют эмпирико-аналитические результаты исследования состояния подготовки внутришкольных субъектов к внедрению ГСОСО и условия повышения их эффективности (социальные, учебно-методические, материально-технические); технология оценивания состояния готовности субъектов реализации организационных механизмов к их внедрению.

Ключевые слова: государственный стандарт общего среднего образования, теоретические принципы, внедрения государственного стандарта, руководитель, организационный механизм, механизм управления, условия, эффективность деятельности, субъекты, технологии реализации, система параметров.